

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

HEIDEGGER VE FOUCAULT'NUN DİL FELSEFESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Dilek DALMIŞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Veli URHAN

Ankara-2012

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

HEIDEGGER VE FOUCAULT'NUN DİL FELSEFESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Dilek DALMIŞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Veli URHAN

Ankara-2012

ONAY

Dilek DALMIŞ tarafından hazırlanan "**Heidegger ve Foucault'nun Dil Felsefesi**" başlıklı bu alıŐma, 22 Kasım 2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (*oybirliği/oyçokluğu*) ile baŐarılı bulunarak jürimiz tarafından *Felsefe Anabilim* dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Nurten GÖKALP(Başkan)

Prof. Dr. Veli URHAN

Prof. Dr. Emel KOÇ

ÖNSÖZ

Dil Felsefesi, felsefenin diğer disiplinlerine göre oldukça yeni bir disiplindir. Her ne kadar dil, antik dönemden bu yana üzerinde durulmuş bir konu olsa da kapsamlı, sistematik bir biçimde ve değerince dikkate alınması ancak 19. Yüzyılda mümkün olmuştur. Oysa dil olmadan insanın kendi varlığını ortaya koyması, hatta varolabilmesi neredeyse imkânsızdır. Dil ile varlık arasında temel, değişmez bir bağ olduğu kesindir. Heidegger de bu durumu, "Dil varlığın evidir." sözüyle ifade etmiştir. Varlık, kendini dilde göstermekte, insanın süregelen varoluşu dille birlikte açığa çıkmaktadır. Peki, varlığın evine yolculuğu, neden bu kadar geç olmuştur?

Aslında Babil efsanesinden bu yana, dünyayı bütünüyle kapsayacak ve güvenilir bir biçimde ifade edecek ideal bir dil arayışı hep olmuştur. Ancak diğer felsefi sorunsallaştırmalarda olduğu gibi bu konuda da hem "dünya"nın içinde olup hem de onun hakkında konuşmanın zorluğu- üstelik insanın, içinde olunan dünyanın da içinde bir dünya oluşu- bunu güçleştirmiştir. Çünkü bir şey hakkında net ve eksiksiz konuşabilmek, ona tüm yönleriyle vâkıf olmayı gerektirir. Dil hakkındaki çalışmalar, tıpkı Foucault'nun epistemelerle göstermeye çalıştığı gibi, içinde bulunulan dönemin ilgi ve güç alanları, kültür gibi nitelikleriyle paralel olarak şekillenmiştir. Fakat özellikle, sözcük analizlerine dayanan, insandan soyutlanmış dil çalışmaları; önemli bir noktayı gözden kaçırmaktadır: Dili konu edinirken o dili var eden insanı.

Bu çalışmanın amacı, Martin Heidegger ve Michel Foucault'nun dil üzerine düşüncelerini ele almaktır. Ayrıca çalışmada dil felsefesi ve dilbilim alanlarında verilmiş eserlerin tarihçesi ve özetlenmiş içerikleri sunulur; Heidegger ve Foucault'nun görüşleri ile karşılaştırmanın mümkün olması amaçlanmıştır. Sözü edilen çalışmalar ve isimler aynı zamanda Heidegger ve Foucault'nun yer yer atıfta bulunduğu isim ve çalışmalar olması bakımından da önemlidir.

"Modernizm" adı altında çağımıza yönelik dikkat çekici tespitleri, bu iki düşünürü daha önemli hale getirmektedir. Heidegger ve Foucault, dile yönelik görüşlerini aktarırken önemli bir gerekliliği ve eksikliği de vurgulamaktadırlar: Her iki düşünür de dili, varlık ile beraber konu edinmektedir. Varlığın ele

alınması ise, dilin taşıyıcı olan insanın gözden kaçırılmaması ile mümkün olmaktadır. Bu nedenle bu iki düşünürün dil görüşleri aynı zamanda onların varlık görüşleri ile günümüze yönelik eleştirel düşüncelerini de kapsamaktadır.

Oldukça zorlayıcı bu çalışmada araştırmam için beni yönlendiren ve böylelikle bu iki önemli düşünürü yakından tanımamı sağlayan, bana destek olan hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Sayın Veli URHAN'a teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	vi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
DİL FELSEFESİNDE ÖNE ÇIKAN DÜŞÜNÜR VE DİLBİLİMCİLER.....	5
İKİNCİ BÖLÜM.....	10
HEIDEGGER VE FOUCAULT'NUN DÜŞÜNCE YOLLARI, KESİŞME NOKTALARI.....	10
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	19
HEIDEGGER'İN DÜŞÜNCESİNDE DİL.....	19
I. Heidegger'in Fenomenolojik Ontolojisi.....	19
II. Antropoloji, Biyoloji, Psikoloji ve Dasein.....	21
III. Dasein, Dil, İşaretler ve Şeyler.....	23
IV. Dilin Zamansallığı.....	30
V. Dilin Yapısı ve Anlama ile Duyma Arasındaki İlişki.....	30
VI. Dile Gelen İnsan, Dille Gelen İnsan.....	32
VII. Lakırdı, Düşkünlük ve Fırlatılmış.....	36
VIII. Heidegger'de Vicdanın Sesi ve Söz.....	37
IX. Ben Düşünüyorum ve Ben Diyorum.....	39
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	41
FOUCAULT'NUN DÜŞÜNCESİNDE DİL.....	41

I. Episteme ve Söylem.....	41
II. Ortaçağ ve Rönesans Epistemeleri.....	45
III. Klasik Episteme.....	49
A. Temsil Etmek, Don Quichotte'un Macerası.....	51
B. Düzen (Evrensel Düzen-lemey-e Doğru), Mathesis.....	52
C. İşaretlerin Temsili (İşaretlerin Durumu).....	54
D. İkiye Katlanmış Temsil.....	56
E. Mathesis ve Taxinomia.....	58
F. Genel Gramer ve Dilin Dörtlü Yapısı.....	59
G. Doğa Tarihi (Sınıflandırmak).....	61
H. Mübadele Etmek (Zenginliklerin Çözümlemesi).....	63
IV. Modern Episteme ve Modern Öznenin Kuruluşu.....	67
V. Modern Epistemenin Söylem Alanları.....	69
A. Ekonomik Söylem (Zenginliklerin Çözümlemesine "Emek" Katanlar).....	69
B. Biyolojik Söylem.....	73
C. Dilbilim Söylemi.....	76
D. Dilsel Alanın Kesitleri.....	79
VI. Modern Düşünce, Dil ve İnsanın Varlığı.....	90

VII. Modern Düşüncenin Dört Ayağı.....	91
A. Geride Kalan Sonsuzluk ve İnsanın Sonluluğu.....	91
B. Alelade Ampirik ve Vaat Edilen Aşkılık İkiliğinde İnsan.....	94
C. Cogito Ama Düşünülmemiş.....	97
D. Kökenin Geri Çekilişi ve Geri Dönüşü.....	99
VIII. Dil ve Hakikat Üzerine Bir Kavram : Parrhesia.....	101
SONUÇ.....	106
KAYNAKÇA.....	112
EKLER.....	118
ÖZET.....	127
ABSTRACT.....	129

SİMGELER VE KISALTMALAR

- A.g.e. : Adı geçen eser
Bkz. : Bakınız
ev. : Çeviren
p. : Page
s. : Sayfa
v.b. : Ve benzeri
v.d. : Ve diğerleri
yay. : Yayınevi/Yayınları

GİRİŞ

Foucault ve Heidegger'in dil felsefesini konu edinmeden önce ne türden bir dil felsefesinden söz edeceğimizi belirlemek gerekmektedir. Gramer (dilbilgisi) ya da sözcüklerin analizine dayalı bir dil felsefesi bu iki düşünürün fikirlerini anlatmada dar bir çerçevede kalacaktır. Heidegger'in de ifade ettiği gibi sadece varolanların dilsel ifadesinin temellendirilmesine bakan bir dil felsefesi; biçimle sınırlanmış ya da evrensel bir gramere ulaşmayı amaçlamış ya da anlamdan (ve de anlaşılardan uzak) teknik ve oldukça mekanik bir kısırlaşmaya götürebilir. Dilin incelenmesi, insansız bir merkezde kaybolabilir; çünkü dilin dolayısıyla imlemelerin, adlandırmaların kökleri insanın ontolojisine dayanmaktadır. Dili var eden ve onunla beraber biçimlenen insandır. Ona anlamını kazandıran insanın varoluşudur. Bu nedendir ki Heidegger de Foucault da analitik bir felsefeden kaçınmıştır. Dil konusunda yapılması gereken insanın, kendimizin ve şimdinin ontolojisini ortaya koymaktır. İnsanın, Dasein'ın ontolojisine dayanmayan bir felsefe, varlıktan uzaklaşmış demektir. Varlıktan uzaklaşan bir felsefe ise öznesini kaybetmiş bir felsefedir. Dil felsefesinin ilerlemesi, insanın ontolojisinin ortaya konmasına bağlıdır. Bu nedendir ki Foucault, çeşitli yöntemleri benimseyerek (arkeoloji, soybilimsel...) modern insanın bir proje gibi kurulumuna denk süren bir süreçten söz etmiştir. Heidegger de çalışmalarına (özellikle başyapıtı "*Varlık ve Zaman*"a) varlık'ın ve insanın ontolojisini ortaya koyarak başlamıştır.

Dil; bir etkinliktir, söz etkinliğidir. Söyleyeninden yani konuşandan bağımsız olmayan bir etkinliktir. Konuşmacı istediği kadar nesnel olmaya çalışsın, vurgulamalar, tonlamalar, sesin düzeyindeki iniş çıkışlar, seçilen kelimeler, mimikler v.b. ile kendini ele vermekten kaçınmaz. Kurduğumuz cümlenin öznesi bir başkası dahi olsa da o özneyi dile getirirken sesimize yüklediğimiz anlamlar, farkında olarak ya da olmayarak bizi etkin özne konumuna getirir. Foucault'nun Türkçeye "*Söylemin Düzeni*" adıyla çevrilen eserindeki şu sözleri de bize bunu göstermektedir:

"Bugün yapmak zorunda olduğum konuşmada ve burada belki de yıllar boyunca yapmak zorunda kalacağım konuşmalarda, hiç kimseye sezdirmeden eriyip gitmeyi dilerdim. Söze başlamaktansa, sözün beni sarıp sarmalamasını ve beni her türlü olası başlangıcın çok ötelere taşımalarını isterdim. Konuşacağım sırada, kimliği bulunmayan bir sesin benden epey önce söze başlamış olduğunu fark edivermek ne hoş olurdu: o zaman sözcükleri bağlamak, cümleyi sürdürmek, kendisini, sanki bir an için askıda tutarak bana işaret vermişçesine yarattığı boşlukların arasına, hiç kimsenin fazlaca dikkatini çekmeksizin yerleşivermek yeterdi bana. Böylece başlangıç olmayacaktı ve **söylemin kendisinden kaynaklandığı kişi olacak yerde, onun uzayıp gidişinin rastlantısallığında zayıf bir boşluk, olası eriyişindeki bitiş noktası olacaktım...**"¹

Söylemek, konuşmak ve dil; alelade bir etkinlik değildir. Foucault bu konuşmasında kendini hissettiren bir güce işaret etmektedir: "söylemin kendisinden kaynaklandığı kişi", söylemi belirleyen güçtür. Bu güç, kendini kurumlarıyla görünür hale getirmektedir. Söylemin, tıpkı Foucault gibi, kendisinin dışında kalanlar için de söyleyecekleri vardır hatta yaptırımları ve dayatmaları. Her çağ, kendi disiplin ve gözetleme yöntemleri ile bize bunu ispatlamaktadır. Foucault'nun çeşitlilik sunan çalışmaları, çağlar içinde ve cinsellik, tıp, yargı sistemleri, eğitim sistemleri, kişilik terbiyesi anlayışları ve diğer pek çok alanda bunların izini sürmektedir. Foucault'nun kendisi de kendi varlığını korumak adına, söylemlerin çerçevelerinde sınırlanmaktan kaçınmaktadır. Bunu yaparken de, çalışması hangi konu ile ilgili olursa olsun, bize tıpkı **Las Meninas**'ın ressamı **Velasquez**'in (bkz. Ek:II,Ek:III) kralı işaret edişi gibi tek bir yeri göstermektedir: İktidar ve güç. Bu nedenledir ki çalışmalarının hiçbirisi, bu konuya değinmeden geçmemektedir.

Foucault'nun söylem konusundaki ilk çalışmaları, "arkeoloji" adını verdiği bir yöneme sahiptir. Burada sadece tesadüf olarak görmeden arkeologların çalışmalarındaki bir inceliğe dikkat çekmek gerek: Kazılarda bulunan tarihi bir parçayı öylece yerinden almak, onunla ilgili olası bilgilerin

¹ Michel Foucault, **Söylemin Düzeni**, s.21

güvenilirliğini zedeler ve hatta o parça ile ilgili bilgilere ulaşmayı engeller. Bu nedenle bulunan parçanın bulunduğu yer ve diğer unsurlarla beraber değerlendirilmesi gerekir. Kazı alanından öylece alınan bir amfora, kaç yıllık olursa olsun, bu özensizlik ve tedbirsizlik nedeniyle anlamını kaybedebilir. Sözcükler ve dil çalışmaları da böyledir. Eğer dili ya da söylemleri ele alırken, onu bağımsız bir parça veya bir laboratuvar nesnesi gibi salt teknik analize tabii tutarsak, onu var eden koşulları ve etkileri gözden kaçırmış oluruz. Bu nedendir ki Foucault bir söylemin ortaya çıkışını sergilerken, tüm toplumsal kurumlar ile beraber irdelemektedir. Belki de bu nedenle arkeolojik yöntemi benimsemiştir.

Söz konusu bilimsel, teknik analiz olduğunda, doğadaki sıkı determinizmi, nedenselliği, insanla ilgili alanlarda da bulmamız mümkün olmaz. Fakat belli bir olayın kesin ve belli bir tek nedeni olamasa da bağlantılı olduğu koşullar içinde anlamak, ilişkili durum ve kurumları ortaya koymak mümkündür. Foucault'nun dili ele alışı da söylem kavramı ile beraber onu ilişkide olduğu diğer kurumlarla beraber sergilemektedir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde; dil felsefesi ve dilbilim alanında öne çıkan isimler ve eserlerine değinilmiştir. Böylece Heidegger ve Foucault'nun atıfta buldukları ile eleştiri noktalarını daha anlaşılır kılma amaçlanmıştır. Dil felsefesi ve dilbilim alanında verilmiş eserler genellikle dil karşılaştırmaları ve çözümlmelerine dayalı, dilbilimsel yapıları oluşturan öğeleri inceleyen çalışmalardır. Bunların yanında, kurgulanmış bir dile dayanan hatta kurgulanmış bir dille yapılmış ilgi çekici eserler de yer almaktadır.

Takip eden ikinci bölümde bu iki düşünürün hayatları ile birlikte düşüncelerine yön veren önemli olaylar, deneyimler ve kesişme noktaları ele alınmıştır. Eserlerinin üretim sürecinde bu unsurlar, reddedilemez öneme sahip olmaktadır. Özellikle Foucault'nun deneyimleri ve içinde yer aldığı olaylar (örneğin klinik deneyimleri, hapishane çalışmaları, görüşmeleri v.d.), onun ustaca derinliğe ve ayrıntıya sahip eserlerine büyük katkı sağlamıştır. Benzer şekilde Heidegger'in, çok tartışılan, Nazizm ile ilgili deneyimleri de kimi zaman bir gerekçelendirme ya da savunma şeklinde eserlerinin satır aralarında varlığını hissettirebilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Martin Heidegger'in dil üzerine düşünceleri, ağırlıklı olarak "*Varlık ve Zaman*" ("*Sein und Zeit*") ve ayrıca diğer eserler temelinde ele alınmıştır. Dil görüşünün, varlık görüşünden ayrılamaz oluşu, onun insan ve varlık görüşünü de ele almayı gerekli kılmıştır. Dördüncü bölümde Michel Foucault'nun dil görüşü konu edinmiştir. Düşünceleri konu edilirken Heidegger gibi Foucault'nun da felsefesinde temel olan kavramlar incelenmiştir. Kendilerine özgü yöntemleri üzerinde durulmuştur. Eserlerinin konu çeşitliliği ve ele alış biçimi bakımından her iki düşünür de anlaşılması oldukça zahmetli kişilerdir. Ancak Foucault, Heidegger'e nazaran daha geniş bir değerlendirme imkânı sunmaktadır. Çalışmanın sonucunda mümkün olduğunca karşılaştırma ve sentez yapılarak, Martin Heidegger ve Foucault açısından dilin ne demek olduğu ve insan için anlamı ve nasıl ele alınması gerektiği soruları yanıtlanmaya çalışılmıştır. Her iki düşünürün de konuyu oldukça özenli biçimde ele alarak, insana yabancı ve sadece belli bir zümre tarafından anlaşılabilir bir konu olmaktan çıkarıp, ona varlığını tekrar kazandırmayı amaçladığı görülmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİL FELSEFESİNDE ÖNE ÇIKAN DÜŞÜNÜR VE DİLBİLİMCİLER

Dil ve düşünce arasında doğrudan bir ilişki vardır. Düşünmek de insanın özel bir yetisidir. Kendini diğer varlıklardan ayıran etkinliklerini dil yoluyla paylaşır, açığa vurur. Bu nedenle dilin irdelenmesi insanın ele alınması anlamına gelmektedir. Çünkü dil, insanın varoluşuna özel bir şeydir. Ancak bir disiplin olarak dil felsefesinin ortaya çıkışı 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında olmuştur. Bu tarihten önce de dil hakkında konuşulmuşsa da bu daha çok kavramları ele almak için dili araç edinmek olmuştur.

Ferdinand de Saussure, dilbilimin ve dil felsefesinin öncülerinden kabul edilir. 1857-1913 yılları arasında yaşamıştır. Saussure'a göre dili anlamak için öncelikle onun içyapısına bakmak gerekir. Kişisel özellik taşıyan sözden çok toplumsal dil üzerinde durmuştur. Çünkü ona göre söz, toplumsal bir şey içermemektedir, bireysel ve bir anlaktır. Öte yandan söz, dilin evrimini sağlamaktadır. *"Dil, konuşan kişinin bir işlevi değildir, bireyin edilgen bir biçimde belleğine aktardığı üründür."*² Yani insan, dili öğrenirken pasif bir konumdadır. Dil, toplumsaldır ve konuşan bir topluluk olmazsa dilde varolamaz. Zaman, toplumsal güçlerin dil üzerindeki etkilerini göstermesine olanak sağlamaktadır.

Dilsel biçim üzerinde incelemeler yapan **Edward Sapir** (1884-1939)'e göre dil, bir toplum içinde yaşamaya bağlı olarak ortaya çıkmış ve gelişmiş bir insan etkinliğidir. *"...Tanımlayacak olursak dil, istemli olarak üretilen bir simgeler düzeni aracılığıyla düşünce, duygu ve isteklerin bildirişiminde kullanılan, içgüdüsel olmayan, yalnızca insana özgü bir yöntemdir."*³ İnsan, bir toplum içinde olmasa da yürümeyi öğrenebilir; ancak dilin varolması onun bir topluluk içinde yaşamasına bağlıdır. Ayrıca Sapir'e göre her ne kadar dil bulunduğu toplumla şekillense de evrenseldir. Çünkü her dilde dilin başlıca temeli olan kesin olarak belirlenmiş bir ses düzeni, sözlü dil öğelerinin kavramlarla özel bağlantıları ve her türlü ilişkiyi ifade edecek biçimsel anlatım

² Berke Vardar, **Yirminci Yüzyıl Dilbilimi**, Multilingual Yayınevi, Ocak 1999, s. 20.

³ A.g.e., s. 54

incelikleri her dilde mevcuttur. Hatta ona göre birçok ilkel dilde çağdaş dilleri neredeyse aşan bir biçim ve deyiş zenginliği vardır.

Leonard Bloomfield (1887-1949), dilin kendisi kadar dil öğretimi üzerinde de durmuştur. Dilbilimin doğmasına yazının kullanılması yol açmışsa da yazı dil değildir. Ona göre incelenen dilsel biçimler, belli bir anlamı dile getirmek için söylenir; ancak dil incelemesi bu anlamları tanımlayacak kadar gelişmemiştir. Kesin bir anlam tanımına ulaşmak için, biçimleri üreten konuşucunun durumu ve evrendeki tüm nesnelere kesin bilimsel tanımlarına ihtiyaç vardır. Dil incelemelerinde anlamın incelenmesi geri kalmıştır ve insanın sahip olduğu bilgiler artmadığı sürece bu böyle kalacaktır.⁴

Nikolay S. Trubetskoy (1890-1938). Sesbilgisi ile sesbilim arasındaki ayrımı ilke olarak zorunlu görmüştür. *"...Sesbilgicinin sesleriyle sesbilimcinin birimleri örtüşmez. Sesbilimci, ses konusunda yalnızca dilde belli bir işlev yerine getiren öğeleri ele almalıdır... Her türlü sesbilimsel betimlemenin ilk adımı, söz konusu dilde var olan ve anlamları birbirinden ayırt eden sessel karşıtlıklar bulmaktır: Sonuç olarak dilin ses dizelgesi kalkış noktası olmalı ve sesbilimcinin gerecini sağlamalıdır."*⁵

Gustave Guillaume (1883-1960), dilin içerdiği düşünmeye yönelik düşünmenin devinimini göz önünde tutan, matematik ve fizik yöntemlerinden faydalanan bir çalışmaya sahiptir. Ele aldığı önemli konulardan biri de biçimle anlam arasındaki ilişkidir. *"...Dilde her şey dizge değildir. Ancak dizge, her şeyi kavrar, eklemleriyle kucaklar. Dizge her yerde kendi dışındaki her şeyi kapsayıcıdır. Adların çeşitliliği dizgeli değildir. Ancak ad dizgesi çeşitlilik karşısında birleştiricidir, ne var ki çeşitliliği de gücünden yoksun bırakmaz, en küçük bir kısıtlama getirmez ona. Adlar sonsuza dek çoğaltılabilir, düşünülebilir özdek yeni adlarla istenildiği kadar bölümlenebilir; ancak böyle bir işlem, ad ulamının belirttiği evrenselde kavrayış düzeneğinin hiçbir değişikliğe uğramasına yol açmaz..."*⁶ Guillaume'e göre konuşan bireyin

⁴ A.g.e., s. 66

⁵ A.g.e., s. 90

⁶ A.g.e., s. 114.

düşünce devinimi dilde ortaya çıkar; ancak dinleyen bireyin düşüncesindeki devimsellik başka bir devimseliktir.

Lucien Tesniere (1893-1954), dil araştırmaları içinde lehçe ve yapı konuları üzerinde durmuştur. Ayrıca genel bir dilbilim kuramı saptamaya çalışmış, dilbilgisini bir dizge olarak ele almıştır. Sözcüklerin üzerinde özellikle durarak, basit görünmelerine rağmen sözcüklerin güçlükle tanımlandığına dikkat çekmiştir. Onların sınıflandırılmasında anlamsal yönlerine öncelik vermiştir. Tümceyi ise olayların, koşulların ve oyuncuların etkin olduğu bir gösteriye benzetmiştir.⁷

Louis Hjelmslev (1899-1965) dili, kökeni yine kendi içinde olan, kendine özgü bir yapıya sahip, yeterli ve tutarlı bir bütün olarak görmüştür. Dil kuramına saf bilimsel bir temel getirmeye çalışmıştır. *"...Gösterge işleviyle onun iki öğresi olan anlatım ve içerik arasında dayanışma da vardır. Bu iki öğe birlikte bulunmadıkça gösterge işlevi hiçbir zaman gerçekteşemez; öte yandan, bir anlatım ile içeriği ya da bir içerik ile anlatımı, aralarında gösterge işlevi olmaksızın hiçbir zaman birlikte görünmeyeceklerdir. Gösterge işlevi başı başına bir dayanışmadır. Anlatımla içerik dayanışma içindedirler, karşılıklı olarak birbirlerinin varlığını gerektirirler..."*⁸

Roman Jakobson (1896-1982) da dile ilişkin bilimsel incelemelerde bulunarak dilde dikkat edilen unsura göre bazı saptamalarda bulunmuştur. Örneğin konuşucuya (göndericiye) yönelen bildirilerde coşku işlevi vardır. Gerçek olsun ya da olmasın coşkusallık ortaya çıkar. Dinleyiciye (gönderilene) yönelen bildirilerde çağrı işlevi vardır. Bağlama odaklanılan bildirilerde gönderge (resmedilen varlık) işlevi vardır ve ona göre üçüncü kişiye yönelik yapılan betimlemeler buna başlıca örneklerdir. Dinleyicinin dikkatini çekmeyi ya da dikkatinin dağılmasını engellemeyi amaçlayan ilişki işlevi karşılıklı bildirme eyleminin olup olmadığını kontrol eder. Düzgüde odaklanan söylemler üstdil işlevi gerçekteştir. Biçimsel özelliklerin dil

⁷ A.g.e., s. 131.

⁸ A.g.e., s. 181.

kullanımına egemen olduğu ve bildirinin kendi kendisine dönük olduğu ifadeler ise yazınsal işlevi gerçekleştirmektedir.⁹

André Martinet (1908), pek çok dilbilimci gibi Saussure etkisinde kalmıştır. Ona göre dil insan deneyimlerini aktarır ve bunun için her dil kendince çözümlenmeler yapar. Bu çözümlenmeler her toplulukta birbirinden farklıdır ve farklı eklememeleri ortaya çıkarır; çünkü dil her an ve konuşulan kişiye göre değişir. Yani dil, sürekli olarak dinleyicilere göre uyarlanır. Dil, insanlığın ilerlemesinin anahtarıdır.¹⁰

Zellig S. Harris (1909), yazıdan ziyade daha çok sözlü dili ele almış; ayrıca **dağılımcılık** adı altında yeni bir kuram getirmiştir. Bu kuram doğrultusunda öznel etmenler incelemenin dışında tutulmuş; yalnızca gözlenebilen, ölçülebilen, nesnel olgular ele alınmıştır. Fakat bunun, anlamın ele alınması açısından yetersiz olduğunu düşününce çalışmalarına iki tümce arasındaki bağıntıları gösteren **dönüşüm** çalışmalarını da katmıştır. Ayrıca Harris'e göre bir dilin bütün tümcelerinin yapılarını açığa çıkaran çekirdek tümceler vardır.¹¹

Noam Chomsky (1928), herhalde bunca dil tartışması arasında görüşleriyle bize en tanıdık gelen isimlerden biridir. Zaten yalnızca dil konusundaki düşünceleriyle değil güncel olaylar konusunda getirdiği yorumlarla da dikkat çeken bir isimdir. Ama en çok da **"üretici-dönüşümsel dilbilgisi"** adlı yaklaşımıyla ses getirmiştir. Chomsky'e göre diller yalnızca yüzeysel yapıda birbirinden farklıdırlar. Öte yandan dile getirilen düşünceler evrenseldir. Bu da farklı diller arası çeviriyi, birden fazla dili öğrenmeyi mümkün kılmaktadır. Ayrıca dil kuramları gerçek davranışın altında yatan anlıksal gerçekliği bulmaya çalıştıkları için aslında anlıkçıdırlar. Dili kullanmamızda ve dilsel tepkilerimizde belirleyici olduğunu varsayacağımız alışkanlıklarımız, eğilimlerimiz anlıksal gerçekliğin niteliğine ilişkin veriler sunsa da dilbilimin gerçek konusunu oluşturmazlar.¹²

⁹ Berke Vardar, **Yirminci Yüzyıl Dilbilimi**, Multilingual Yayınevi, Ocak 1999, s. 202.

¹⁰ A.g.e., s.221.

¹¹ A.g.e., s.249.

¹² A.g.e., s.272.

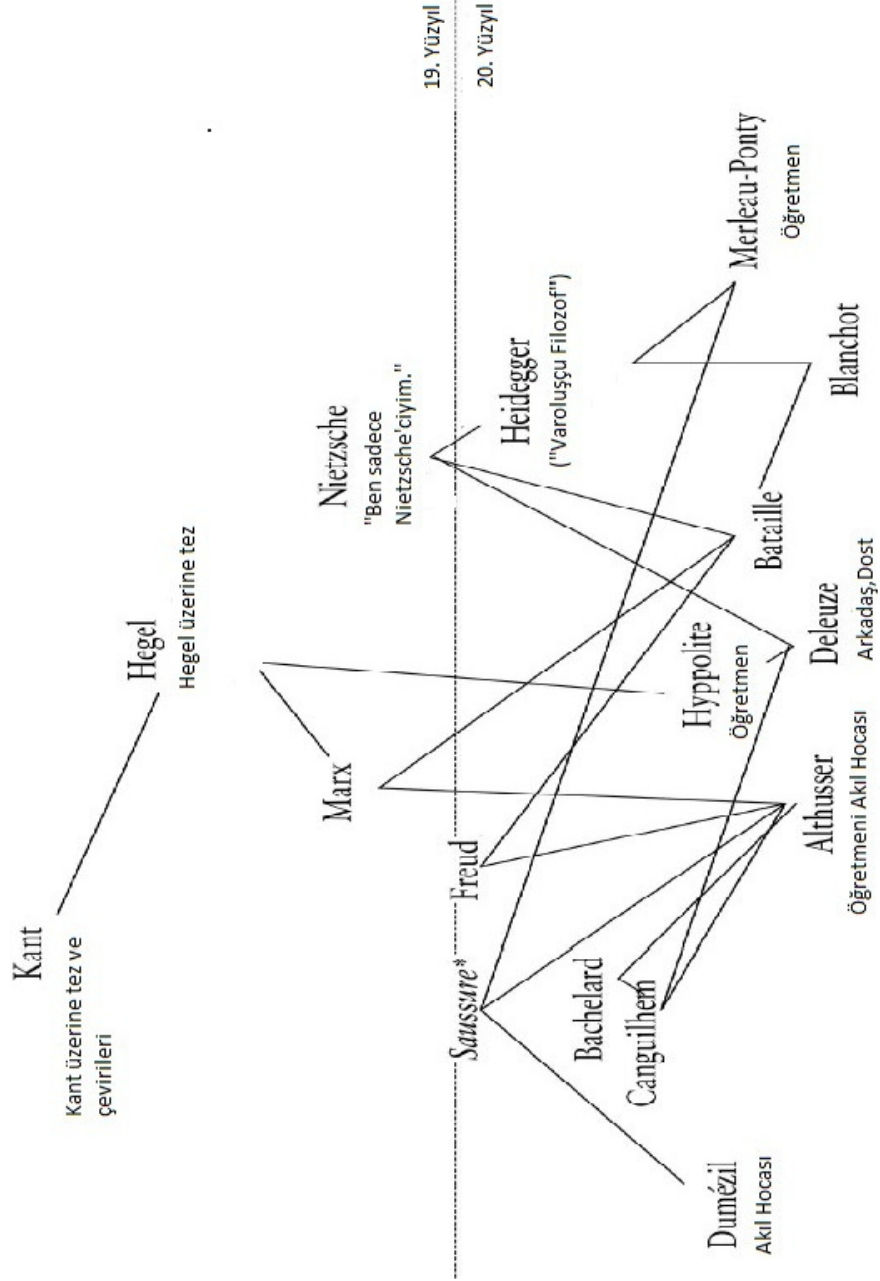
Elbette dili konu edinen araştırmacı, bilimadamı ve felsefeciler bu isimlerle sınırlı değildir. Yukarıda kısaca söz edilen isimler, XX. yüzyılda öne çıkan daha çok dilbilimci isimlerdendir. Onların yanı sıra günümüzde dil felsefesi ilk olarak Saussure tarafından tanımlanan *göstergebilim* (*semiotik, semiotic, sémiotique*) adıyla sürdürölmektedir. En küçük anlam birimi kabul edilen göstergelerin nelerden oluştuğu ve hangi yasalar tarafından yönetildikleri üzerinde durulmaktadır. Saussure'dan başka **Jacques Derrida** ve **Charles S. Peirce** de bu çalışmalarda etkili isimlerdendir. Bu isimler konuşan ve dinleyen arasındaki ilişkide, dinleyenin ön plana çıkmasına yol açmış bir görüşe öncülük etmişlerdir. Çünkü konuşan ne anlatmak isterse istesin, sözüne yerleştirdiği anlam ne olursa olsun, dinleyicide sözün anlamında etkindir.

Gottlob Frege, G. E. Moore, Bertrand Russell, John L. Austin, Ludwig Wittgenstein'in Rudolf Carnap, John. R. Searle de dili çözümlyerek felsefeye yeni bir düzen getirmeyi amaçlamış, dil felsefesi denince mutlaka söz edilmesi gereken isimlerdendir.

Dil, insanın düşünme yetisinin bir sonucudur. Dilde bırakılan etki, düşünceyi de dolaysız biçimde etkiler. Bu nedenle düşüncenin açığa çıkışı demek olan dile getirilen düzenlemeler, bilince ve onun diğer üretimlerine de aynı etkiyi yapar. Dil, anlamı genellemeye yönelik tekdüze bir şekilde indirgeme tehlikesine açık katı bilimci bir bakışla tutulamayacak kadar kaygandır. Ya da salt mantıksal, hesaplayıcı bir bakışa yenilmeyecek kadar duygusaldır. Ancak mistik ya da ürküten bir metafizikle kaybolmayacak kadar da gerçekçidir. Daha çok sözlü dil üzerinde durulsa da insanın olanaklarının çeşitliliği içinde dil de (işaret dili, Braille alfabesi v.d.) çok çeşitlidir ve insan fırsatını bulduğu/yarattığı her biçimde kendini ifade etmeye çabalar. Kısacası dil, insanın tüm varlık alanına etki eden, insanla beraber varolan, var eden yegâne şey özelliğini tüm gücüyle korumaktadır. Bu nedenle, dil alanında yapılacak incelemeler ve araştırmalar; varlığın tüm nitelikleriyle ele alınmasını gerektirmektedir. Ola-gelen insan gibi dil de söylem de varoluşunu tek bir çerçeveye girmeyecek biçimde sürdürmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

HEIDEGGER VE FOUCAULT'NUN DÜŞÜNCE YOLLARI, KESİŞME NOKTALARI

Şekil I: Michel Foucault'nun felsefesinde etkili olan düşünürler. (Mark G.E. KELLY, Political Philosophy of Michel Foucault, S. 164)

Dil; insanın tüm eylem ve etkinlik alanlarını kapsayan, hepsine nüfuz eden, insan bir anda gidemese de geleceğe uzanan, insanın geçmişe dönmesi mümkün olmasa da geçmişe uzanabilen, şimdiyi not düşebilen, insanın en naif ve en korkunç tasavvurlarını somut dünyaya taşıyan, öznel deneyimleri ortak sözcüklerle ifade ederek kişiyi diğer kişilere bağlayabilen yegane araçtır. Dilin somutlaşmış hali olan yazının bulunmasından ve öncesinden bu yana insan, sayamayacak kadar uzun deneyimlerden geçmiştir. Düşünce tarihi bunlarla biçimlenmiş ve bunları biçimlendirmiştir. Filozoflar da dil yoluyla insan bilincinin en anlamlı ve değerli örneklerini vermişlerdir. Bu yolda öne çıkan en önemli isimlerdendir Martin Heidegger ve Michel Foucault.

Aslında hem Heidegger hem de Foucault için kesişme noktasının Nietzsche olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İki düşünür de modern düşünceyi anlamak, insanın durumunu görmek konusunda Nietzsche'nin öncülük ettiğini düşünmektedir. Özellikle Aydınlanma Dönemi'nden bu yana akıl, imrenilecek kadar çok yüceltilmiştir. Oysa Heidegger'e göre akıl, aslında, gerçek düşünmenin düşmanıdır. Akıl; zihinsel tasarımlarla, kavramlarla, analizlerle iş görmektedir. Bu bir bakıma Klasik çağdaki temsillerle iş görmeye benzetilebilir. Şeyler, temsil edilebilir; ancak insan varlığı, kendine özgü yapısıyla temsile sığamayacaktır. Bu nedenle akıl, varoluşu kavramak için yeterli değildir. Yine de Heidegger, akla tamamen karşı bir düşünür değildir. Onun göstermek istediği şey aslında salt akılsallığa dayalı bir düşüncenin yavanlığıdır.

Heidegger, yazım tarzı bakımından son derece titiz, özenli bir düşünür olmasıyla dikkat çekmektedir. Sistematik bir biçimde yazmaktadır. Eserleri arasında önemli bir yeri olan "*Sein und Zeit*" ("*Varlık ve Zaman*") adlı kitabı, felsefesini anlamada önemli bir kaynaktır. Özellikle bu eserinde dikkat çektiği konuların başında, *insanın kendine yabancılaşması* yer almaktadır. Heidegger, pek çok düşünür tarafından da işlenmiş bu konuyu, yine kendine özgü bir tarzla konu edinmektedir.

Her iki filozofun da arzusu, aranan şeyin arayan şeyin kendisi olduğunu göstermektir bir bakıma. Bütün sorgulamaların kaynağı, insanın - sadece insana ait olan- düşünme yetisidir. Sadece insan, yaşarken aynı zamanda dünyayı ve onun içindeki yerini düşünebilmektedir. Yine insan, düşündüklerini dil aracılığıyla, konuşarak ifade edebilmektedir. Dil ve konuşma, insanın bu özel varoluşunun özel "*göstergesi*"dir.

Martin Heidegger, eserlerini okuyanlar tarafından varoluşçu bir filozof olarak değerlendirilmektedir. Fakat o, kendisini böyle görmemektedir. Eserlerinde dikkat çekici önemli unsurlardan birisi kavramların kökenine inmekteki titizliği ve bunu yaparken dile kazandırdığı kendine özgü yeni kavramlardır. Heidegger, görünüşte basit gibi duran, anlamı netleşmişçesine herkesçe kabul edilmiş görünen temel kavramları en baştan, sanki ilk defa duyulur gibi ele almaktadır. Bunlardan en önemlisi "varlık" kavramıdır.

Heidegger'in eserlerinde en önemli çabalarından biri, insan eylemlerinin bir laboratuvar nesnesi gibi yaşamından yalıtılarak incelenmesinin mümkün olmadığını göstermektir. İnsan "Dasein" dir. Yani buradadır, bu dünyadadır. Ne yaparsa yapsın, eylemleri dünyaya atılmışlığın, çevrelenmişliğin etkisini taşır. Eylemleri bir tavır içerisinde hep bir şeylerle ilişki içerisinde. Bundan kopararak değerlendirmek mümkün değildir. Bu doğrultuda mantıksal analizlere karşı çıkan bir filozoftur Heidegger. Özgün düşüncelere sahiptir. Husserl'in yöntemini benimsemiş; ayrıca pek çok yönden Dilthey'den etkiler taşımaktadır. Bunların yanısıra "kaygı", "iç sıkıntısı" gibi kavramlar üzerinde yoğunlaşan Heidegger, Kierkegaard esintileri taşımakla beraber onunla benzer bazı kavram ve konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Heidegger, özellikle dilinin kapalılığı (kendi türettiği kavramlara yer vermesi) bakımından anlaşılması güç bir filozof olmakla birlikte titiz bir yazım tarzına sahiptir. Heidegger'in temelde gördüğü sorun, bilimsel ve teknik ilerlemelerle beraber ortaya çıkan hızlı dönüşüm içerisinde insanın içine düştüğü durumdur. Ona göre, "modern" dediğimiz çağımızda varlığın anlamı unutulmuş, insan varolanlara yönelmiştir. Artık varlığın, ortak

ama belirsiz bir kavranışına sahibiz. Hâlbuki varlık, hala karanlıkta kalmış bir kavramdır. Varlık, varolan demek değildir; varolanı varolan olarak belirleyen şeydir. İnsan; varlığı sorun edebilen, düşünebilen tek canlıdır. Dasein oluşuyla, varlığı kavramaya yakındır. Düşünme yetisinden beklenen, bunun kavranmasıdır. Oysa düşünce, bunu anlamadığı gibi, ortaya çıkardığı bilim dalları ve teknikle bunu yapabildiğini sanmıştır. Bilim yapan insan, bir varolana yönelerek onu nesnesi edinir. Bu ise varlık değildir. Giderek varlığı büsbütün unutan insan, onu kendine göre biçimlendirmeye başlamıştır. Gündelik yaşamında, dünya içinde varoluşuyla insan, nesnelere kendine göre anlamlandırmaktadır. Hızla dönüşen yaşam içerisinde kendi ile ilgili bir gerçeği daha gözden çıkarmaktadır: Dünyaya atılmış bir varlık olan insan, ölüme yazgılıdır. Onun yolculuğu, ölüme doğru giden bir yolculuktur. Bunu anımsadığı, bununla yüzleşebildiği zaman, iç sıkıntısı yaşar. Bu iç sıkıntısı, bir şeyden bıkmama anlamında sıradan bir sıkılma değildir; bir nesnesi yoktur. Varolanın bütünlüğünün ve hiçbir ortaya çıkmasıyla gelen bir iç sıkıntısıdır. Hiç, bizi varlığa iter. Hatta Heidegger'e göre hiç ve varlık aynı şeydir. Metafizik de başta varlığı açıklamak için yola çıksa da nesneleştirme yaparak varolanda kalmaktadır. Nesneleştirerek düşünmeyi aşmak gerekir, yani metafiziği aşmak gerekmektedir. Yapmamız gereken, hiçten hareketle varlığa gitmektir. Varlık, aslında her zaman seslenir bize. Fakat varolanları genelleyerek varlığa ulaştığımızı sanma yanılgısı ve varolanlara saplanıp kalma, onun sesini duymamızı engellemektedir. Aynı zamanda varlığın çağrısını duymak, buna hazır olmayı gerektirmektedir. İnsan, varlığın sesini duyabilen tek varlıktır.

Heidegger'in mantıksal analizlere de eleştirisi vardır. Ona göre, iddia edildiğinin aksine, mantıkla iş gören bilimlerin kesinliği yoktur. Onlarla sadece hesap yapılabilir. Dilin de mantıksal analizle ele alınması yanlıştır. Hesaplayarak, analiz ederek düşünme yerine özlü düşünme olmalıdır. Özlü düşünme ile insan, varlığın hakikati için kendini feda etmiş olur. Varlık, kendi hakikati için insanı talep etmektedir. Özlü düşünmede varlık, kendini lütfetmektedir. Böylece insan, varlığın çobanı haline gelmektedir. Varlık

sürekli olageldiği, sürekli olduğu, gerçekleştiği için düşünme gerçekleşmektedir. Özlü düşünme, olagelen varlığın sesini duymak demektir. Bu noktada şiire değinir. Şiir ve düşünme, birbirinden farklı olmalarına rağmen, aynı kaynaktan gelmektedirler.

Her şeyi kendi keyif ve heveslerine göre biçimlendiren insan, bir de akılsallığa duyduğu güvenle ölçüp biçerek, bilim ve teknikle dünyaya pervasızca müdahalede bulunmaktadır. İçi boşaltılıp yeniden kurulan bir özne olarak yavan bir mantığın gücüyle, kendini umutsuzluk ve mutsuzluğa doğru sürüklemiştir. İnsan, hiçbir zaman varlıktan bu denli yoksun olmamıştır.

Alman Heidegger'in bu düşünceleri, Fransız düşünür Michel Foucault'ya ilham kaynağı olmuştur. Michel Foucault, çeşitlilik gösteren konularda eserler vermiş, bu açıdan zengin bir filozoftur. Kendine özgü yöntem ve tekniklerle; delilik, akıl hastalığı, iktidar, güç, gözetleme, tarih, öznellik, hakikat, rasyonalite, aktif siyaset gibi kavramlar etrafında özellikle modernizm ve modern dönemde insanın durumunu konu edinmiştir. Eserlerinin merkezinde iktidar ve güç kavramlarının yer aldığını söylemek hiç de yanlış olmayacaktır. Üstelik ona göre günümüzde iktidar, hiç olmadığı kadar yaygın bir alana ve denetleme ağına sahiptir. Bu denetleme mekanizması kendini dilde de göstermektedir. Aslında eserlerini bütüncül olarak ele aldığımızda göstermeyi ve sergilemeyi amaçladığı en önemli konunun, epistemelerle şekillendirilen dönemler boyunca, insan yaşamının nasıl bir hal aldığıdır. Michel Foucault'ya göre XIX. yüzyılın en önemli ve dikkat çekici olayı, yaşamın, iktidar tarafından göz önüne alınması olmuştur.¹³ Geline ya da gelinmekte olan durum, insan yaşamı üzerinde egemenlik kurma ve bedeninin devletleştirilmesi gibi bir durumdur. Ve Foucault'nun amacı, insanların özneye dönüştürülme biçimlerinin tarihini yazmaktır. Bu, belli tarihsel söylemler ve pratikler yoluyla yapılagelmiştir. Modern özne; içi boşaltılmış, köklerinden koparılmış bir durumdadır. Bu

¹³ Michel Foucault, **Toplumunu Savunmak Gerekir**, 4. Baskı, çev.: Şehsuvar Aktaş, YKY Yay.,2008, s.245.

sürecin yansımaları, dönemler boyunca etkileri; dil ve ona dair çalışmalarda da görülmektedir.

Yirminci yüzyıla kadar dil felsefesi; dili zihinsel durumlarla bunların ifadeleri arasında bir araç, bir yol olarak görmekteydi. Örneğin Hobbes için de Locke için de dilin işlevi böyleydi. *"...Sözcükler, onları kullananların idelerinin duyulur imleridir. Sözcükler birincil ya da dolaysız imlemleriyle, ancak kendilerini kullananların zihinlerindeki idelerin yerini tutarlar... Bir insan bir başkasıyla konuştuğunda bu, kendisini ötekinin anlaması içindir ve konuşmanın amacı da bu seslerin, imler olarak, kendi idelerini dinleyene bildirmektir..."*¹⁴ Buradaki temel düşünce dilin; eylemlerimizin, fikirlerimizin ifadesi olduğudur. İletişimsel, dilsel eylemlerimiz de bunun alelade yansımasıdır.

Yirminci yüzyıla geldiğimizde ise dili ifade aracı olarak görmenin yerini, dili bilgi aktarımının uygun ve tarafsız bir uzlaşım sistemi olarak değerlendirme almıştır. Dil, anlamlar ve işaretler arasındaki bağı kurmaktadır. Böylece ortaya bir söylem çıkmaktadır. Oysa anlam, hiçbir zaman sabit olmadığı gibi söylem de sabit kalmaz. Toplumsal bir yapıda anlamlar, daima o toplumsal yapıyı bir arada tutmaya yönelik olarak biçimlendirilir. Kimi sözcüklerin anlamı herkes için aynı ve düz olsa da bu, her sözcük için geçerli değildir. Örneğin "elma" sözcüğü Türkçe bilen herkes için aynı meyveyi işaret eder; oysa "demokrasi" veya "vatansever" gibi sözcükler, üzerinde çabucak uzlaşılacak, bu kadar düz anlamlara sahip değildir. Üstelik bunların anlamları konuşulan konuya, konuşulan zamana-mekâna ve konuşan kişiye göre değişikliğe uğrayabilmektedir. O halde dile anlam ve imlem açısından alelade yaklaşmak, önemli bir noktayı gözden kaçırmak olur: Söylemin değişkenliğini buna rağmen insanlar (kitle) üzerindeki değişmeyen etkisini. Wittgenstein, neredeyse aynı konuda söylemsel oyunlardan söz etmektedir. Buna göre sözcükler, kullanımlarıyla tanımlanırlar. Eğer bir sözcüğün nasıl

¹⁴ John Locke, **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, 2. Baskı, çev.: Vehbi Hacıkadıroğlu, Kabcacı Yay.,1996, s.242.

kullanıldığını anlayabilirsek, bütün söylemi keşfedebiliriz. "...*Dil oyunları değişince, kavramlar değişir ve kavramlarla birlikte sözcüklerin anlamları...*"¹⁵ Yani sözcüğün işlevi (belki de kullanım amacı) değişince anlam da değişiyor (belki de "değiştiriliyor" demek gerekir). Dil, yaşam içerisinde bir yaşam biçimi gibidir ve sözcükler de eylemlerdir. Peki araç denen dil, nasıl bu kadar etkili olabilir? Sadece olguların aktarımı olarak görülen bir şey, o olguların kendisini oluşturan bir şeye dönüşebilir mi? Örneğin Austin için dil, bilginin ya da olgunun aktarımına indirgenemez. Konuşmak, bir olguyu ya da durumu ifade etmekten çok o olguyu oluşturmaktır ilk etapta. "Bir kitap aldım." cümlesi, yapılmış bir şeyin aktarımıdır. Ancak mesela "Bana inanmanı bekliyorum." demek, o inanmanın gerçekleşmesini sağlayabilmektedir.

Sözcükler ve söylemler yani dil, canlıdır. Yaşam gibi canlıdır, insan gibi canlıdır ve o canlılığa biçim verecek kadar etkindir. Bir bayrağın ya da ulusal bir simgenin (bir arma, bir devlet binası ya da örneğin bir hapisane) rengi solabilir, duvarı çürüyebilir; ama söylemler kendilerini yaşamın canlılığından besleyerek hatta kendilerini canlı tutacak koşulları bizzat oluşturarak ayakta tutabilir. Yani söylem, dilin momentleriyle beraber toplumsal yaşamı, insan yaşamını biçimlendiren bir kullanıma sahiptir. İngiliz tarihçisi J. G. A. Pocock, şu cümle ile vurucu biçimde dile getirmektedir aslında: "*Formelleşmiş her dil, bir otorite yapısını oluşturmaya hizmet etmesi anlamında politik bir fenomendir.*"¹⁶

Foucault'nun dil ve söylem konusundaki düşüncelerinin yolu da bir bakıma benzer eleştirilerden geçmektedir. Cinselliğin Tarihi'nde "*...söylemlerin ya iktidara boyun eğdikleri ya da ona başkaldırdıkları söylenemez...bir yanda bir iktidar söylemi öte yanda ona karşıt başka bir söylem şeklinde bir olgu yoktur.*"¹⁷ Yine Foucault'dan şu alıntıyla söylemin değişkenliğine not düşülebilir: "*...Ortaçağda Ahlâksızlık olan çıplak kadın,*

¹⁵ Ömer Naci Soykan, **Felsefe ve Dil**, 1. Baskı, Kabalcı Yay., 1995, s.91.

¹⁶ Samuel Bowles-Herbert Gintis, **Demokrasi ve Kapitalizm**, 1. Baskı, çev.:Osman Akinhay, Ayrıntı Yay., 1996, s. 251.

¹⁷ Michel Foucault; **Cinselliğin Tarihi**, 4. Baskı, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2012, s.101.

XVI. Yüzyılda ağırbaşı Aşk, yani katışıksız, hakiki ve kutsal Aşk olur. Söylem ve biçim, birbirleriyle ilişki içinde hareket ederler."¹⁸ Bu sözel düzenlemeler, düpedüz döneme egemen olan anlayışla biçimlenmektedir. Bütün bu alıntılar, Foucault'nun söylemle neden bu kadar ilgili olduğunu, *arkeolojik* kazılarını eninde sonunda neden dile dayandırdığını göstermek üzeredir. Sadece bu da değil; yine aynı nedenden Heidegger de Foucault da dile yönelik analitik, mantıkçı yaklaşımlardan rahatsızlık duymaktadır.

Modernizm, Aydınlanma döneminden akli miras olarak hümanizmi savunmaktadır. İnsan merkezli anlayışlarla insana hiç bu kadar değer ya da rol verilmemiş gibidir. "İnsan hakları" ile insanın yapısı söylemleri belki de hiç bu kadar gözde ve yaygın olmamıştır. Öyleyse bu filozoflar neden bu kadar rahatsızdır bu durumdan? İkisinin de ortak bağı olan Nietzsche tarafından ilan edilen "insanın ölümü" bunun sebebi olabilir mi?

Foucault'ya göre klasik düşüncenin ortaya çıkardığı durum, söylemin iktidarındır. Yani dil, temsil edebildiği kadarıyla iktidardır. Dilin nihayet insanı işaret etmesi, modernizmle olmuştur. Fakat bu işaret etme, dil çemberinde sıkıştırılmış insanın (belki de "panoptik dil" demek gerekir) bilginin hem nesnesi hem de öznesi olduğu ikircikli bir konumdu. İnsan artık Freud'un meşhur kanepesinde uzanmış, günah çıkarmanın yeni bir biçimiyle kelimelerle "açığa çıkarılmaktaydı", örtülerinden çıplak kalmaktaydı. Böylece sınıflandırmalar ve "*anormal*" ruhsal durumlar karşısında vurgulanan "normallik" beklentileriyle kurgulanabilen, davranışları önceden tahmin edilebilen ve sonluluğu içinde bir insan profili ortaya çıkarıldı. İnsan, çalışma – hayat – dil üçgeninde yalnızca bu üç alandan ibaret görülen bir proje gibi inşa edilmekteydi.

Felsefe tarihinin kimilerince "yapısalcı" kimilerince "marjinal" çocuğu, belli niteliklerle çerçevelenerek sınırlanmış tanımlara ve de kelimelere sığmayan Fransız filozof Foucault'ya bunları düşündüren tetikleyici,

¹⁸ Michel Foucault; **Sonsuza Giden Dil**, 1. Baskı, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yay., 2006, s.222.

Velásquez'in *Las Meninas* (1656) isimli tablosu olmuştur. Bu konu artık, Foucault okuyan herkesçe malumdur. Tablo etkileyicidir; çünkü dönemindeki resim "disiplininden" farklı bir ayrıntıya sahiptir. O dönemde ressamın tablolarına imza atmaları kilise tarafından kabul edilmez ve hoşgörü ile karşılanmazken, ressam kendisini de yerleştirmiştir tabloya. Eğer klasik bilgi söylemindeki gibi düşünürsek, özne (resmeden) de nesnesi (resmedilen) içinde kendine yer vererek kendini somutlaştırmıştır. Bunu anlamak için o dönemde resimlerin kilise veya kraliyetin ısmarlaması ile yapıldığını ve bir ressam için yaşamını sürdürme amacıyla böyle bir himayeye girmenin anlamını bilmek gerekir. Aslında Hollandalı ressamlar arasında, yapılan tabloya hem "sonsuzluk", "derinlik" katmak için hem de bir çeşit "imza" atmak için resme bir ayna yerleştirmek geleneği mevcuttu. (Nispeten benzer niteliklere sahip bir tablo olarak 1390-1441 yılları arasında yaşamış Hollandalı ressam **Jan Van Eyck**' in 1434 tarihli "**Arnolfini'nin Evlenmesi**" tablosuna bakılabilir. (Bkz. Ek:IV ve Ek:V)Yine de asiller karşısında alelade bir ressamın kraliyet içine kendi suretini de eklemesi sıradan bir şey değildir. Tabii burada Velásquez'in resim sanatı eğitiminin yanında dil felsefesi eğitimi aldığını da hatırlamak gerekir. Yani Foucault'yu dil, iktidar, bilgi ve benzeri konulardaki düşüncelerinde tetikleyen bu resimdeki durum, tesadüfen yapılmış, sıradan bir tercih olamaz. Foucault'nun çabası da aslında, görünmek istenen ressam gibi düşünülmeyle dile getirmek; genel olana, kodlanmış olanlara uymadıkları için görmezden gelinenleri göstermektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HEIDEGGER'İN DÜŞÜNCESİNDE DİL

I. HEIDEGGER'İN FENOMENOLOJİK ONTOLOJİSİ

Heidegger'in eserlerine baktığımızda fundamental, kavramların kökenine inmeye çalışan bir filozof görürüz. "*Düşünmek ne demektir?*", "*Nedir bu Felsefe?*", "*Metafizik Nedir?*" eserleri daha isimleriyle onun niyetini koymaya hazırdır. Düşünce tarihi boyunca baştan kabul edilmiş ya da mantıksal hesaplamalarla üstünkörü tanımları benimsenmiş kavramları yeniden ele almaktadır. Çünkü Heidegger'e göre felsefenin baş sorusu olan "Nedir?" sorusu da aslında tam da varlığa yönelik bir sorudur. Varlık da öyle bir çırpıda tanımlanacak ya da "*en tümel kavram*" diye nitelenerek bulanık bırakılacak bir kavram değildir. Çünkü varlığa dair soru, daima göz önünde olduğu halde "gözden kaçan" şeye yani insana dönük olmalıdır. Kendisinden önceki pek çok felsefenin ve özellikle de bilimlerin, kendi sorgulama ve araştırmalarının yalnızca işlevsel ve yetersiz birer varlık tanımlamasına sahip olduğunu ileri sürmektedir. İşte bu yüzden Heidegger kendine, daha önce sorgulanmayanı sorgulamayı amaç edinmiştir ki bu, bütün baştan kabullere karşın varlıktır. Hep göz önünde olan, bundan dolayı belki de buna da kolaycı bir alışkanlıkla gerçek bir analizi unutulmuş ya da geçiştirilmiş bir kavramdır varlık. Heidegger, varlığa "Dasein" adını vermektedir. "Dasein", aslında insanın kendisidir ve kendini dilde göstermektedir. Ancak dil, daha önceki tanımlamaların aksine insanın kendini ifade ettiği bir araç değil, insanın varlığının ve düşünmesinin bizzat kendisidir. Varlık yani Dasein, kendini dille göstermez, Dasein zaten dildedir. "Dil, varlığın evidir."

Heidegger'in, özellikle "Varlık ve Zaman" adlı eserinde, hocası Husserl'in Fenomenoloji görüşünden etkilendiği açıktır. Bu yapıtı, onun en çok dikkat çeken eseri olmasını yanı sıra, varlık ve varolanlar üzerinde kendinden önce dile getirilmiş düşünceleri ele alması bakımından oldukça

kapsamlıdır. Varlık'ı ele almaya başlamadan önce antik çağdan bu yana nasıl tasvir edildiğine dikkat çeker. Heidegger'e göre varlık, baştan kabul edilmiş kullanımlarla birlikte aslında unutulmuştur. Daha önce "en tümel kavram" olarak ele alınan varlık, aslında göz önünde olmasına rağmen "gözden kaçmıştır". "En üst tümel" oluşundan ötürü tanımlanamaz; fakat buna rağmen kendiliğinden anlaşılır kabul edilmekteydi. Bu tespitin ardından Heidegger, varlık sorusunu yeniden sormaya girişerek öncelikle sorunu formüle etmeye başlar. Heidegger açısından amaç varlığın şeffaf kılınmasıdır. Burada merkez alınacak varolan ise, soru sorma, sorgulama imkânına sahip olan Dasein'dır yani bizlerizdir. Çünkü varlık sorusu ile Dasein arasında özel bir bağlantı vardır. *"...İstediği kadar zengin ve girift bir kategoriler sistemine sahip olsun, bütün ontolojiler, evvela varlığın anlamını yeterli ölçüde aydınlatmadıkça ve bu aydınlatma işini temel görev olarak kavramadıkça esasen kör ve öz amacından sapmış olurlar..."*¹⁹.

Esas mesele, varlık sorununun açık hale getirilmesidir. Bunun için belirlediği yöntem fenomenolojik yöntemdir. Aslında ortada olan Dasein için "kendini kendinde gösteren" Dasein'ın ortaya koyulması için bu yöntemi uygun görmüştür. Burada fenomenoloji *hermenötiktir*, Dasein'ın hermenötiği, varoluşun çözümlenmesi olarak sorgulamaların kaynağına gitmektir. Heidegger'in varlık sorununu ele almaktaki amacı, Dasein'ı görünür kılmaktır. Dasein, insandır ve diğer varolanlardan ayrıcalıklı bir şekilde düşünüp sorgulayarak ve konuşarak kendi varlığını mesele edebilmektedir. Dasein'ın varlığında başka önemli bir nokta da zaman ile sarılmış oluşudur.

¹⁹ Martin Heidegger; **Varlık ve Zaman**, 1. baskı, çev. Kaan H. Ökten, Agora Kitaplığı, 2008, s.11.

II. ANTROPOLOJİ, BİYOLOJİ, PSİKOLOJİ VE DASEIN

Heidegger'e göre Dasein'ı yani insanı amaçlayan hiçbir formülleştirme ya da araştırma; bugüne kadar asıl felsefi soruna isabet edememişlerdir.²⁰ Temel ontolojik soruna ilişkin olarak varoluşsal çözümlenimin antropoloji, psikoloji ve biyolojiden ayırt edilmesi gerekmektedir. Bilimsel duruş ya da bakış, bu çözümleme için yeterli değildir ve yeni güdüler gerekmektedir.

Kendi açısından Heidegger, varoluşsal çözümlemeye girerken – tıpkı Foucault gibi- Descartes'ın ünlü önermesi üzerinde durmaktadır. Ona göre Descartes, "*cogito*" üzerinde durmuş; fakat onun kadar asli olan "*sum*"u hiç irdelememiştir. Halbuki çözümleme, "*sum*"un varlığına dair ontolojik soruyu sormaktadır. "*Cogitationes*"ın varlık kökeni ancak "*sum*" belirlendiğinde açıklığa kavuşacaktır. Heidegger yine de çözümlemeyi ele alırken, tarhibilimsel bir örnekle işe başlamanın yanıltıcı olacağını düşünmektedir; çünkü bu, hazır verili olan bir ben ve öznenin başlangıç olarak ele alınması demektir ki zaten burada amaç, böyle bir şeyin Dasein'ın fenomenal içeriğinden uzak olduğunu göstermektir. Öznenin, ruhun, bilincin ve ona ilişkin diğer tüm şeylerin varlığını anlamaya dair soru sorabilmek için; bunların nasıl nesneleştirildiğini ortaya koymak gerekmektedir. Bu tür çalışmalarda dikkat çekici olan, "*yaşama*"nın ontolojik bir mesele haline getirilmemiş olduğudur. Heidegger, burada Dilthey'den örnekler vermektedir. Dilthey'in hareket noktası, yaşamaya dair bir sorgulamadır. Yapı ve gelişim noktalarından hareketle yaşamının niteliklerini, onun bütününden hareketle çıkarsamaktadır. Aslında yaşamayı, sınırlı kavramlarla da olsa ele almaya niyetlenmiş olması, Heidegger'e göre, Dilthey'in doğru bir yola çıktığına işarettir. Terminolojilerinin sınırlılığı, sadece Dilthey için değil, Bergson ve diğer "kişilikçilik" akımlar ve felsefi antropoloji eğilimlerinde ortak gözükmemektedir. Ayrıca kişiliğin fenomenolojik yorumu dahi, daha kökten ve açık olmasına rağmen, Dasein'ın varlığı sorusuna varamamaktadır.

²⁰ Martin Heidegger; **Varlık ve Zaman**, 1. baskı, çev. Kaan H. Ökten, Agora Kitaplığı, 2008, s.48.

Kişiliğin yorumlanması, buna dair soru sorma, inceleme konusunda Scheler ve Husserl'in yorumları, birbirlerine uyum göstermektedirler. İkisi de "kişi olarak var olma" sorusunu sormamaktadır. Scheler'e göre kişi; bir nesne ya da töz olarak düşünülmemelidir. Kişinin ne bir töz ne bir nesne ne de obje olarak düşünülmemeyeceği vurgusu; Husserl'deki kişinin birliğinin doğa nesnelereyle aynı biçimde düşünülmemeyeceği vurgusuyla aynıdır. Scheler için, edimler de aynı şekilde bir nesne ya da töz olarak düşünülmemelidir; çünkü ortaya çıktıkları anda yaşanmaktadırlar ve belli bir refleksiyonda verilirler. Edimler, psikik değildir. Bunun aksine edimleri psikik hale getirmek, onları kişisizleştirmekle aynı şeydir. Kişi, edimlerin icra edicisidir. O halde "icra etme" ne demektir ve kişinin varlık biçimi, ontolojik bakımdan somut biçimde nasıl belirlenmelidir? Soru, bir bütün olarak insanın varlığına yöneliktir. İnsan varlığı içinde ruh, beden, tin gibi birbirinden farklı fenomen alanları bulunmaktadır. Bu varlık türlerini bir araya getirerek düşünmek, bu soruya cevap vermek için yeterli olmayacaktır. Bu durum karşısında sık yapılan hata, varsayımlarla ve sürekli olarak Dasein'ı Eskiçağ-Hristiyan antropolojisine dayanarak belirlemek olmuştur. Kişilikçilik ve yaşama felsefesi de bu antropolojinin yetersizliğini görmezden gelmiştir. Bu antropolojide, şu temeller yer almaktadır:

1. *Zoon logon ekhon, animal rationale* olarak tanımlanmıştır. Yani insan, akıl sahibi hayvan olarak nitelenmiştir. Zoon, bir varoluş biçimine, olagelmeye işaret ederken; logos ise hem bir varlık biçimi hem de varolanın karanlıkta kalmış üst kısmına işaret etmektedir.

2. İnsanın varlığı ve özü tanımlanırken başvurulan ikinci kaynak, teolojik bir bakıştır. Burada hem Tanrı hem de sınırlı olanın varlığı ontolojik olarak Eskiçağ ontolojisi ile yorumlanmaktadır. Hristiyanlığa dayanan bu tanım, Yeniçağda teolojiksizleştirilmiştir; fakat kökleri Hristiyan dogmatizmine dayanan aşkınlık düşüncesi, çeşitli biçimlerde görülmeye etmiştir.²¹

²¹ Martin Heidegger; **Varlık ve Zaman**, 1. baskı, çev. Kaan H. Ökten, Agora Kitaplığı, 2008, s.51.

Geleneksel antropolojik bakışın dayandığı bu temeller, insanın varlığının özünü anlamaya dair sorunun unutulduğunu göstermektedir. İnsanın varlığı, diğer varlıklar gibi kavranmaya çalışılmıştır. Bu tutum, psikoloji için de geçerlidir.

Sonuç olarak Foucault gibi Heidegger'in de günümüzün gözde bilimlerini bu şekilde irdelemesinin sebebi, insanı anlama, bilme çabalarının eksikliğini göstermektir. Pozitif bilimlerin kesinliği, özellikle matematik ve fizik bilimlerinin değişmezleri ile insana dair betimleme ve bu şekilde tanımlanan insanın merkeze alınması; modern düşüncede oldukça yaygın bir etkiye sahip olmuştur. Heidegger'in ulaşmak istediği ise ontolojik temeli olan bir varlık kuramı ortaya koymaktır. "*Cogito*" merkezli insan tanımı, insan için özellikle belirleyici olan bir kavramı eksik bırakmaktadır ki bu zaman'dır. Zaman ve Dasein yani insan, birlikte düşünülmelidir. Benzer eleştiri noktası, Foucault'da da yer almaktadır. Foucault'da düşüncelerinde, anlamı ortaya konmayan insanın, doğa ile benzer biçimde ele alınması ve onun sonluluğu bağlamında zaman kavramının öneminin çok sonradan ve de yanlış açıdan ele alınması; iki düşünürün de aynı endişelere sahip olduğunu göstermektedir.

III. DASEIN, DİL, İŞARETLER VE ŞEYLER

Heidegger'in dile bakışı aslında ontolojik kökenlidir. Dil görüşünü, insan görüşünden ayırmak mümkün görünmemektedir. Dil, varlığı anlamaya yönelik soruda, yolu açacak olan şeydir. Varlığın anlamına yönelik etkinlik olan düşünmenin ortaya çıktığı yer, dildir. Düşünme de insana özgü bir etkinliktir. İnsan, kendini ve varlığı konu edinebilen tek canlıdır. Bütün bunlar, dilin insan ve varlık için ne demek olduğunu ortaya koymaktadır. Dil Varlık'la, Varlık Dasein'la, Dasein da Logos'la ilişkilidir. Heidegger, Varlık'ın bugüne kadar unutulması gibi Logos'un da yanlış tanımlandığını söyler.

Felsefe tarihi için elzem kavramlardan biri olan Logos, çok anlamlıdır ve bu çok anlamlılığı bir temel anlamda buluşmuyormuş gibi görünmektedir. Şimdiye kadar Logos'un *akıl, bilgi, yargı, kavram, sebep, tanım* şeklinde yorumlanışları olmuştur. Bu tanım dağınıklığının sebebi, Heidegger'e göre, Logos'un birincil içeriğinin uygun şekilde kavranamamasıdır. Bugüne kadar keyfi yorumlandığını söylediği Logos'un temel anlamı, Heidegger'e göre, **Söz (Alm. Rede)**dür.

Ona göre Logos'un temel anlamının *Söz (Rede)* olduğunu söylediğimizde, öncelikle bunun geçerli anlamı, Sözün kendisinin ne söylediğinde olacaktır. Söz, Logos'un yukarıda geçen tüm anlamlarını içinde barındıran bir işleve sahiptir. Çünkü bu, sözü edilenin açığa çıkarılması anlamına sahiptir. Yani Logos, sözün hakkında olduğu şeyi ve sözü söyleyen (söyleyen) ve birbirleriyle konuşanlara göre olduğunu görünür kılar. Eğer konuşma, söz sahiciyse hakkında konuşulan şey, üzerine konuşulan şey, söz edilen şey açığa çıkmalıdır. Konuşma içinde dile getirilen şey (mesaj, ileti) yani hakkında konuşulan, açığa çıkmış biçimde diğerlerinin de erişimine açık olur. Heidegger'e göre her söz, bu işleve sahip değildir.

Konuşma(k) (Almanca Reden), sözün sözcüklerin sesli olarak dile getirilmesi yoluyla icra edilmesidir. Konuşma, bir şeylerin onun sayesinde görünür hale gelmesidir. Heidegger'e göre konuşmada bir şeylerin görünür hale gelmesiyle Logos'un yapı biçimi bir tür "*sentez*" olabilmektedir. Ancak bu, imgelerin birbirleriyle bağlanması ve birleştirilmesi demek olmaz. Buradaki anlamı şunu söylemektedir: Bir şeyin bir şey ile *birlikte* olup, bir şeyin bir şey olarak görünür kılınmasıdır. Bir şeyin görünür kılınması, doğru veya yanlışlığı da beraberinde getirir ki aslında bu da Gorgias'tan bu yana tartışılan bir şeydir (mesajın ulaşip ulaşamaması, bildiğimizi aktarıp aktaramama meselesi). Yine de bu mesele, üzerinde anlaşmaya varacağımız bir hakikat kavramına mecbur olup olmayışımıza bağlıdır. Söz sırasında hakkında konuşulan varolanı örtüsünden çıkararak görünür hale getirmektir mesele. Çünkü Heidegger için "*hakiki olmamak*", örtmek ve böylece yanılmak

demektir. Sözü edilen varolanın görünür hale gelmesini engellemektir. Buna rağmen, Hakikatin bir nevi örtüsüzlük anlamına ve Logos'un da görünür kılma işlevine rağmen Logos, hakikatin öncelikli alanı olarak ele alınmaktadır.

Gelelim Logos kavramının akılla nasıl ilişkilendiğine: Logos, bir şeyi yalın biçimde görünür kıldığından dolayı, yani varolanı yanılgısız görmemizi sağladığından dolayı aynı zamanda akıl anlamına da gelebilmektedir. Ve söz, bir şey olarak söz yöneltileni bir şeyle ilişkisi içinde, ilişkilenişlikle görünür kılışından dolayı *ilişki* ve *bağıntı* anlamlarını da kazanmaktadır.

Sonuçta Heidegger'in dile bakışında Logos kavramı, daha önce dile gelmemiş bir anlama sahiptir. Heidegger'in dil görüşü, Logos'la ilişkilidir. İnsan, **zoon logon ekhon**'dur. Bu ise Logos kavramına dayanır. Bu kavram aslında **Söz (Rede)** anlamına gelmektedir ve sözün sözcüklerin sesli olarak ifadesi olan **konuşma (Reden) yoluyla** hakkında söz edilen varolanları, görünür hale getirmektedir.

Heidegger insana yani kendisi de dâhil her birimize **Dasein** adını vermişti. "Orada" varolan, dünyaya atılmış olan, varlığın sözcüsü Dasein ve zamanla kuşatılmış olan Dasein. Atıldığıımız dünyada kendimizle birlikte varolanları, **"el-altında-olmaklığı"** göre yerleştirmekteyiz. Ne demektir "el-altında-olmaklık"? Kabaca söylemek gerekirse varolanlara yönelik ilgimiz, onların bizim yaşamımızda ne ifade ettiklerine göredir, Heidegger'ce söylemek gerekirse **"ne-içinlik"**lerine göredir. Varolanları işaretlememiz (imlememiz) de bu doğrultuda olmaktadır. Yani imleme (işaretleme); Dasein, kelimeler, ifadeler ve şeyler arasındaki bağlantıda Dasein'in dünya ile ilgisi doğrultusunda biçimlenmektedir.

Foucault'nun büyü ve sihirlerin ortaya çıktığı **"benzerlik epistemesi"**ni anımsatan biçimde Heidegger de o döneme göndermelerde bulunmuştur. Ona göre ilkel insan işaretleri fetiş ve sihir gibi bolca kullanmaktaydı. İşaret ile işaret edilen örtüşmekteydi. Hatta bir süre sonra işaret eden, işaret edilenin yerine geçmekteydi. Yani işaret eden, işaret edilenin kendisi olarak

varılmaktaydı. Bunun sebebi ise objeleştirme değildi. Bunun sebebi, el-altında-olmaklığa bağlı olarak işaretlerin henüz birer araç olarak keşfedilmemiş olmasıydı. Fakat artık böyle değildir. Foucault'nun benzerlik epistemesi de şeyler ve işaretler üzerinde durarak, benzerliğin işaret eden ve işaret edilen arasındaki bağlantı olduğunu söylemektedir. Böylece üçlü bir yapı meydana gelmektedir. Heidegger için bu bağlantıyı sağlayan şeylerin ne-için oluşudur, işe yararlılığıdır, el-altında-olmaklığıdır.

"...İşaretle işaretleme arasında üçlü bir ilişki vardır:

1. Bir işe yararlılığın, ne-içinliğinin olası somutluğu olarak işaretleme, esasen gereç yapısı üzerine, bir-şey-içinlik (işaretleme) olarak temellenmiştir.

2. Bir el-altında-olanın gereç karakteri olarak işaretin işaretleyişi bir gereç bütününe, bir işaretleme rabitasına (bağına) aittir.

3. İşaret sadece başka gereçle el-altında-olan değildir; çevreleyen-dünya onun el-altında-olmaklığıyla hep bir-şey-için-bakışa sarahaten erişilebilir olur. İşaret bir gereç olarak aynı zamanda el-altında-olmaklığın, işaretleme bütünlüğünün ve dünyasallığın ontolojik yapısını tebliğ eden (bildiren) ontik bir el-altında-olandır."²² (Bu alıntıya yer verirken, Foucault ile karşılaştırmayı kolaylaştırmak açısından, Almanca orjinalinde "Zeigen" olarak geçen ifadenin kelime anlamlarından "imleme" anlamı yerine "işaretleme, işaret etme" anlamını kullanmayı tercih ettim.)

Heidegger'e göre el-altında-olanın üstünlüğü buradadır. Çünkü o, bir araç olarak bizim elimizde edilgen gibi dursa da işaretlere böylesi yön verişiyile etkin olduğunu gösterir. Zaten dünyayla ilgimiz de **"bir-şey-için-bakış"** şeklindedir. Yani belli bir şey için ona yönelmekteyiz. El-altında-olanlar bir şeyle ilintili olarak keşfedilmektedirler. Dasein sadece şeyleri değil kendini de benzer yolla işaretler yani imler. Dasein kendisini bir-şey-uğrunalık

²² Martin Heidegger; **Varlık ve Zaman**, 1. baskı, çev. Kaan H. Ökten, Agora Kitaplığı, 2008, s.85.

içinde işaretlemektedir. Dasein'ın varlığıyla el-altında-olanların birbirleriyle irtibatı özsel olarak keşfedilir.

Bütün bu işaretlemeler, Dasein'ın anlama ve açımlayabilme imkânından gelmektedir. Çünkü zaten anlaşılmiş olanın dünyanın yorumlanmasıdır. Dasein dünyayı anlar ve onu ifade eder. Türkçe ifade, sözcüğünün eşanlamlısı da "*anlatım*"dır yani "anlatmak" fiilinin isim hali. Bu da yine "anlamak" fiilinden türemiştir. Varlık ve Zaman'ın ("Sein und Zeit") orjinal metninde Heidegger'in kullandığı sözcük ise "**Aussage**" sözcüğüdür. "Ad, ifade, bilgi" anlamlarına gelen bu sözcük "*aussagen*" fiilinden türemiştir ve bu da bir birleşik fiildir aslında. "Aus" ve "sage" sözcüklerini içermektedir. "Aus" , dışarı, çıkmak v.b. anlamlara gelir. "Sage" ise söyleme, konuşma. Diyebiliriz ki "Aussage" sözcüğü, ifadenin yanısıra "açığa çıkarma" gibi çıkarıp söyleme anlamına da gelir. Öyleyse Dasein dünyayla ve kendiyile ne-içinlik, el-altında-olmaklık olarak ilgilenirken onu "anlar" ve söz konusu yaparak ifade eder, kendi *dışındakilere de söyler*. Heidegger ise ifade (Aussage) terimine üç anlam atfetmektedir:

"1. Birincil olarak ifade (Aussage), gösterim (Aufzeigung) demektir...Varolanları kendilerinden hareketle görünür kılmak. 'Çekiç çok ağır' ifadesinde, bakışımız için keşfedilen şey 'anlam' değil, el- altında- olmaklık minvaline sahip bir varolandır. Söz konusu varolan elle tutulabilecek ve 'gözle görülebilecek' mesafede olmasa bile yukarıdaki gösterim varolanın kendisine dair olup, onun salt tasavvuru hakkında değildir (ne 'sadece tasavvur edilen' bir şeydir ne de ifade edenin psişik bir hali ya da bahsedilen varolana dair tasavvurudur)...

2. İfade ile predikasyon (İngilizce, "hüküm") adeta aynı şey demektir. Bir 'özne'nin 'yüklemi' ifade edilir. Özne yüklem tarafından belirlenir. İfadenin söz konusu imleminde ifade edilen şey, yüklem değil 'çekicin kendisi'dir. Öte yandan ifade eden, yani belirleyen ise 'çok ağır' ifadesinde yatar...

3. *İfade muhabere, haber etme demektir... Muhabere olarak ifade, belirlemek suretiyle dikkate taşınanın birlikte-görülmesini-sağlama demektir. Birlikte-görülme-yi-sağlama, belirlenmişliği dikkate taşınmış olan varolanı başkalarıyla birlikte paylaşmak demektir...*²³ (Heidegger, çevirisi "muhabere" olarak yapılan metnin Almanca orijinalinde "Mitteilung" kelimesini kullanmıştır. Burada bir kelime oyunu olduğunu söylemek mümkündür. Şöyle ki "Mitteilung" kelimesinde yer alan "mit", "ile, beraber"; "teilung", "paylaşma, katılma" anlamlarına gelmektedir. "Mitteilung" ise "mesaj, ileti, haber" anlamlarına karşılık gelmektedir.)

Heidegger, Dasein konusunda *bulunma, anlama, açıklama ve tefsir* niteliklerini dile getirirken dil ve Dasein arasındaki bağı ulaşılmaya çalışır. Bulunuş ve anlama, dünya-içinde-varolmanın açıklanmışlığını kuran temel varoluşsal niteliklerdir. Dilin kökleri de Dasein'ın açıklanmasının varoluşsal yasalarında bulunmaktadır. Dilin varoluşsal-ontolojik temelini oluşturursa sözdür. Sözün açıkça dile getirilmişliğine dil adını veren Heidegger'e göre söz, bulunuş ve anlama ile eşit derecede aslidir.²⁴ Söz, tefsir ile ifadenin temelini oluşturan şeydir; çünkü söz anlaşılabilir olanın dile gelişidir. Söz etme sırasında dile getirilene **anlam** denmektedir; sözlü dile getirmelerde eklenenlere ise imlem bütünü (işaretler bütünü) deriz. İmlemler, dile getirilebilir olanların dile getirilenleridir ve anlam sahibidirler. Söz, Almanca "Da", şuradalığın (ya da kimi zaman orada, burada belki de her yerdelik) anlaşılabilirliğinin dile gelişi olarak açıklanmışlığın temel varoluşsalıdır ve bu ilkin dünya-içinde -varolma (in-der-Welt-sein) ile kurulmaktadır. O halde söz de bundan hareketle öz bakımından özgün dünyasal, dünyevi bir varlık tarzına sahiptir. Heidegger, böylelikle Dasein gibi Dasein'ın varoluşsal niteliği olan sözün de dilin de dünya ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Dünya içinde yaşamının, bulunmanın anlaşılabilirliği sözle dile gelir ve anlaşılabilirliğin

²³ Martin Heidegger; **Varlık ve Zaman**, 1. baskı, çev. Kaan H. Ökten, Agora Kitaplığı, 2008, s.164.

²⁴ A.g.e., s. 170.

imlem (işaret) bütünü sözcüklere dökülür, sözler anlamları geliştirir; ancak Heidegger'e göre sözcük nesnelere anlamlarla sağlanmaz.²⁵

Dilde dünya içinde varolan diğer tüm şeyler gibi, el-altında-olanlar gibi karşımızdadır. Dili ayrıştırmak mümkündür; söz varoluşsal olarak dildir; çünkü varolanların açıklanmışlığını işaretler yoluyla dile getirirken söz konusu varolan dünyaya fırlatılmış ve dünyaya tabidir. Söz, Dasein'ın varoluşu bakımından kurucu bir işleve sahiptir. Kendisine dâhil olan duymak ve sükût da bu kurucu işlevi açıklığa çıkarmaktadır. Söz etme (Almanca, Rede) dünya-içinde-varolmanın "imleyici" eklemlenmesidir. İnsan, dünya-içinde-olmaklığında birlikte-olmaklık ve hep-beraber-olmaklık içindedir aynı zamanda. Yani diğer Dasein'larla birlikte yaşamaktayız. Söz etme, konuşma da bunun hep belirli bir sureti içinde bulunur. Heidegger burada şu örnekleri vermektedir: "...Hep-beraber-olmaklık sırasında örneğin şöyle söz edilir: kabul etme, reddetme, davet etme, ikaz etme, müzakere etme, istişare etme, iltimas etme ve ayrıca 'beyanatta bulunma' ve 'nutuk verme' suretiyle söz etme..."²⁶ Bunlar diğerleriyle ilişkilerimizde kullandığımız ifade şekilleridir. Söz etme, bu ilişki ve diyalog biçimlerinin suretlerine bürünmektedir. Sözün belirlenmiş bir teması olmasa bile, o daima bir şey hakkındadır. Söz, bu özelliğe zorunlu olarak sahiptir. Çünkü o bizimle birlikte dünya içinde varolmaktadır, bizim varoluşumuzu açıklamaktadır ve yapısı bizim temel yapımız tarafından önceden belirlenmiştir. Her söz daima bir şey hakkındadır ve hakkında olduğu şeye belli bir yönden belli sınırlar dâhilinde "hitap" eder. Her sözün ardında bizzat hakkında söz edilen vardır.

Her birimiz insan olarak birer Dasein olarak dünya içinde yaşadığımızın farkında olarak yaşamaktayız ve bunu anlama olanağına sahibizdir. Hep birlikte yaşadığımızın da farkındayızdır. İşte anlamsal biçimde hep beraber yaşamının paylaşılması da dil sayesinde olmaktadır. Dilin,

²⁵ A.g.e., s. 161.

²⁶ A.g.e., s. 170-171.

muhabere (ileti, Almanca "Mitteilung") özelliği sayesinde bunu dile getiririz. Kendimizi sözle dile getiririz.

IV. DİLİN ZAMANSALLIĞI

Dünya içinde yaşadığımızın farkında olduğumuz kadar bir şeyin daha farkındayızdır: Ölüm. İnsan, ölüme yazgılıdır; varoluşumuzun ona doğru gittiğinin farkındayızdır. Bu noktada zaman, büyük anlam kazanır. Varoluşumuz, zamansallıkla örülmüştür. Zamansallıkla örülü varoluşumuzun, şuralığımızın açılmanması anlama, bulunuş ve dünyaya düşkünlüğümüz (onunla olan ilgimiz, ona olan ilgimiz) ile kurulmaktadır. Sözün işlevi de bunların söz sayesinde telaffuz edilir halde gelmesidir. Zamansallık, dilin sesli hali olarak sözde de mevcuttur. Yani dil de zamansaldır. Fakat dilin zamansal oluşu, zaman içinde karşılaşılan durumlardan söz edişimizden kaynaklanmaz. Dilin zamansallığı, ruhun yaşantılarının zaman algısı içinde akmasından da kaynaklanmaz. Sözün bizzat kendisinden gelir bu zamansallık. Çünkü bir şeyler hakkında söz ettiğimizde bu hep zamansallık üzerine temellenmektedir. Dünyayla ilgilenmemiz, kendi varlığımız da zamansallıkla kuşatılmış olduğundan edim türlerimiz de zamansaldır. Bu nedenle işaretlerin, dilsel ifadelerin ortaya çıkışı, esas olarak Dasein'ın zamansallığından hareketle açıklığa kavuşturulabilir. Böylece kavramsallaştırılmasının imkânı ontolojik bakımdan anlaşılabilir hale getirilebilir.

V. DİLİN YAPISI VE ANLAMA İLE DUYMA ARASINDAKİ İLİŞKİ

Heidegger'e göre dili ontolojik bakımdan mümkün kılan dört kurucu nitelik vardır: Sözün ne hakkında olduğu (hakkında söz edilen), sözü edilenin kendisi, muhabere (Almanca "Mitteilung": ileti) ve beyan (Almanca "Bekundung": gösterim).²⁷ Bunlar Dasein'ın varlık yasasına kök salmış varoluşsal niteliklerdir; ona eklenmiş araç gibi değildirler. Söz olarak varolan her söz, bu yapı bütünü içinde yer almak zorundadır. Bu nedenle dili, insana

²⁷ A.g.e., s. 172.

ilişik bir parça gibi analiz ederek incelemek, onu kavramak için yeterli olmayacaktır. Dili belli bir momentle kavramaya çalışma, onu "tabir", "sembolik biçim", mesaj aktarımı, olay veya durum gösterimi ya da yaşamın şekillendirilmesi öncülüğünde ele almak da dili tanımlamada yetersiz kalacaktır. Dil için, söz yapısının ontolojik – varoluşsal bütünü, Dasein'ın yani insanın çözümlenmesi temelinde meydana çıkabilir. Bu nedenle onu analitik bir şekilde belirlenmiş parçalardan müteşekkil bir yapıda görmek, bu esas noktayı gözden kaçırmak demektir. Böyle bir tutum (dili de tekniğe tabii tutma) tam da, teknikle kuşatılmış ve varlığa yabancılaşan modern dünyaya özgü bir tutumdur.

Dili ve insanı anlamak için yürütülen çabalar, yine dilin açtığı yol üzerinde olur. Belki de bir zincirin halkaları gibi anlama da sözün varoluşsal bir olanağı olan duymak ile açıklık kazanır; çünkü bizler, anladığımız için duyabilmekteyizdir. Duymak, bizim başkaları için birlikte – oluşumuzun varoluşsal açık oluşudur. Varoluşumuz, duymak yolu ile başkalarına açık hale gelir. Aynı şekilde kendi sesimizi duymak sonucunda da "takip etmek, eşlik etmek, duymamak, karşı çıkmak, yüz çevirmek" gibi suretler (eylem biçimleri) ortaya çıkar.²⁸ Dasein'ın varoluş halleri, söz gibi onun olanakları olan duymak ve anlamak tarzlarında da kendini gösterir. "*Kulak kabartmak*" (Almanca "Horchen") de bunlardan biridir. Bulunuşsal içinde – var – olmaklığımızın sözsel gösteriminin dilsel belirtimi, sesteki tonlamalar, sözün temposu ve konuşma tarzında yatmaktadır. Duymak olanağında bunlar da vardır. İşte "*kulak kabartmak*" duymaya nazaran her ne kadar yüzeyselmiş gibi görünse de Heidegger'e göre fenomenal bakımdan çok daha aslidir. Kulak kabartmak da anlamasal duymanın varlık tarzına sahiptir. Duyma sırasında duyduklarımız, içinde yaşadığımız dünyayla, el – altında – bulunanlarla alakalıdır. Yani çevremizde olanlar ve bizim onlarla ilişkimizle alakalıdır. Fiziksel ya da nörolojik biçimde teknik olarak açıklanabilen duyma edimi, önce bir duyu karmaşası ile karşılaşma, ardından bunlara biçim vererek anlamlandırıp bir sonuca varma şeklinde olmaz. Duyulan şey, çoklu

²⁸ A.g.e., s. 172.

ses verileri, tınılar değil; sözcüklerdir. Dasein özü gereği anlamasaldır (anlama olanağına sahiptir) ve anladıklarıyla birlikte bulunmaktadır. ..."Söz ne hakkındaysa onda başkalarıyla birlikteyizdir her şeyden önce..."²⁹

Sözün sesle ilgili biçimini, tonlamayı, vurgulamayı, tınıları; yani sözün ses bakımından doğru çıkıp çıkmadığını, dengesini, söylenme tarzını duysak bile bu yine konuşulanı birlikte – anlamayı gerektirir. Eğer anlamadıysak, sözü tüm biçimleriyle (ses ve anlam) tartmamız mümkün olmaz. Bir söze yanıt vermek de sözün ne hakkında olduğuyla doğrudan bağlantılıdır. Öte yandan anlama bakımından birlikte çok konuşmak çok anlaşmayı göstermeyebilir. Çünkü fazlaca edilmiş sözler, anlamın kaybedilmesine ya da gölgelenmesine sebep olabilir. Heidegger, birlikte susmaya da (sükût etmek) anlamasal bakımdan bir değer yükler: "...*Hep – beraber – söyleşmek sırasında sükût edenler, 'anlayışlılığı' belki de daha sahih biçimde gösterenlerdir; yani onlar, sözcükleri bitmek tükenmek bilmeyenlere kıyasla daha geniş bir anlayış geliştirebilenlerdir...*"³⁰

Dil, sözdür ve söz, kendini dile getirmektedir. Dile getirilmişlik olarak dil, Dasein'in anlayışını içinde taşır. Aynı şeylerden bahsedebilmek de dile getirileni birlikte aynı ortalama anlıyor olmaktan gelir.

VI. DİLE GELEN İNSAN, DİLLE GELEN İNSAN

Söz, şuradalığın (Almanca "Da") varlığı için, var olma için kurucu niteliğe sahiptir ve Dasein da dünya – içinde – varolmak demektir. O halde Dasein, söz söyleyen bir içinde – var olmaklık olarak hep kendini dile getirmektedir (Söz ve Dasein, dünya içinde vardır).³¹ Dasein yani insan, dile sahiptir. Heidegger'e göre sözün, dilin insan var olmaklığı için bu derece asli oluşundan dolayı Yunanlılar'ın insanın özünü *zoon logon ekhon* olarak belirlemeleri tesadüf değildir. Oysa daha sonraları insanın *animal rationale*

²⁹ A.g.e., s. 173.

³⁰ A.g.e., s. 174.

³¹ A.g.e., s. 174.

(akıl sahibi canlı) olarak tanımlanması, onun bu temelini gölgelemiştir. Hâlbuki insan, kendini söz söyleyerek açıklığa taşır. Günümüzde dil felsefesi ya da dilbilimi temelini Logos'un mantık anlamında görmüştür. Yani dili, mantıksal bir yapı analiziyle görmüştür. Analiz şekli de dillerin tümünü bulunması umulan genel bir yapıya yönelik teknik inceleme olmuştur. Aslında sadece dünya – içinde – varolanların (çevreleyen şeylerin) dilsel ifadesinin temellendirilmesinin bulunması değil; tüm anlaşılabilir olanların imlenmelerinin temel yapıları sorgulanmalıdır. Bunu bulmak da bütün dilleri kapsamlı biçimde karşılaştırarak mümkün olamaz. Çünkü imlemlerin (ya da adlandırmaların) kökleri aslında Dasein'ın ontolojisine dayanmaktadır. Dilbilimin ya da dil felsefesinin geleceği de bu ontolojiye bağlıdır. Dille ilgili meseleleri çözebilmek için bu bilinen şekildeki "dil felsefesini" terk etmek gereklidir.

Felsefi araştırmalar er ya da geç dilin varlık biçiminin ne olduğu konusunda bir karara varmak zorunda kalacaklardır. Dil, insanın sahip olduğu bir araç mıdır sadece yoksa Dasein'ın varlık tarzına dil mi sahiptir yoksa her ikisi birarada mıdır; bir dil ne zaman ölmektedir; dil ne zaman ve nasıl bozulabilir, gibi sorulara er geç yanıt aranacaktır. Varolanın varlığına dair cevaplar henüz bulunmadığı için hatta bu soru sorulmadığı, göz ardı edildiği için; bir dilbilim çalışması her zaman yetersiz kalacaktır. İmlemler dünyasaldır ve ağırlıklı olarak mekânsaldırlar. Heidegger'e göre bunların böyle oluşu tesadüften çok varoluşsal ontolojik açıdan zorunludur.

Dasein'ın varlık biçimleri olarak anlama ve tefsirin ardından Heidegger, dil konusunda yeni bir kavram göstermektedir. Bu, "*das Gerede*" (*Lakırdı, Boş Laf, Gevezelik*)'dir. *Lakırdı (Das Gerede)*, tefsir ve anlamanın kurucusu ve onların somut bir fenomenine işaret etmektedir. Söz, dildir ve çoğunlukla dile getirdiği kendisidir. Dile getirilen şeylerde Dasein'ın varlık biçimlerinden *anlama* ve *tefsir (yorumlama)* bulunduğundan dil, Dasein'saldır ve Dasein, belli biçimlerde ve belirli sınırlar içinde dile verilmiş durumdadır. Ortalama (vasati) anlamanın ve onun bulunuşunun olanakları, yorumlama sistemi

(tefsir manzumesi) tarafından düzenlenmektedir. Dile getirilmişlik, anlam ilişkileri bütününde hem açıklanmış dünyaya dair anlayışı hem de bununla aynı öneme sahip olarak Dasein'ın başkalarıyla birlikte ve kendi içinde varolmağını anlamayı da içinde barındırmaktadır. Dile getirilmişlikteki anlayış, varolanın keşfinin yanısıra yeni kavramsal ifade olanaklarını da mümkün kılmaktadır.

Heidegger, bunun ardından, sözün ve dolayısıyla dilin, varlık tarzını, varlığının ne olduğunu sorgulamaya girişmektedir. Ona göre, kendini dile getiren söze *ileti* (*Alm. "Mitteilung"*) denmektedir.³² İletin varlık eğilimi, sözün hakkında olduğu şey ve söz edilenle açıklanmış durumdaki varlığa, o sözü duyanı katmaktadır. Sözü duyan, o sözün ne hakkında olduğuna yönelik kendini asli bir anlayışsal varlığa katmaksızın iletilen sözü anlayabilmektedir; çünkü konuşulan dilde kendini dile getirme sırasında zaten ortalama bir anlaşılabilirlik vardır. Anlaşılan şeyin ne olduğuna yönelik tanımı, Heidegger'in dile yönelik görüşünde önemli bir noktadır. Ona göre anlaşılan şey, hakkında söz edilen varlığın kendisi değildir. Anlaşılan şey, konuşulan şeyin kendisidir. *"...Anlaşılan şey budur, üstelik sözün ne hakkındalığı da böylece aşağı yukarı anlaşılmış olur. Aynı şeylerden bahsedebiliyor olmak, dile getirileni hep birlikte aynı vasatilik içinde anlıyor olmaktan ileri gelir..."*³³ Duyma ve anlamada, hakkında söz edilen şeyi önceleyecek biçimde ona kenetlenmiş durumdadır. İleti; hep beraber olmaklık, hakkında söz edilenin hep beraber söylenmesi ve ilgilenilmesi içinde hareket etmektedir. Sözün sahiciliği, konuya uygunluğu ve anlaşılabilirliği; söylenmişlik, nutuk (söylev, konuşma) ve dile getirmeyle yer değiştirmektedir. Söz, hakkında konuşulanla birincil varlık bağına ya kaybetmiştir ya da aslında hiç kazanmamıştır. Bu nedenle, söz kendisini iletirken konu edinilen varolanı, kendisine temel olarak mal etmemektedir; *gevezelik* ya da *dedikodu* biçiminde kendini aktarmaktadır. Böylece hakkında konuşulan şey, egemen bir hale gelmektedir. "Herkes öyle söylediği için bu böyledir." denmeye

³² A.g.e., s. 177.

³³ A.g.e., s. 178.

başlamaktadır. Lakırdı, bu yapı içinde kurulmaktadır. Bu sebepten, sağlam bir zeminde durmayan varoluşumuz, tümüyle zeminsizliğe düşmektedir Heidegger'e göre. Bu durum yazı alanında da kendini "*çalakalem yazmak*" şeklinde göstermektedir. Ve ne yazık ki okurların ortalama anlayışı, neyin asli olduğunu ve neyin dedikodu olduğunu anlamak konusunda yetersizdir. Bundan dahası, böyle bir ayrıma zaten ihtiyaç duymamaktır.

Lakırdı zeminsizdir ve onun bu niteliği, kamuya mal olmasını kolaylaştırmaktadır. Her şey lakırdı ile yanıltıcı bir anlaşılabilirlik kazanmaktadır. Söz, Dasein'in özsel bir niteliğidir ve onun açıklanmasıyla varoluşunu birlikte sağlamaktadır. Söz de lakırdıya dönüşme tehlikesine açıktır. Söz, lakırdıya dönüştüğünde dünya içinde varolmayı kapatıp, dünya içinde varolanların üzerini örter. Çünkü zaten lakırdının, hakkında konuşulan şeyin zeminine hiçbir zaman inmediği için, bir örtmedir aslında. Hakkında konuşulan şeye dair sözde bir anlayışa götürdüğü için, yeni soruları engellemekte ve bastırmaktadır. Heidegger'e göre lakırdının yorumlama sistemi, Dasein'da yerleşik durumdadır ve pek çok şeyi öncelikle bu yolla öğrenmekteyizdir. Bu da, ortalama anlayışın ötesine geçememeye sebep olmaktadır. Bütün açık anlama, yorumlama ve iletmeler ya lakırdı tarafından ayartılmış ya da ona karşı olarak oluşturulmuşlardır. Lakırdıdan bağımsız kalabilmiş bir Dasein yoktur. Heidegger'e göre kamusal yorumlama sisteminin hâkimiyeti o kadar yaygındır ki Dasein'in dünyayı umursamasının temel biçimlerini dahi belirlemektedir. Bulunuşun hatları önceden çizilerek neyin nasıl görüldüğü belirlenmektedir. Bu ifadeler, Foucault'nun episteme ve söylemin insanı biçimlendirici gücüne işaret ettiği düşünceleriyle benzerlik taşımaktadır. Lakırdı da bu hâkimiyeti ile kökünden kopartılmış Dasein'in varlık biçimi olmaktadır. Lakırdı içinde tutulmak yoluyla Dasein (insan), içinde bulunduğu dünya ve başkalarıyla beraber olmakla birincil bağınyı kaybederek varoluşsal bakımdan da koparılmıştır. Dasein, bu haliyle belirsizlik içindedir ve işin tuhaf tarafı, lakırdının sözde koruyuculuğu ya da verdiği güvenden ötürü kendisi de bu belirsizliğe saklanmaktadır.

VII. LAKIRDI, DÜŞKÜNLÜK VE FIRLATILMIŞ

Lakırdı; insandaki merak ve belirsizlikle beraber onun dünya içindeki varoluşunun biçimlerini karakterize etmektedir. Bunlar varoluşsal belirlenimler olarak, Dasein'ın yani insanın varlığını oluşturmaktadırlar. Lakırdı, merak ve belirsizlikle beraber insanın her günlük varlığının bir temel biçimi daha ortaya çıkmaktadır; bu, *düşkünlük*tür. Dasein; ihtimam gösterdiği, ilgilendiği dünyanın yanındadır. Bir şeylerin yanında içine çekilmiş karakteriyle, kamunun içinde kaybolma karakteri söz konusu edilmektedir. Hakiki biçimde kendi olma imkanı dururken Dasein, bu imkandan düşmüştür artık ve dünyaya düşkün durumdadır. Dünyaya düşkünlük; merak, belirsizlik ve lakırdı yoluyla hep beraber olmaklık içine çekilmek demektir. Bu, Dasein'ın hakiki olmama durumudur. İnsan varoluşunun bu biçiminde hem dünyaya hem de başkalarıyla birlikte Dasein'a tutkundur. Bu, kendi gibi olmamadır. Dasein'ın varoluşsal bir belirlenimi olarak düşkünlük, onun dünyaya düşkünlüğüdür ve bu dünya onun kendi varlığına aittir. Heidegger, bu düşkünlüğün, kurtulunması gereken kötü bir durum olarak algılanmasının, onun yanlış anlaşılması olacağını belirtmektedir. Düşkünlük fenomeni sayesinde, dünya içinde varolmanın varoluşsal bir durumu belgelenmektedir.

Lakırdı, Dasein'ı yönelimli bir varoluşa açıklamaktadır ve bu varoluş, zeminsiz bir belirsizliğe sahiptir. Merak, her şeyi açıklasa da, söz konusu içinde varolmaklık hem her yerde hem de hiçbir yerdedir. Belirsizlik, şeylerin Dasein'ın kavrayışından saklanmamasını sağlamaktadır; fakat dünya içinde varolmayı kökünden koparılmış her yerde ve hiçbir yerde olarak ört bas etmektedir. Bu fenomenler Dasein'ın, her günlük dünya içinde varolmasının varlık biçimi görünür hale gelmektedir ve bu fenomenlerin varoluşsal açıklığa kavuşturulması, Dasein'ın temel durumunun varoluşsal açıdan belirlenmesini sağlayabilir.

Dasein, dünyaya düşkünlük konusunda kendi kendini ayartmaktadır. Dünyaya düşkünlük, aynı zamanda yatıştırıcıdır. Hakiki olmayan bir yatıştırıcıdır aslında ve Dasein'ı ele geçirilmez bir meşguliyet içine

sürüklemektedir. Bundan dolayı dünyaya düşkünlük aslında yatıştırıcı değildir ve gittikçe ağırlaşmaktadır. Dasein'ın bakış açısında şöyle bir düşünce ortaya çıkmaktadır. Bütün yabancı kültürleri yanıp, bunları kendi kültürü ile sentezlediğinde; kendisi hakkında eksiksiz bir bilgiye ve aydınlanmaya ulaşabileceğini düşünür. Hâlbuki fazla çeşitliliğe sahip merak ve her şeyi bilme arzusu, evrensel Dasein anlayışı kuruntusunu ortaya çıkarmaktadır. Temelde neyin anlaşılması gerektiği sorgulanmamış ve belirlenmemiştir. Dasein yatıştırılıp uyuşturulmuş bir halde kendini herkesle karşılaştırdığı anlama çabasıyla *yabancılaşmaya* sürüklenmektedir. Yabancılaşma, Dasein'ı kökünden koparmamakla birlikte, onun kendisini ayrıştırma çabasına girmesine yol açmaktadır. Dasein, kendini yorumlamaya-bulmaya çalışırken çeşitli karakterize etmeler ve tipolojiler oluşturur. Yabancılaşma, Dasein'ı kendi kapalılığına sıkıştırmaktadır. Bu o kadar etkileyicidir ki Dasein, kendi kendine dolanmaktadır.

VIII. HEIDEGGER'DE VİCDANIN SESİ VE SÖZ

Heidegger'in felsefesinde dilin konu edilişi, insanın ontolojisi, varoluşu ile iç içedir. Çünkü Heidegger'e göre dil, Dasein'ın yani insanın ve varlığın açıldığı yerdir ve de insan var olabilme imkânına, açılanmışlık sayesinde sahip olabilmektedir. Ona göre vicdan kavramı da söz ile beraber, insanın açılanmışlığa hizmet eden fenomenler arasında yer almaktadır. Heidegger, bu kavramı da söz ile birlikte ele almıştır.

Dasein, ilgilendiği dünyasından hareket ederek varlık imkânını kendine açılmaya çalışmaktadır. Dünya içinde bulunışuna anlama da dâhildir. Dasein, kendi durumunu, anlama sayesinde bilebilmektedir. Genel yorumlama sistemi tarafından sunulan tasarımları veri kabul ederek bunu yapmaktadır. Dasein, anlamaya sahip ve başkalarıyla birlikte olma niteliğinden dolayı başkalarını da duyabilmektedir. Başkalarıyla birlikte olurken Dasein, kamusalık içinde ve herkesin lakırdısında kendini kaybetmektedir. Bu nedenle herkes benliğini dinlerken o, kendi benliğini duymazdan gelerek kaybolmuştur. Bu kaybolmuşluktan kurtarılıp, kendine

kendi eliyle döndürülmesi için kendini duyabileceği bir duruma ihtiyaç duyar. Herkese kulak vermeyi kırmak gerekmektedir. Bunu mümkün kılacak olan, aracısız bir *çağrıya* (seslenmeye, çağırmaya) erişmektir. Dasein'ın herkese kulak verirken kendisini duymasını engelleyecek şeyi kesintiye uğratabilecek olan, bu çağrıdır. Bu çağrının karakteri, Dasein'ın kaybolan duymasının aksini gerçekleştirecek bir duyma uyandırmaktır. Söz konusu çağrı sayesinde anlamayı sağlayacak olan şey ise *vicdandır*. Genel lakırdıların kalabalığı ve belirsizliği, temelsizliği içinde; belirsizlikten uzak patırtısız bir biçimde insana seslenmektedir.

Heidegger, bu çağrıyı, sözün bir hali olarak ele almaktadır.³⁴ Söz, anlaşılabilirliği eklemektedir. Heidegger'e göre Kant tarafından bir mahkeme olarak tasarlanan vicdanı bir çağrı olarak karakterize etmek, kesinlikle bir imge değildir. Söz ve çağrı için, sesli dile getirme şart gibi görünmektedir ve bu özsel değildir. Çünkü her türlü söyleşme ve söyleme zaten sözü peşinen varsaymaktadır. Hergünkü yorumlamalar vicdanın sesinden bahsederken söz konusu olan bir bildirme değildir; çünkü fiilen mevcut olmamaktadır. Burada bahsedilen, anlamayı sağlayacak olan sestir. Ayrıca çağrının açıklama eğiliminde sarsma ve sertçe uyandırma vardır. Çağrı, geri dönmek isteyenlere isabet edecek olan uzaktan uzağa bir seslenmedir.

Heidegger, sözü, Dasein'ı kuracak açıklanmışlık olarak anlamakta olduğunu sıkça vurgulamaktadır. Hakkında söz edilen şey de söze ait olmaktadır ve söz, bir şeylerden bahsederken bunu hep belirli bir açıdan yapmaktadır. Böylece söz edileni açığa çıkarmış olmaktadır. Hakkında söz edilen şey, iletişim olarak söz sayesinde başkalarının birlikte Dasein'ına ulaşabilir ve genellikle bunu dil içindeki bildirmeler sayesinde yapmaktadır. Vicdanın çağrısı sırasında hakkında söz edilen yani çağrılan, Dasein'ın kendisidir. Bu çağrı, genelliğe isabet ederek Dasein'a ulaşmaktadır. Dasein, herkes benliğinden kendi benliğine çağrılmaktadır. Çağrı, herkes benliğinin

³⁴ A.g.e., s. 287.

üzerinden geçip giderken, genel kabul görme peşindeki herkesi anlamsızlık içinde terk etmektedir.

Çağrı sırasında seslenilene vicdan tarafından neyin söylendiğine gelirse, Heidegger'e göre bu, hiçbir şeydir. Ona göre vicdan, zaten dünyevi olaylar hakkında bir şey anlatmaz, insanı kendi kendisiyle konuşmaya da teşvik etmez. Vicdanın yaptığı, bir tek ve daima sükût halinde söz etmektir. Böyle olması, vicdanın seslenişinin sözcüklerle formüle edilememesi, onun gözlenebilirliğinden bir şey kaybettirmez. Benlik, vicdanın seslenmesi yoluyla, kendi olma imkânına çağrılmaktadır.

IX. BEN DÜŞÜNÜYORUM VE BEN DİYORUM

Heidegger, Dasein kavramıyla insanın varlığını açıklarken, *kendilik* konusuna da değinmektedir. Kendiliğin varoluşsallığının açığa çıkarılmasının doğal çıkış noktası, Dasein'ın hergünkü özyorumlamasıdır. Bu noktada Dasein, "*ben diyorum*" ifadesiyle kendisi hakkında konuşmaktadır. Varolanın "ben" diye başlamasından itibaren kendisinden söz ettiği kabul edilmektedir. Burada kendisi, mutlak *öznedir*.

Heidegger, Kant'ın ben'e dair değerlendirmelerini ve önermelerini konu edinirken, "*ben düşünüyorum*" ifadesini de açıklamaktadır. Çabucak kabul edilen bir *özne* ya da mantıksal çözülemeye dayalı bir *ben* anlayışına eleştirisi ile yaklaşırken, ben'in mantıksal bağlantırmanın öznesi olduğunu vurgulamaktadır. Kant'ın düşüncelerinden aktarmalar yaparken, onun, ben'i nasıl "*ben düşünüyorum*" önermesine sabitlediğini göstermektedir. Mantıksal çözüleme ile ortaya çıkan ben değildir; ben, mantıksal çözülemeyi yapandır. "*Ben düşünüyorum*", "*ben bağlantılandırıyorum*" demektir. "...Her türlü biraraya getirme ve ilişkilendirmelerin temelinde zaten bir ben yatmaktadır-hypokeimenon. Bu sebeple de özne bir 'bizatihi bilinç' veya tasavvur değil, daha ziyade onların 'formudur'..."³⁵ Bunun anlamı, ben'in düşünmesi sayesinde tasavvur etmek mümkün olmaktadır. Ben, tasavvurun

³⁵ A.g.e., s. 338.

formudur. Bu yüzden mantıksal özne olmaktadır. Ben'i özne olarak belirlemek, onda zaten hep varolan şeyi sabitlemek demektir. Heidegger'e göre bu, ontolojik bakımdan uygun değildir.

Dasein, kendinden söz ederken, hergünlük içinde kendini ilgilendiği dünyadan hareketle imlemektedir. Aslında Dasein, düşkünlüğünden dolayı, kendi kendini göremez haldedir. Çünkü Dasein, kendinden kaçarak herkese sığınmaktadır. Kendini herkesle tanımlamaktadır. Bu nedenle, "*ben diyorum*" sözünde gerçekleşen aslında herkes benliğidir, hakiki olarak bir ben olmayan bir benlik dile getirilmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FOUCAULT'NUN DÜŞÜNCESİNDE DİL

I. EPİSTEME VE SÖYLEM

"...Ve kurum karşılık veriyor: 'Başlamaktan korkman gereksiz; biz hepimiz, söylemin yasaların düzeni içinde yer aldığını sana göstermek için buradayız; uzun zamandan beri ortaya çıkışının kollandığını göstermek için; ona, onu onurlandıran ama elini kolunu da bağlayan bir yerin ayrıldığını göstermek için ve de kazara bir güce sahip olursa, bunun aslında bizden ve yalnızca bizden kaynaklanacağını göstermek için...'"³⁶

Foucault'nun felsefesinde tüm dönemleri inceleyerek teşhir eden bir tutum söz konusudur. Bunu yaparken de "yapısalcı, postyapısalcı" vb. türden tüm sıfatlandırmaların dışında tutar kendini. Çünkü bu zaten tam da onun eleştirdiği bir şeydir. Bunun ötesinde, onun felsefesine özgünlük kazandıran en önemli kavramlardan biri "*episteme*"dir. Bu nedenle Michel Foucault'nun felsefesi ve dil görüşüne geçmeden önce, "*episteme*" kavramı üzerinde durmak yerinde olacaktır.

Foucault'ya göre her dönemde yaşamın tüm alanlarında etkin bir "**episteme**" mevcuttur. Bu episteme, sadece bilginin dile getirilmesine dairmiş gibi görünse de aslında insana ve yaşama dair tüm alanları belirleyen ve belirlenmişliğin dışına çıkmayı engelleyen bir güçtür. Bu kavram aynı zamanda onun yönteminin gücünü de ortaya koymaktadır. Her ne kadar daha önce Platon tarafından da kullanılmış bir kelime olsa da Foucault'nun felsefesinde, birtakım ilişkileri göstermek amacıyla farklı bir anlamda kullanılan bu kavramın tanımı şu şekildedir: "*Dünya hakkında bir vizyon, bütün bilgilerde ortak ve her bir bilgiye aynı yasaları ve aynı postülatları empoze edecek olan bir tarih dilimi, aklın genel bir evresi, bir çağın*

³⁶ Michel Foucault; **Söylemin Düzeni**, 1. Baskı, çev. Turhan Ilgaz, Hil Yayınları, 1987, s.22.

*insanlarının kendisinden kaçıp kurtulamayacağı belirli bir düşünce yapısı- genel bir el tarafından herkes için yazılmış bir yasalar toplamı-gibi bir şey."*³⁷

Eserlerinde yer alan anahtar kavram olarak "episteme", tanımında ilgi çekici ayrıntılara sahiptir. "*Dünya hakkında bir vizyon, bütün bilgilerde ortak ve her bir bilgiye aynı yasaları ve aynı postülatları empoze edecek olan bir tarih dilimi,...*" tanım bu kısmı ile her ne kadar Thomas Kuhn'nun "paradigma" kavramını hatırlatsa da Foucault'nun düşüncelerinde toplumsal ilişkilerin kişiyi (ya da özneliği) sınırlandıran güç ilişkilerini ortaya koyma amacı vardır. Bilgiyi daha üretim aşamasında biçimlendiren bir etki söz konusudur ve bu etki, kendini başlıca olarak yaşama, çalışma ve konuşma alanlarında göstermektedir. Üretim ilişkilerinin sanayileşme ve sonrasında bilgisayar teknolojileri yoluyla aldığı biçimi göz önüne alırsak, yaşam alanlarının işyerlerine daha fazla kayışı, çalışma ve yaşamın üst üste bindirilmesinden ötürü kendi özneliği için daha az vakti kalan kişinin sanal bir yaşamda varolmaya çalışmasını da bu bağlamda değerlendirmek zor olmayacaktır. Yine aynı şekilde konuşma alanındaki etkileri de bu yöndedir. Hızlı ve pratik olma prensibi, konuşma alanını da etkileyerek kendine yeni bir literatür yaratmaktadır.

Tanımda yer alan "*...aklın genel bir evresi, bir çağın insanlarının kendisinden kaçıp kurtulamayacağı belirli bir düşünce yapısı...*" kısmı ile devam ettiğimizde, Heidegger'in düşüncelerinde yer alan "kamu vasatlığı" kavramına benzer bir nitelendirmeye varabiliriz. Foucault'nun düşüncelerinde modernizme yönelik olarak, kişinin özneliğini bastırma, yeniden kurulmuş bir özne ile varolan güç ilişkilerini belli bir standart üzerinden sürdürme eleştirileri yer almaktadır. Heidegger'de de benzer bir tespit buluruz. "Varlık ve Zaman" adlı eserinde ayrıntısıyla insanın durumunu ele alan Heidegger; kişinin kendiliği karşısında kamunun her zaman vasat bir seviyede kalma, bunun dışındaki özneliği bu vasatlığa çektiği tespitinde bulunmaktadır. Bu durumda

³⁷ Veli Urhan; **Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme**, Paradigma Yayınları, Kasım 2000, s.46.

episteme, kuşatıcılığı ve nüfuz edişi ile o kadar etkili olmaktadır ki "aklın genel bir evresi" , öznel olanın varolmasını güçleştirmektedir. Bir bakıma "normal", "kabul edilebilir" gibi nitelendirmeler arasında aykırı düşenler, "anormal" sıfatı ile dışlanmakta, çeşitli stratejilerle buna uymaya zorlanmaktadır.

Tanımın son kısmında yer alan "...*genel bir el tarafından herkes için yazılmış bir yasalar toplamı-gibi bir şey.*" kültürün temel niteliklerinin nasıl belirlendiğine ilişkin ifadedir. Görünen ve söylenen arasındaki ilişkinin basit bir ad vermeden daha karmaşık olduğu ortadadır. Öyle ki dil, insan bilincinin bir yansıması olduğu kadar, aynı zamanda "dışarı" tarafından da bir etkiye maruz kalmaktadır. Dilin evrilmesiyle ortaya çıkan, söylemek ve onun sistemli bir sunuşu olan söylem, belirli bir yapıya sahiptir. Bu yapı, episteme tarafından düzenlenmiştir. Episteme, kendisinden kaçılmayacak ölçüde kuşatıcı nitelikleriyle, insan yaşamının tüm etkinlik alanlarına sızmaktadır. Bu etkinlik alanlarının başında yaşama, çalışma ve konuşma gelmektedir. Böylece bu alanlarla orantılı olarak ortaya üç söylem çıkmaktadır.: **Biyolojik söylem, sosyo-ekonomik söylem** ve **kültürel söylem**. İnsan, bu söylemlerle biçimlendirilen bir yapı/proje halini almaktadır Foucault'ya göre. Öte yandan söylem, her toplumda, gücünü ve tehlikelerini, belirsizliğe düşmesini dizginleyen birtakım yollarla da hem dizginlenmekte hem de ayıklanmaktadır.

Foucault, söylemi ve konuşmayı neden sorunsallaştırmaktadır? Konuşmak, söylemek Foucault açısından nasıl bir yapıya, arka plana sahiptir? O, bunun cevabını, en başta *Kelimeler ve Şeyler* adlı eseriyle, basamak basamak serimleyerek vermektedir.

Söylem ne kadar kuşatıcı ne kadar kapsayıcı ve ne kadar güçlü olursa olsun; kendisi de yasalarla, yaptırımlarla yeniden yapılandırılmıştır. Söylem, kuşatıcıdır; kavramları ile toplumun tüm kesimlerini hedefleyen bir güce, tüm kontrolü elinde tutma arzusuna sahiptir. Ancak o buna hizmet ederken, kendisi de belli yasalara tabidir. Söylem, kendine karşı koyanı, dışlayacak

biçimde kuşatmaktadır. Oluşturulan çerçevede kişilerin "varolabilmesi" için, varolmaya devam edebilmesi için bu çemberin içinde kalması gerekmektedir. Bu anlamda söylem, sınırlayıcıdır. Yasaklar, tabular ve yaptırımlar, bunun en somut halleridir. Kendisine karşı bir söylem olsa dahi. Foucault açısından, herhangi bir söylemin karşı karşıya kaldığı yasaklar, onun arzu ve iktidar (güç) ile olan ilişkisinin niteliğini ortaya koymaktadır. Görünüşte sınırsızca uzayıp giden bir söylem, sınırsızca özgür değildir. Kişi, söylem'e, bir tür ayinsellikle katılmaktadır. Bu ayinsellikte konuşan kişiye bir ayrıcalık verilmekte ve söylemde tabular ortaya çıkarılmaktadır. Deli ya da soytarı, kralı eğlendirdiği sürece her şeyi söyleyebilmektedir. Ancak kralın tabu saydığı bir alanda söz söylemesi, onun için ölümcüldür.

Söylemin güç aldığı ve güç verdiği kurumlar vardır. Fabrikalar, işyerleri, hastaneler (akıl hastaneleri), hapishaneler, eğitim kurumları; iktidarın (gücün) dile geldiği söyleme göre biçim kazanmaktadırlar. Eğer Foucault'nun döneminde de televizyon, internet vb. (geniş anlamıyla medya) bugünkü kadar yaygın ve etkin olsaydı, muhtemelen aynı denetimin buralar içinde belirgin biçimde geçerli olduğunu vurgulayacaktı. Çünkü Foucault'nun üzerinde durmayı sevdiği **Jeremy Bentham**'ın büyük tutkuyla tasarladığı **Panoptikon** ya da **George Orwell**'in **1984** adlı eserindeki **Big Brother (Büyük Ağabey)**'i medyada adeta can bulmuştur. Muazzam ve baş döndürecek kadar hızlı -görünüşte- bilgi akışı, belki de kaynakları, biçimi ve unsurları daha baştan belirlenip ayıklanmış bir söyleme hizmet etmektedir. "Bilgiye" yönlendirilirken, kendi tercihimizle odaklandığımızı sandığımız şeye aslında odaklanmaya itildiğimizi fark ettiğimizde, söylemin sahip olduğu dışlama sistemiyle yüzleşmek mümkün olabilmektedir.

Foucault'nun ifadesine göre bir kelimenin söylem içinde yer alması; kendi biçimi, sesleri içinde dilbilgisel işlevine göre ve zaman içinde maruz kaldığı değişimler dâhilinde ve dâhil olduğu dilin diğer tüm unsurlarıyla birlikte, onlara aynı şekilde hükmeden belli katı yasalara boyun eğmesi sayesinde olmaktadır. Tekrar epistemeye gelirsek, dilin işaret etme, temsil

etme gibi görevleri, değişen epistemeye göre evrilmektedir. Bu aşamalarda yapılan formüleştirmeler, bazı dil gruplarının soyutlanması, karşılaştırmalar benzeri varlığımızın taşıyıcısı olan dile ilişkin çalışmalar; yalnızca belli bir grubun anlayabileceği çalışmalara dönüştürülmektedir. Bu da Heidegger'in, varlığa yabancılaştırdığı için yavan ya da çözümsüz bulduğu analitik dil çalışmalarına işaret etmektedir. Böylece dilin ele alınışı da kesinliğine güvenilen pozitif bilimlerden farklı olmamaktadır. Foucault'nun amacı da konuşmanın dilbilime doğru bu evrilişini, dört teorik kesitle sergilemektir.

Foucault, "Kelimeler ve Şeyler" adlı kitabında, Batı düşüncesinin izlediği seyri ve bu seyre yön veren epistemeleri ayrıntılı biçimde anlatmaktadır. Eserde üç episteme üzerinde durmaktadır: *Ortaçağ ve Rönesans epistemeleri (1400-1650 arası)*, *Klasik episteme (1650-1800 arası)*, *Modern episteme (1800'den günümüze kadar)*.³⁸

II. ORTAÇAĞ VE RÖNESANS EPİSTEMELERİ (1400-1650 ARASI)

Bir vizyon, hakim olan belli bir dünya görüşü olarak episteme; günümüze gelinceye kadar çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Foucault'nun dile getirdiği ilk dönem Ortaçağ ve Rönesans dönemlerinde, XVI. yüzyılın sonuna kadar hakim olan **benzerlik epistemesisidir**. İşaret eden ile edilen arasındaki tek bağlantı, benzerliktir. Böylece **işaret eden**, **işaret edilen** ve **benzerlik** şeklinde üçlü bir yapı ortaya çıkmıştır.

Michel Foucault'ya göre bu dönemin epistemesi benzerliklere dayanmaktadır ve benzerlik, Batı kültüründe XVI. yüzyılın sonuna kadar etkin bir rol oynamıştır.³⁹ Bu dönemde bilgi biçimlerini düzene sokan şey, nesnenin doğruluk ve benzerliği idi. Foucault, bu epistemeyi ele alırken benzerliğin bilgisiyile eklemlenen dört biçimden söz eder ki bunlar "**convenientia**", "**aemulatio**", "**kıyas**" ve "**sempatiler (yakınlık)**"dir.

³⁸ Orhan Tekelioğlu; **Michel Foucault ve Sosyolojisi**, 1. Baskı, çev.: İbrahim Sirkeci, Bağlam Yay., 1999, s. 83.

³⁹ Michel Foucault; **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev. M.Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ekim 2006, s.45.

"Convenientia", yakınlıktır. Hareket, etkiler, tutkular ve özellikler arasındaki ilişkilerin yakınlığa göre kurulduğunu anlatmaktadır. Burada yakınlık, benzerlikten daha güçlü ifade edilmektedir.⁴⁰ Yaklaşma ve bitişme, yakınlık demektir ve birbirleriyle temas etme sonucunda birinin sonu, diğerinin başlangıcını belirlemektedir. Böylece ortaya çift yanlı bir benzerlik çıkmaktadır. Foucault, bunu, Campanella'nın "*Realis Philosophia*" adlı eserinden bir alıntı ile örneklendirmektedir: "...Dünya, şeylerin evrensel 'yakınlığı'dır; yeryüzünde ne kadar hayvan veyahut doğa veya insan tarafından türetilmiş nesne varsa, denizde de o kadar balık vardır (adları Episcopus, Catona, Periapus olan balıklar yok mudur?); suda ve yeryüzünde ne kadar balık varsa, gökte de o kadar varlık vardır ve bunlar birbirlerine denk düşmektedirler; son olarak da yaratılmış her şeyin içinde 'Varoluş, İktidar, Bilgi ve Aşk tohumları eken' Tanrıdan bir parça vardır..."⁴¹ Benzerlik ve yakınlık öylesine özümsemiştir ki dünya kendi üstüne kapanmaktadır.

Convenientia'nın ardından benzerliğin ikinci biçimi "**aemulatio**"dur. Convenientia ile şeyler, birbirine zincirlenmiştir. Aemulatio da ise yine bir tür yakınlık ilişkisi vardır; fakat bu kez temassız bir benzerlik söz konusudur. Doğa yasalarından bağımsız bir benzerlik anlatılmaktadır. Şeylerin "doğal ikizliğine" vurgu yapan rekabet belirleyicidir burada. Yeryüzü ve gökyüzü, birbirinin aynasıdır; birbiri arasında varolan çekişme, aynı zamanda birbirini yeniden üretmektedir.

Üçüncü benzerlik biçimi "**kıyas**"tır. Aslında ilk iki benzerlik biçimi, kıyas içerisinde çakışmaktadır. Kıyas, bir yandan aemulatio gibi benzerliklerin mekânsal çakışmalarını sağlarken öte yandan da convenientia gibi bağlar ve eklemlere yer vermektedir.⁴²

Dördüncü ve son benzerlik biçimi ise "**sempatiler (yakınlık)**" oyunudur. Önceden kestirilmiş bir yol, hükme bağlanmış bir bağlantı yoktur.

⁴⁰ A.g.e., s. 46.

⁴¹ A.g.e., s. 47.

⁴² A.g.e., s. 51.

Sempati, serbest durumda yol almaktadır. Buna rağmen sempati, şeyleri özdeşleştirip onları karıştırma yoluyla bireyselliklerini kaybettirme gücüne sahiptir. Yine de şeylerin özdeşliği, başkalarıyla özdeşleşirken kendi özgünlüklerini koruyabilmeleri, sempati ve antipati arasındaki dengelenmedir.

Benzerlik epistemisinin izini sürme, bunlarla sınırlı değildir. Bu diziyi tamamlayan yeni bir benzerlik figürü daha vardır. Bu yeni figür "**imza**"dır ve benzerliğin nerede olduğunu, nasıl gömüldüğünü göstermektedir. Diğer benzerlikleri aşikâr kılan şeydir. İmzadan yoksun bir benzerlik yoktur. Buna göre her şeyin içinde gizlenmiş, benzerliklere işaret eden, adeta insana ipucu veren bir öğedir imza. Her şeyde bir imza vardır; yeryüzünde ne kadar arma, karakter, şifre, karanlık söz varsa hepsi bu imzalar sistemini görünür kılmak içindir. Dünya, bunu görebilene açık bir kitap gibidir ve imzalar görülmeyi beklemektedir. İmzaları keşfetmek, benzerlikleri fark ederek dünyayı okumayı sağlayacaktır. *"...Sessiz yansımalar, onları işaret eden kelimelerle ikizlenmişlerdir. Ve diğer hepsini kapsayan ve onları tek bir dizinin içine kapatan sarmal bir benzerlik biçiminin sayesinde, dünya konuşan bir insanla karşılaştırılabilir..."*⁴³

Dört benzerlik biçimini tamamlayan imza ile beraber bu epistemede dünya, işaretler ile konuşan bir insana benzetilmektedir. Söyleyeceğini doğrudan değil, kendisinde gizlenmiş imzalar aracılığı ile söylemektedir. Örneğin hangi bitkinin hangi hastalığa iyi geldiğini anlayabilmek için de ondaki işareti görmek gerekmektedir. Buradaki örnekler, bizde de halen yer alan şifacıları anımsatmaktadır. Onlar da tıpkı Foucault'nun verdiği örnekteki gibi, ceviz ile insan beyni arasındaki şekil benzerliğinden cevizin beyne iyi geldiği, zekayı geliştirdiği sonucuna varmaktadırlar. Aynı epistemeden yola çıkarsak yine şekil benzerliğinden dolayı fasulyenin böbreğe iyi geldiğini söylemek mümkün olur. Demek ki buradaki şifre ya da işaret; kıyaslama, benzerlik, yakınlık yoluyla sempati ve şekil benzerliğinde gördüğümüz imza; bu ilişkiyi apaçık hale getirmektedir. Oldukça basit görünen bu ilişki biçimi ile

⁴³ A.g.e., s.59.

dünya üzerinde sayısız ikizlikler bulunabilir. Böylelikle dünya, **yorumbilim** (işaretlerin anlamlarını keşfederek onları konuşurma) ve **semyoloji** (işaretlerin bağlarının ve bağlantılarının yasalarını öğrenme) bilgi ve tekniklerini birbiri üstünde tutan ince kalınlığın içine hapsedilmiştir.

Son olarak toparlamak gerekirse, benzerliklere dayalı dile getirilen bu dünya, XVI. Yüzyıl epistememesinin izin verdiği ölçüde dünya, benzerlik imkanlarından dolayı kalabalıktır. Benzerlikler değişebilmektedir. Sabit kalmaları, genel olmaları için hem tüm dünyada sınanmaları hem de başka bir benzerliğe kapı açmaları gerekmektedir. Bu da sonsuzca sürecek bir işlem anlamına gelir. İşaret, işaret edilen ve -en güçlüleri- benzerlik olarak üç ögeye dayanan bu bilgi, belirsiz bir yol üzerinde hep aynı şeyi bilmeye mahkûmdur Foucault'ya göre. Üstelik dünya içinde her şeyin bir benzerinin olduğu düşüncesi **mikrokosmos** kavramının doğmasına yol açmıştır. XVI. Yüzyıl bilgisi içinde temelli rol oynayan bu kavram, doğanın her yerine uygulamadan yola çıkarak küçük ölçekten (mikrokosmos) daha büyük ölçeğe (makrokosmos) doğru giden bir yansımayı vaadetmektedir. O halde dünya, Tanrının hikmetini gizli işaretlerle şeylere koyduğu, iz sürülerek sabırla anlaşılacak için okunmayı bekleyen bir kitap gibidir. Eskiden olduğu gibi bunları yorumlamak gereklidir. Bu sonuç, büyüünün ortaya çıkıp yaygınlaşması sonucuna kadar götürmüştür. Doğaya ilişkin bu gizemli anlayış, dile de yansımıştır. XVI. Yüzyılın dili bundan nasibini alarak esrarlı bir işaretler ağı halini almıştır. Dil de benzerlikler gibi dünyaya indirilmiştir; yazı şeylerdeki imzalar, kelimeler de sırlarının çözülmesini beklemektedir. Dil de benzerlikler ve imzaların dağılımından kendi payını almıştır.

"...Dil, XVI: yüzyıldaki kaba ve tarihsel varlığı içinde, keyfi bir sistem değildir; dünyaya indirilmiştir ve aynı anda hem şeylerin bizatihi kendilerinin sırlarını sakladıklarından ve bir dil olarak ifşa ettiklerinden hem de kelimelerin kendilerini insanlara şifreleri çözülecek şeyler olarak sunmalarından ötürü, bu dünyaya aittir..."⁴⁴

⁴⁴ A.g.e., s.69.

Bu epistemeye göre, cennette insana ilk günahdan önce verilmiş tek bir dil vardı. Bu dil, şeylerin dolaysız ifadesiydi. İnsan ilk günahla cennetten kovulduğunda ve Babil felaketi ile bu dili unutmuş olsa da şimdi doğadaki işaretleri takip ederek ona yeniden ulaşma imkânına sahipti. Üstelik şeylerin bozulmamış, dolaysız ifadesine sahip bir dil hala mevcuttu (İbranice). İnsana düşen doğadaki işaretleri benzerlik yoluyla bulmaktı. Böylece kehanetlere, sihirli olduğuna inanılan sözlerle şeylere hâkim olma çabasına kadar giden ilginç bir dönem ortaya çıktı. Benzerlik epistemesi, bilgi ve büyüün aynı anda ve aynı düzlemde kabul edilmesi zorunluluğunu getiriyordu. Çünkü benzerlik, rasyonel bilginin de büyü uygulamalarının da kaynağı durumundaydı. İşaret edenle işaret edilen arasında benzerlik ilişkisi neredeyse sonu gelmez bir yığın oluşturmaktadır. Bu da dünyanın bilgisine sahip olma iddiasındaki ansiklopedileri tasarımlarını ortaya çıkaracaktı. Böylece o dönemden miras kalan, "dünyanın şifrelerini çözmek" amacıyla yazılmış pekçok büyü kitapları, yapma dillerle oluşturulmuş kitapların yanısıra rasyonel görülen bilgiler oldu. XVII. yüzyılda alfabenin kullanılması, dünyanın düzenini kelimelerle yeniden kurmak arzusu, yerini ayrıca konu edinilecek başka bir epistemeye bırakacaktır.

III. KLASİK EPİSTEME (1650-1800 ARASI)

XVII. Yüzyılın ikinci yarısında alfabenin kullanılması, dünyanın düzenini kelimeler ve onların mekâna yerleştiriliş biçimlerinin zincirlenmeleri aracılığıyla yeniden kurmak amacındadır. Böylece benzerlik ve kıyas epistemelerinin yerini *temsîl epistemeleri* almıştır. Başta Hobbes ve Locke tarafından olmak üzere dil, insanın düşüncelerinin temsili olarak görülmüştür. Buna bağlı olarak kelimeler, düşünceleri temsil etmek için olası bireysel bir not sisteminde uzlaşma ya da şiddet yoluyla topluluğa mal olmuştur. Düşünceler ister dağınık ister karmaşık isterse basit olsun dilde düzenlenir ve ifade bulur. Dil, bu kez düşüncenin işaretleridir ve sözcüklerin çözümlenmesi düşüncenin çözümlenmesi imkânını verir. Söylem, sözel işaretlerin ardışıklığı olarak görülmüştür. Bu episteme, "**genel gramer**" adı altında dilde her türlü

karişıklığa engel olacak biçimde ideal bir dil, evrensel bir dil arayışına / çalışmasına kadar gitmiştir. Bu "evrensel dil", zihnin en basitinden en karmaşığına tüm bileşenlerinin çözümlenmesine dayanan, böylece tek bir düzen içinde zihnin işaretlerine sahip bir dil arzusuydu. Foucault'ya göre bu arayışın kökeni ideolojidir. XVII. Yüzyılda bilimler pozitivist hesaplamalarla doğanın bütün bilgisine hâkim olduğunu düşünüyordu, aynı şey neden insan zihni ve dil konusunda da olmasındı? Evrensel bir dil oluşturmak neden mümkün olmasındı?

Aslında bu çaba, aynı zamanda felsefeye bir düzen getirmeye yönelikti. Bu çabanın içinde olanlardan biri de ünlü matematikçi filozof **Leibniz**'dir ve bu konuda dilbilimci **Marina Yaguello**, "**Hayali Diller**" ("**Les Langues Imaginaires**") adlı kitabında Leibniz'in şu ifadelerini aktarmaktadır: *"Eğer ona, [evrensel özellik] tasarladığım biçimde sahip olsaydık metafizik ve ahlak alanlarında aşağı yukarı geometri ve analizde yaptığımız gibi akıl yürütürdük; çünkü harfler, düş gücünün hiç yardım etmediği bu çok bulanık alanlarda dirençsiz düşüncemizi yakalardı."*⁴⁵

Evrensel bir dil oluşturma niyetiyle o dönemde birçok dilbilgisi kitabı yazılmıştır. Hatta var olan dillerin her birinden en uyumlu ve mantığa uygun yanları alınarak yeni diller oluşturulmuştur.⁴⁶ Amaç, böyle bir dil yoluyla her türden gerçeğe kolayca ulaşmaktır. Tıpkı tüm bilgileri kendinde toplayan tek bir ansiklopedi gibi. Bu nedenle bütün dilleri yeniden düzenleme isteği, analitik düzlemlerle bir gramer ortaya çıkarmıştır. Pozitivist bakışa sahip doğa bilimlerindeki büyük başarılarla birlikte mantığa duyulan "sonsuz" güven, kendini dil çalışmalarında da göstermiştir. Diller yeniden düzenlenmelidir; çünkü her ne kadar dil, bilginin taşıyıcısı olsa da bilgi gibi düzenli değildir. Foucault'ya göre aslında bu çalışmalarda aranan, her dilde bir söylem tutturmanın mümkün olup olmadığıdır. Çünkü evrensel dil çalışmalarının kökeni ideolojidir ve sürekli bir söylem halinde dışavurulmaktadır. Her şeyle

⁴⁵ Marina Yaguello; **Hayali Diller**, çev.: Necmettin Kâmil Sevil, YKY Yay., 1. Baskı, 2006, s.63.

⁴⁶ A.g.e., s.64.

beraber dili de bu denli düzenleme isteği, bir tür otoriteye meydan vermektedir. Çünkü dil, bir çeşit dışardan dayatılan bilgi olsa da düzensizdir. Yanlış fikirlerin doğmasına sebep olabilmektedirler. Bu nedenle dillerin yeniden yapılanması fikri ortaya çıkmıştır. Bu yeni yapılandırma; analitik düzenden hareket edilerek açıklama ve yargılama yapmaya imkan tanıyan, sıkı bağlar içinde bilgiler zincirinin oluşturulabileceği bir düzenlemeyi amaçlamaktadır. Böylece gramer, hüküm koyucu hale gelmektedir. Foucault'ya göre bunun sebebi de estetik, beğeni kurallarına uygun değil de analitik düzleme dayalı, mantık incelemesi gibi çalışmalar olmalarıdır. *Klasik dönemin bu klasik epistemesi* şeylere ad vermek göreviyle **Genel Gramer**, **Doğa Tarihi** ve **Zenginliklerin Çözümlemesi** şeklinde üç bilgi alanını ortaya çıkarmıştır. Bu giriş kısmı ve genel bakışın ardından Foucault'nun Klasik epistemeyi nasıl anlattığına bakmak uygun olacaktır.

A.Temsil Etmek, Don Quichotte'un Macerası

Michel Foucault, düşüncelerini dile getirirken anlatımının zenginliğini bir kez de burada göstermektedir. Klasik epistemeyi anlatmaya, Cervantes'in ünlü eseri "*Don Quichotte*" ile başlamaktadır. Ona göre Don Quichotte, Ortaçağ ve Rönesans epistemelerinden (benzerlik epistemeleri) Klasik epistemeye (temsil epistemeleri) geçişi gösteren bir eserdir. Artık benzerlik epistemeleri sona erip yerini yeni ilişkilere bırakmaktadır.

Don Quichotte; kendi macerasını yaşayarak kahraman (ya da şövalye) olmaya aday (istekli), benzerliklerin izini sürmeye dayalı macerasında dünyayı okumaya çalışan, benzerliklerle sınırlanan, dil-metin-basılı kağıttan ibaret bir varlıktır. Fakat o güne kadar ki alışılmışın dışındaki macerası (bir bakıma absürd eserlerdeki gibi bir antikahramandır), benzerliklerin yanıltıcılığına tanıklık edecek, böylece benzerliklerin yanılttığı noktada yeni bir epistemelerin doğum ilanı olacaktır. Onun, yel değirmenlerine baktığı zaman gördüğü hayaller, benzerliklerin yanıltıcılığıdır. Dünyayı, doğayı ve kitapları tek bir metin gibi okuma; benzerlikler ve kıyasla varılan kolaycı anlam okumalar, sonunda büyü/büyücülükle gizli anlamları keşfetme arzusu,

Don Quichotte'un hezeyanları gibidir. Yel değirmenleri, onun olduğunu düşündüğü şeylere benzemektedir; hatta onun aklında yel değirmenleri aslında yel değirmeni değil, onun benzediğini düşündüğü şeylerdir. (Benzetilen, benzeyenin yerini alıyor.) Yazı ve şeyler de artık birbirlerine benzemektedir. Yine de dil, bu yer tutma içinde tamamen güçsüz değildir; çünkü artık yeni ve kendine özgü bir güce sahiptir. Eserin önemi bu kadarla sınırlı da değildir. Cervantes'in kitabı; ikinci bölümünde Don Quichotte'u birinci bölümü okumuş, Don Quichotte'u tanıyan kişilerle karşılaştırarak kendi üzerine kapanmaktadır. Kendi kendini nesne edinmektedir. *"...Romanın birinci ile ikinci bölümü arasında, bu iki cildin kesişme alanında ve sadece onların gücüyle Don Quichotte, hakikatine kavuşmuştur. Sadece dile borçlu olan ve tamamen kelimelerin dünyayla olan ilişkisinde değil de sözel işaretlerin kendiliklerinden kendi aralarında dokudukları şu ince ve sürekli ilişkinin içindedir. Destanların hayal kırıklığı yaratan kurgusu, dilin temsil etme gücü haline gelmiştir. Kelimeler, işaretlerin doğası üzerine kapanmışlardır..."*

47

B.Düzen (Evrensel Düzen-lemey-e Doğru), Mathesis

Michel Foucault'ya göre bir düşüncenin varlığını başka bir düşünceye bırakması, kültür ile düşünce arasındaki ilişkiler sorunudur. XVII. yüzyılda da (barok) çağın düşünce tarzında, epistemede bir değişiklik söz konusudur. Benzerliğe dayalı düşünce tarzı miladını doldurmuş; artık benzerlik bilginin biçimi değil, karışıklıklar içinde bir hata, maruz kalınan bir tehlikedir. Bu çağın yeni düşünce tarzı içinde benzerlik ilkesine dayalı olarak sonuca varmak; göz boyama, çocuksuluk, yanlış anlamaya bağlı karışıklık olarak geride bırakılmaktadır. Foucault, burada Descartes ve Bacon'ın benzerlik ilkesine yönelik eleştirilerine örnekler vermektedir. Descartes'a göre şeyler arasında benzerlikler keşfedildiğinde aceleci çıkarsamalara varmak, alışkanlıktan kaynaklanan bir hatadır. Bacon için de benzerliğe dayanarak sonuçlara

⁴⁷ Michel Foucault; **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev. M.Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ekim 2006, s.87.

varmak, temkinsizliktir, yanılısamadır. İnsan zihninin düzen ve benzerlik bulmaya yönelik eğiliminden kaynaklanmaktadır. Batı düşüncesinde benzerlik ve karşılaştırma böylece artık yerini düşüncenin düzeni içinde basitten karmaşığa doğru bir gidiş yoluna bırakmıştır."...*Eğer istenirse, bu yeni dış biçime 'rasyonalizm' adı verilebilir; eğer insanın kafasında basmakalıp kavramlardan başka bir şey yoksa, XVI. yüzyılın batıl itikatların veya eski büyüculük inançlarının yokoluşunu ve doğanın sonunda bilimsel düzen içine girişini belirlediği söylenebilir. Fakat kavranılması ve ihya edilmesi gereken şey, bizzat bilginin kendini bu arkaik düzeyde değiştirerek, bilinecek şeyin ve varoluş tarzının tanınmasını mümkün kılan değişimlerdir...*"⁴⁸

Artık kıyasın yerine çözümlene geçmiştir. Benzerlikler artık karşılaştırmaya dayalı bir sağlamadan geçirilecektir. Mantıksal ve matematiksel bir düzen içerisinde (Descartes'ın metodik şüphe yöntemindeki işlem basamakları gibi); düzenleme, özdeşlikler ve farklılıkların ortaya konması, ayıklama, ayırma, sınıflandırma içerisinde bilgi düzenlenecektir. Zihinsel faaliyet artık yaklaştırma ya da birleştirme üzerine değil, ayırmaya yöneliktir. Artık bilmek, ayırmaktır. Tarih ve bilimin ayrılması da bu yeni vizyonun sonuçlarından birisidir. Dil de artık o gizemli halinden sıyrılarak dünyanın figürlerinden biri haline gelmiştir. Gerçek artık gizemli işaretler arasında bulunması gereken bir anlam değil; apaçık, aşikâr ve fark edilebilir algılamadadır. Bunu aktarmak da kelimelere düşmektedir.

Foucault burada dönemin özelliklerine ilişkin üç şeyi ayırmanın gerekliliğinden söz eder. Tıp ve fizyoloji alanlarında teorik bir model öneren bir mekanizma, özellikle astronomi ve fizik dalları için ampirik olanın matematikleştirilmesine yönelik bir çaba sunulmuş. Bunlar bazen gerçekten girilmiş (Condorcet gibi), bazen evrensel bir ideal olarak sunulmuş (Condillac ve Destutt gibi), bazen de olabilirliği reddedilmiştir (Buffon'daki gibi).⁴⁹

⁴⁸ Michel Foucault; **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ekim 2006, s.95.

⁴⁹ A.g.e., s. 97.

Doğayı mekanik ve hesaplanabilir bir şey olarak görme geleneğinin yanında, onun buna izin vermeyen tarafını da görenler olmuştur. Foucault'ya göre her iki çözümlenme biçimi de yetersizdir. Çünkü Klasik epistemedeki temel nokta XVII. yüzyılın sonuna kadar süregelen mathesis ile kurulan ilişkidir. Ölçülebilen ve ölçülemeyen şeyler ayırt edilmesi bu ilişkinin iki esas karakteridir. Yine de mathesis ile kurulan bu ilişki, ölçülemeyen şeyler arasında bile sıralı bir düzen kurma olanağı vermesi bakımından, evrensel bir yöntem değeri kazanmıştır. Leibniz'in matematiğe dayanarak, ahlak ve metafizik alanlarında dahi evrensel bir akıl yürütme yöntemine ulaşma çabası da bunun bir örneğidir ve Foucault tarafından eleştirilmektedir. Matematiğe açılan bu geniş alan yine de mümkün her bilginin temelinde yer almamıştır. Mathesis aranmasıyla ilişkili olarak, bir matematikselleştirme temeli bulunmayan yine de bir düzen bilimi tabanına dayanan ampirik alanlar ortaya çıkmıştır. Her ne kadar bunlar çözümlenmeli olsa da özel araçları *işaretler sistemi*di. Ortaya çıkan bu alanlar; genel gramer, doğa tarihi ve zenginliklerin çözümlenmesi alanlarıdır. Genel gramer kelimelere, doğa tarihi varlıklara, zenginliklerin çözümlenmesi ise ihtiyaçlara yönelik düzen bilimleridir. Bunlar, Batı düşüncesinin o zamanki epistemesine bağlı olarak evrensel bir düzen bilimi çabasıyla ortaya çıkmışlardır.

C.İşaretlerin Temsili (İşaretlerin Durumu)

Klasik çağın başında işaretlerin durumu değişerek, dünyanın bir figürü olma vasfını yitirmiştir. Yeni durumda klasizm için işaret, şu üç değişkene göre tanımlanmaktadır:

1.Bağlantının kökeni: İşaretin, bir ayna yansıması gibi doğal mı yoksa herkesçe üzerinde anlaşılabilir bir şey olarak mı ortaya çıktığı.

2.Bağlantı tipi: İşaretin, işaret ettiği bütüne ait olması veya işaret ettiği bütünden ayrı olması.

3.Bağlantının kesinliği: İşaretin, sadakatinden emin olunacak kadar sabit olması, işaret ettiği kesin olması veya sadece olası bir şeye işaret etmesi.

Burada bağlantı türleri, benzerliği zorunlu kılmamaktadır. Foucault'ya göre bu üç değişken, işaretin etkinliğini ampirik bilgiler alanında tanımlamak için benzerliğin yerini almışlardır.⁵⁰ Kesinlik konusunda işaret, mekânını bilginin içinde bulmaktadır. XVI. yüzyılda işaretler, gizlenmiş biçimde keşfedilmeyi bekliyordu. Fark edilmeseler bile tutarlılıklarını kaybetmiyorlardı. XVII. yüzyılda ise işaretler için artık kesinlik ve olasılık söz konusudur. İşaret, bilindiği andan itibaren işaret olacaktır. Bilgi ile *divinatio* arasındaki bağlantı kopmuştur artık. Sezilmeden öncede, *divinatio*'dan önce de işaretlerinin olduğunun varsayılması; bilginin keşfedilen, doğrulanan ya da gizlice aktarılan bir işaretin açıklığı içine yerleştirilmesi ile bağına kaybetmiştir. İşaretler ve şeyler arasındaki ilişki artık zihin eve izlenimler aracılığı ile kurulmaktadır. Düşüncelerin arasında kurulan bağlantı, artık bir göstergeve bir işaret ile işaret edilen şey arasındaki ilişkiyi gerektirmektedir. İşaretlerin rastlantısı içinde kehanette bulunan bilginin yerini adım adım inşa edilen bir işaretler ağı almıştır.

İşaret ile işaret ettiği arasındaki bağlantı XVI. yüzyılda benzerlik, yakınlık, rekabet ve sempati oyunu aracılığıyla olmaktadır ve indirgeme ile birleştirme işarete aitti. Klasik epistemede işaret, özsel dağılımıyla karakterize edilmektedir. İşaret ya işaret ettiği şeyin bir parçasıdır ya da işaret ettiği şeyden ayrıdır. İşaretin olduğu şey olabilmesi için, bilgisine işaret ettiği şey ile aynı zamanda verilerek algılanması gerekmektedir. Aynı zamanda bu yeterli değildir; işaretin işaret ettiği şeyin bir parçası olmasından başka farklılaşmış olması, bağlı olduğu bütünsel izlenimden ayrılmış olması gerekir. Bu da işaretin oluşturulmasının çözümlenmeden bağımsız olmadığını göstermektedir.⁵¹ Zihnin çözümlenme yapması sonucu işaretler ortaya

⁵⁰ A.g.e., s. 100.

⁵¹ A.g.e., s. 102.

çıkılmaktadır ve de zihin, işaretler yoluyla çözümlene yapmaya devam edebilir.

İşaretlerin doğal mı yoksa bir anlaşmaya bağlı olarak mı ortaya çıktığı meselesi, buradaki üçüncü meseledir. Önceki dönemde doğal işaretler, yapay işaretlere karşı bir üstünlüğe sahipti. Oysa şimdi XVII. yüzyılda durum bunun tersine dönmüştür. Doğal işaretler, şeylerden devşirilen bilgi tarafından oluşturulmuştur. İlkeldir, katıdır, kullanışsızdır, zihnin egemenliğinden uzaktır. Oysa anlaşmaya dayalı bir işaret, yerleşik hale getirildiğinde basit ve hatırda kalıcı şekilde belirsiz sayıda unsura uygulanabilmektedir. Kendi içinde bölünebilir ve bütünleşebilir şekilde seçime açıktır.⁵² Foucault'ya göre klasik epistemenin bütün bunlar içindeki tek düzenleme gayesi, evrensel bir hesaplama ile ilksel olanın araştırılması, köken unsurlarından mümkün olan tüm bileşenlerine kadar açığa çıkarılmasıdır. Varılmak istenen dil, çözümleyici ve birleştirici olarak hesapların dili olmalıdır. Bu, bütün dillerin yerini alması arzulan, bir yapay simgeler ağı ve mantıksal işlemler sistemidir.

D.İkiye Katlanmış Temsil

Benzerliğin artık bilgi alanı dışında kalmasıyla beraber işaret eden ile edilen arasındaki ilişki doğrudan bilginin içine dâhil edilmiştir ki bu da klasik epistemede işaretin en temel özelliğidir. Rönesans döneminde işaret eden, işaret edilen ve benzerlik şeklindeki üçlü işaret teorisi, yerini ikili bir sisteme bırakmıştır. Bu iki unsur, temsil eden ve temsil edilen şeydir. Ancak bu, işaret eden şeyin kendisini işaret edilen şeye bağlayan ilişkiyi açığa çıkartması koşuluna dayanmaktadır. Bu kural, *Logique de Port Royal* tarafından ortaya konmuştur ve açıklamak için verdiği örnek oldukça ilginçtir. Bu örnek bir kelime, bir çığlık ya da bir simge değildir. Bunların yerine bir grafik çizim, harita veya tablo benzeri bir şeydir.⁵³ Foucault'ya göre bu ikili düzenleme Stoacılarından hatta ilk Yunanlı gramercilerden bu yana çeşitli biçimlerde var

⁵² A.g.e., s. 104.

⁵³ A.g.e., s.108.

olsa da yine yeni bir şekle sahiptir ve bu yeni düzenlemesi ile işaret ikiye katlanmış, kendi üzerinde ikiz hale gelmiştir. Bütün bunların ortaya çıkardığı bazı sonuçlar vardır.

İlk olarak işaretler eskiden bilmenin araçları, bilgi için anahtar durumundaydılar. Şimdi temsil ve düşüncenin tümüyle birlikte genişlemiş durumdadırlar. Onun içine yerleşmişlerdir. Bir temsil başka bir temsile bağlandığı anda ve bu bağı kendi içinde temsil eder etmez işaret halini almaktadır.

İkinci sonuç olarak işaretlerin temsil alanındaki bu evrensel yayılışı, bir işaret etme teorisini onun olabilirliğine kadar dışlamaktadır. Temsillerin tümü, birbirine işaretler olarak bağlanmışlardır ve bir ağ meydana getirmişlerdir. Temsillerin her biri şeffaflığı içinde, kendini temsil ettiği şeyin işareti olarak sunmaktadır. Fakat olgunun kendisinden ötürü bilincin hiçbir spesifik faaliyeti, asla bir işaret etme durumu oluşturamaz. Foucault'ya göre bunun sebebi, klasik epistemenin (klasik temsil düşüncesinin) zihnimizin işareti ancak ondan itibaren düşünebildiğimiz işaret etme çözümlemesini dışlayışıdır. İşaret ile içerik arasında hiçbir aracı unsur yoktur. Bu nedenle işaretten önce ve ona yönelik olarak dışsal bir anlam da yoktur. O halde işaretler, içeriklerin hükmü altındadır. Sadece içeriklerinin hükmettiği yasaya tabidirler. Her bir işaret çözümlemesi aynı zamanda ve doğrudan, bu işaretlerin ne anlama geldiklerinin deşifre edilmesidir. İşaret edilenlerin açığa çıkarılması bunun tersine bir harekettir ve onu işaret eden işaretler üzerine düşünmekten başka bir şey değildir.⁵⁴ Foucault'ya göre farklı bir biçimde de olsa burada da tıpkı XVI. yüzyılda olduğu gibi semiyoloji ve yorumbilim çakışmaktadır. Anlam ancak işaret birbirlerine bağlanarak açılan işaretlerin toplamı içerisinde var olabilmektedir ve kendisini işaretlerin tam bir tablosu içinde açık etmektedir. Anlam varlığı tümüyle işaret cephesinde olduğunda, işleyişi de tümüyle işaret edilen cephesindedir. Bu sebepten dolayı dilin çözümlenmesi, soyut bir işaretler teorisinden hareketle ve genel gramer biçimi içerisine yayılmış

⁵⁴ A.g.e., s.109.

durumdadır. Yapılan sınıflandırmalar yapay olsalar dahi doğal düzene katılmak ya da doğal düzeni mümkün olduğunca az bozmak amacındadırlar. Yine bu sebepten zenginlik çözümlemesi, para ve mübadeleden hareketle yapılmaktadır. Yine de değer her zaman ihtiyaca dayandırılmaktadır. Sonuç olarak klasik dönemde saf işaretler bilimi, işaret edilenin dolaysız söylemi olarak bir değere sahiptir.⁵⁵

Foucault açısından varılan üçüncü sonuç, ikili işaret teorisi. İster keyfi olsun ya da olmasın, ister iradi ya da dayatılmış olsun, ister bireysel ya da kolektif bağlatıya sahip olsun işaret bir işaret edilen ile işaret edenin saf ve basit bağlantısı ise ilişki her durumda ancak genel temsil unsurunun içinde kurulabilmektedir. O halde klasik işaret teorisi olan ikili işaret teorisinin tabanının, ilkel düşünceden en karmaşık ve kapsamlı düşünceye kadar tüm temsil biçimlerinin çözümlenmesi olarak kurulması gerekmektedir.⁵⁶

Burada önemli bir nokta da benzerliğin yeni durumudur. Rönesans'ın ardından benzerlik, bilgi alanının dışına itilmişti. Fakat benzerlik bu kez bilginin ilişkilerinin, ölçülerinin ve özdeşliklerinin üzerinde kurulabileceği hareketli ve istikrarsız bir taban haline gelmiştir. Temsil ancak benzerliğin varlığı ile tanınabilmektedir. Benzerlik hayal gücü sayesinde ortaya çıkmakta, hayal gücü de benzerlikten destek alarak uygulanabilmektedir.⁵⁷

E.Mathesis ve Taxinomia

Klasik epistemenin karakteristik özelliği, bir düzen arayışı, ölçüm aracılığıyla evrensel bir bilime, evrensel bir düzene ulaşma çabasıydı. Burada önce çıkan kavram **mathesis**'tir. Karmaşık olanı bir düzene sokmak için bir **taxinomia** oluşturmak, taxinomia için de bir işaretler sistemi oluşturmak gerekmektedir. Bütün bu çaba, özdeşlikler ve farklılıkları bularak sınıflandırma ve böylece düzen bilgisine ulaşmak içindir.

⁵⁵ A.g.e., s. 111.

⁵⁶ A.g.e., s. 112.

⁵⁷ A.g.e., s. 114.

Genel düzen bilimi, basit doğalar ile karmaşık temsiller arasında bir düzenlemedir. Basit doğalar için cebir kullanılmakta mathesise başvurulmaktadır. Karmaşık temsiller içinin cebiri işaretlerdir ve burada başvuru ise taxinomiadır. Yine de bununla sınırlı değildir ve taxinomia aynı zamanda şeylerin süreksizlik-olmama, varlığın tamlığını (*continuum*) ve hayal gücünün olmayanını açığa çıkartan ve bundan ötürü sürekliliği belirgin hale getiren bir iktidarını gerektirmektedir.⁵⁸

Foucault'ya göre klasik epistemenin iki ucunda hesaplanabilir düzenin bilimi olarak bir mathesis ve ampirik dizilerden hareketle düzenlerin kurulmasının çözümlenmesi olarak bir *oluşum* bulunmaktadır.⁵⁹ Doğa tarihi, genel gramer ve para-değer teorisi; bu alanlar farklılıklarına rağmen klasik çağda eşitlikler hesabı ile temsillerin oluşumu temelinde kurulabilmeleri ölçüsünde var olabilmişlerdir.

F.Genel Gramer ve Dilin Dörtlü Yapısı

Klasik çağda dile verilen görev düşüncüyü temsil etmektir. Dilin işlevi, düşüncenin göze görünür bir aktarımını yapmaktır. Temsil ve dil arasındaki bu ilişki *söylemi* ortaya çıkarmıştır. Dilin bunu nasıl yaptığı, hangi temsilleri işaret ettiği, hangi unsurları bölümlere ayırarak nasıl çözümlendiği gibi sorular; *yorum* ve ardından *eleştiriye* yol açmıştır. Temsil gücü ve hakikati dile getirme yönü bakımından mercek altına alınan dil, temsilin içinde bir işleyiş olarak kalmaktadır. Diğer bilgi alanlarına uygulanan hesaplayıcı, ölçücü, çözümlenip sınıflandırıcı yaklaşımdan dil de kaçmamıştır. Böylelikle "**genel gramer**" adı verilen yeni bir epistemolojik alan ortaya çıkmıştır.

Burada Foucault'nun vardığı bazı sonuçlar vardır. İlk olarak dilbilimlerinin nasıl *retorik* ve *gramer* şeklinde bölündüğüdür. Retorik temsilin uzaysallığını, figürleri, kelimelerin alışılmış anlamları dışında kullanılmasını ele alırken; gramer, bu uzaysallığı zaman içinde paylaştıran düzeni

⁵⁸ A.g.e., s. 119.

⁵⁹ A.g.e., s. 120.

tanımlamaktadır.⁶⁰ İkinci sonuç olarak gramer, aynı zamanda dilin evrenselleşme olan ilişkisini de açığa çıkarmaktadır. Evrensel bir dilin, evrensel bir söylemin varlık imkânının kabul edilmesine göre bu ilişki iki biçim almaktadır. Bu noktada dile dair "cennetin dili", Babil efsanesi, "ilk dil", "unutulan dil" gibi söylemler ve teorilerle kuşatılmış bir arayışlar söz konusudur. Aranılan şey, anlam kaymasına yol açmayacak şekilde temsilin her unsuruna dair işaretleri ustalıkla bir şekilde verebilecek bir dildir. Üçüncü olarak bilgi ve dil, temsil içerisinde aynı köken ve işleyişe sahip olmaları bakımından birbirleriyle kesişmektedir. Bilimler de bu doğrultuda iyi yapılmış diller olarak görülmektedir. Dil ve bilgi arasındaki bu ilişki, bilgi tarihi alanını mümkün hale getirmiştir. Dördüncü olarak, çözümleme ve düzen haline getirilen dil, o zamana kadar görülmemiş olan bağlantılar kurulmasını sağlamıştır. Diller arasındaki olası akrabalık bağına olan bakış, değişmiştir. Artık her dil kendi özgünlüğü içinde kelimelere sunduğu iç düzen ve yerleştirme ile bir tarza sahip görülmektedir. Kullanılan özdeşlikler ve farklılıklar sistemi ile kurulan taxinomia sayesinde her bir dilde bir söylemin olup olamayacağı söz konusudur. Böylelikle genel gramer çalışmaları, her bir dilde temsile dair dört işlevin varlığını tespit etmiştir.⁶¹

a.Cümle, dilin en temel biçimi olarak görülmüştür. Özne, yüklem ve ikisi arasındaki bağ olan eylemden oluşmaktadır. Sahip olduğu iddia ve sözcük üzerindeki etkisi ile cümle, insanı çığılıktan daha öteye götürür.

b.Ekleme, konuşma ve söylemi birleştirme yöntemidir.⁶² Olasılık ve tikelliğin kaynağı, eklemedir. Dil burada temsil işlevinin yalın haliyle rastlaşmaktadır.

c.Tasarlama, genelleştirilmiş adlandırmaya verilen isimdir. Adlandırma özelliğinden ötürü dilin şeylerle arasında dolaysız bir ilişki vardır. Dilin,

⁶⁰ A.g.e., s. 136.

⁶¹ Orhan Tekelioğlu, **Michel Foucault ve Sosyolojisi**, s. 89.

⁶² A.g.e., s. 89-90

doğanın saf bir tasarımı olmasına rağmen, ondan koparıldığı düşünölmekteydi.

d.Türetme, dilin kendi kökenine ya da doğuşuna yönelen bengi devinimini betimlemektedir.⁶³ Dilsel bir yapıdaki anlamın değıştirilmesi, bazı sabitr kurallara göre olmaktadır.

Bununla beraber temsillerin cümle içerisinde onun aracılığıyla ifade edilmesinden dolayı klasik çağda dil teorisi, adın etrafında şekil kazanmaktadır. Bu sebepten dolayı ad, bu dörtlü yapının merkezinde yer almaktadır.

G.Doğa Tarihi (Sınıflandırmak)

Klasik çağ aynı zamanda, doğa tarihi çalışmalarının ortaya çıkışına sahne olmuştur. Bu çalışmalar da dil üzerindeki çalışmalarla bağlantılı olarak ad alanında var olmuştur. Mikroskobun icadı ve bunun gözleme sağladığı kolaylıklar, rasyonelliğin saygınlığı, hareket ve yansıma yasalarını çözümleninin mümkün olması gibi koşullar da doğa tarihi çalışmalarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu yeni bilim, yöntem ve konu çatışmalarını da beraberinde getirmiştir. Kimileri doğanın da taxinomia içinde hesaplanabilir olduğunu düşünürken kimileri buna karşı çıkmıştır. Mekanik anlayış ile ilahiyatçı görüşler de bu ve benzeri tartışmalar içinde yer almışlardır. Doğadaki döngü ve yaratabilme, yenilenebilme gücü ise egemenlik arzusunu kışkırtan hayranlık uyandırıcı bir resim olarak gözlerinin önünde durmaktadır. Ondaki çeşitlilik ve basite indirgenemeyen zenginlik ise mekanistik anlayışın yetersiz kalmasına sebep olmuştur. Böylelikle doğanın kendisini ancak dışavurduğu; gözlem, belge ve masallarla söylencelerin bir ayrıma tabii tutulmadan birarada yer aldığı doğal tarih eserleri verilmiştir. Söz konusu varlıklarla (mesela kuşlar, yılanlar, bitkiler) ilgili semantik bir ağ oluşturulmuştur, adlandırmanın temsili unsurlarına göre eklemelenmiş eserler halini almışlardır. Foucault, Linné' den örnek vermektedir:

⁶³ A.g.e., s. 90.

"...Ona göre herhangi bir hayvanı ele alan her bölüm şu yolu izlemelidir: ad, teori, cins, tür, yüklem, kullanımı ve bitirmek üzere, Litteraria. Şeylerin üzerine zaman tarafından bırakılmış olan dilin tümü, söylemin kendi kendini anlatacağı ve keşifleri, gelenekleri, inançları, şiirsel biçimleri aktaracağı bir sınıra bir eklenti olarak sürülmüştür. Bu dilin kendinden önce, şeyin bizzat kendi, kendine özgü karakterleri içinde; ama daha işin başında ad tarafından bölümlere ayrılmış olan şu gerçekliğin içinde ortaya çıkmaktadır. Klasik çağda bir doğa biliminin ihdas edilmesi, başka bir yerde oluşmuş olan bir rasyonelliğin (geometri veya mekaniğe ilişkin olarak) aktarılmasının doğrudan veya dolaylı sonucu değildir..."⁶⁴

Devamında Foucault'nun söylemek istediği, her ne kadar genel işaretler teorisi ve evrensel mathesis tasarısına bağlı olsa da klasik çağda doğa tarihi kendine özgü ayrı bir oluşumdur. Foucault'ya göre doğa tarihi, görülebilenlerin adlandırılmasıdır.⁶⁵ Ayrıca dil ve doğa tarihi arasındaki bağlantı bunlarla sınırlı değildir. Aralarındaki bağlantı, yapı teorisine de dayanmaktadır. Görülebilen temsiller, doğa tarihine nesnesini kazandırmıştır ve bu nesneni kapsamı unsurların biçimi, miktarı, mekâna birbirlerine nazaran dağılma biçimi, her birinin oransal büyüklüğü olmak üzere dört değişken tarafından belirlenmektedir.⁶⁶ Böylece görülebilenleri sınırlandırarak bir yapı ortaya çıkarılmıştır ve bu yapı, ancak bu şekilde filtreden geçirdiklerinin dile aktarılmasına izin vermektedir. Dilin ihtiyaç duyduğu cümle teorisi ve eklemleşme, unsurlarının çizgisel dizi haline sokulması ile beraber doğa tarihi de diğer bilimler gibi temeli iyi kurulmuş bir dil haline gelmiştir. Foucault'ya göre yapı teorisi, klasik çağda doğa tarihinin tüm alanlarını kat ederek, cümle ve eklemleşmenin dilin içindeki rollerini tek ve aynı işlev içerisinde çakıştırmaktadır.⁶⁷

⁶⁴ Michel Foucault; **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ekim 2006, s.194.

⁶⁵ A.g.e., s. 197.

⁶⁶ A.g.e., s. 200.

⁶⁷ A.g.e., s. 203.

Yapı, görülenin işaret edilmesidir; fakat doğa tarihinin dil haline gelmesi için yeterli değildir; tasvirin "cins ad" haline gelmesi gerekmektedir. Burada *karakter teorisi* devreye girmektedir. Karakter belirlemenin gerekliliği, bitkilerecins adını verirken onları özsel biçimde birbirinden ayırma ihtiyacından gelmektedir. Karakter belirlemek için iki yol bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ampirik olarak oluşturulmuş nesne grupları arasında karşılaştırmalar yoluyla özdeşlik ve farklılıkların oluşmasını sağlamak olan *yöntemdir*.⁶⁸ İkinci yol ise bütün bireylerin süreklilik ve değişimlerinin incelendiği çizgilerin sonlu ve oransal bir bütününün seçmek olan *sistemdir*. Öte yandan yöntem ve sistem, birbiriyle zıtlaşmaktadır. Sistem keyfi, görelî ve kısmî işlev gören bir niteliğe sahiptir. Yine de karakter yani değişkenler bir kez belirlendikten sonra ona ekleme ya da ondan çıkarma yapmak imkânsızdır. Yöntem ise karaktere yeni değişkenler getirebilmektedir. Bu zıtlaşmaya rağmen yöntem ve sistem, klasik bilginin, tüm farklılıkların sürekli ve düzenli bir tablo içinde gösterilmesi demek olan epistemolojik temeli üzerinde yer almaktadır. Sonuçta klasik çağda doğa konusunda da dil konusunda da esas olan doğru olma gerekliliğidir.

H.Mübadele Etmek (Zenginliklerin Çözümlemesi)

Michel Foucault, "Zenginliklerin Çözümlemesi" başlığı altında, epistememin bir diğer bilgi alanına (iktisat-çalışma-ihtiyaçlar ve giderilmesi) nasıl nüfuz ettiğini göstermektedir. Tekelioğlu'na göre Foucault, para konusunda Marksist söylemin temel izlerini takip etmektedir; ancak tarihsel açıklamasını dilin etkisiyle birleştirmesi yeni bir kavram olan "*parasal gösterge*" kavramını ortaya koymasını sağlamıştır. Bu kavram aracılığıyla para, kendi değerini temsilin bir meta-kategorisi olan "*değer*"den *alarak tutulmaktadır*.⁶⁹

⁶⁸ Michel Foucault; **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ekim 2006, s.194.206

⁶⁹ Orhan Tekelioğlu, **Michel Foucault ve Sosyolojisi**, s. 93.

Klasik çağda, bilgi düzleminde üretim varolmadığı için siyasal iktisat yoktur. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda para, fiyat, değer dolaşımı, piyasa gibi kavramlar; sağlam ve genel bir epistemolojik düzenleme tabanı üzerinde yer almaktadır. "*Zenginlik çözümlemesi*", genel gramer ve doğa tarihi ile aynı yollardan olmamıştır.⁷⁰ Ancak bir kültürde, belli bir alanda bütün bilgilerin olabirliğini belirleyen tek bir episteme olduğu ilkesinden ötürü, bu alandaki teoriler de aynı arkeolojik temele bağlanmaktadır.

Rönesans döneminde para, kelimelerin canlı varlıklara işlenmiş işaretler olması gibi, gerçek değeri (kendi içsel değeri) ile değerlendirilmektedir. Yani madenin nadir ve değerli, ağırlığının da karşılayacak kadar olması gerekmektedir. Para, refahın doğrudan işareti durumundadır. Yapıldığı maden ile mal arasında, bütün malların fiyatlarının kesin bir şekilde ölçeklendirilmesi için belli bir ilişki tanımlanmıştır. Tıpkı olası belirsizliğe karşı benzerlik ve işaret arasındaki dengenin mikrokosmos ve makrokosmos ile belirlenmesi gibi. Buna göre bu ilişki Tanrı tarafından kurulmuş; insanın arzu ve ihtiyaçlarına karşılık, işaretler gibi dünyanın derinliklerine gömülü, altın ve gümüş madenleri var edilmiştir. Yeryüzü ve gökyüzü nasıl birbirinin yansıması olarak birbirini karşılıyor ise altın ve gümüş madenlerini varlığı da insanın ihtiyaç ve arzularının yansımasıdır. İnsan eliyle yaratılan nesnelere, dünya yaratıldığından bu yana varolan hazinelerle ilişkilendirilmektedir. Şeylerde gizli işaretleri bulma konusunda kahinlerin nasıl bir işlevi varsa, mübadele ve para konusunda da tüccarların işlevi odur.

Rönesans'ta para haline getirilmiş madenin *ölçü* ve *ikame* şeklinde iki işlevi bulunmaktadır. Bir fiyatı vardır, bundan ötürü fiyatları ölçmektedir. Her iki nitelikten ötürü de fiyatı olan her şeyle mübadele edilebilmektedir. XVII. yüzyıla gelindiğinde hala bu üç niteliğini korumakla beraber, fiyatı olanın yerine ikame olma özelliği, diğer iki karakterine nazaran, başat karakteri olmuştur. Bu uygulama ve düşünce tarzına "**merkantilizm**" denmektedir.

⁷⁰ Michel Foucault; *Kelimeler ve Şeyler*, 3. Baskı, çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ekim 2006, s.244.

Foucault, bu ilişkileri, dönemin epistemesine bağlı olarak ve dili de dahil ederek şu şekilde yorumlamaktadır: *"...Her zenginlik paraya dönüşebilir ve böylece dolaşıma girer. Bütün doğal varlıklar da aynı şekilde karakterize edilebilir nitelikteydi ve bit taxinomia'ya girebilmekteydi; her birey adlandırılabilirdi ve eklemleşmiş bir dile girebilirdi; her temsil işaret edilebilirdi ve bir özdeşlik ve farklılık sisteminin içine bilinmek üzere girebilirdi..."*⁷¹

Buradan yola çıkarak denilebilir ki dilin dörtlü yapısı, bu alanda da ortak özelliştir. Klasik dönemde dil alanında ve doğa tarihi alanında belirleyici olan kavramlar, temsil etme, düzenlenebilme gibi kavramlar; zenginliklerin çözümlenmesi alanında da belirleyicidir. Nasıl ki bilim iyi düzenlenmiş bir dil ise ve bundan ötürü işliyorsa para da aynı şekilde iyi düzenlendiği takdirde dolaşımda kalmakta, işlevini yerine getirmektedir. Yine mathesis, basit ve karmaşık nesnelere başvuru alan cebir ve taxinomia; para alanı içinde uygulanabilmektedir. Yani klasik dönemin genel gramer, doğa tarihi ve zenginliklerin çözümlenmesi alanları; aynı epistemeye ve dış görünüme tabii durumdadır. Foucault'ya göre *"değer teorisi"* , bazı nesnelere mübadele sistemine nasıl girdiklerinin; takas ya da mübadelede eşitliklerin nasıl belirlendiğinin açıklamasını sağlamaktadır. Genel gramer alanında yüklem işlevi ne ise, zenginliklerin çözümlenmesi alanında da değer aynı işleve sahiptir. Tahmini değer olarak sınırlandırıldığında ise eklemleştirici rolünü oynamaktadır.

"...Mübadele sisteminde, her zenginlik parçasına diğerlerini işaret etme veya onlar tarafından işaret edilme olanağı veren işleyişte, değer hem fiil ve ad, hem bağlama gücü ve çözümlenme ilkesi hem de yüklem ve bölümlenmedir. Demek ki değer, zenginlik çözümlenmesinde, yapının doğal tarihin içindeki konumunun tamamen aynısını işgal etmektedir; tıpkı onun gibi, başka bir işarete veya işaret yüklemeye, bir başka temsile bir temsil yüklemeye olanak veren işlevle, temsillerin bütününe meydana getiren

⁷¹ Michel Foucault; **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev. M.Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ekim 2006, s.254.

unsurları veya onların birliğini bozan işaretleri eklemleştirmeye olanak veren işaretleri tek ve aynı işlemin içinde birleştirmektedir...⁷²

Kelimelerin işaret etmesi gibi para da işaret etme rolüne sahiptir. Zenginliğe işaret etmektedir. Tekrar etmek gerekirse, para ve değer teorisinin oluşum koşulları; genel gramer ve doğa tarihinin oluşum koşulları ile aynı temeldedir.

Foucault'ya göre klasik dönem epistemesi, bütün bilgi alanlarıyla güçlü bir metafiziktir. O böyleyken de bilimsel yönden güçlü bir moment oluşmuştur. Bu, Batı epistemesinde XVII. yüzyılın sonuna doğru gerçekleşmiş ani bir değişimdir. Klasik bilginin nesnelere, birbirinden çözülmüş durumdadır. Ortaya çıkardıkları temalar, görülebilenlere yönelik cins-aile-dal karakter tanımlamaları, dile dair biçimsel düzenlemeleri ile klasik çağdaki genel gramer, doğa tarihi ve zenginliklerin çözümlenmesinin boş bıraktıkları alanlarda **filoloji**, **biyoloji** ve **siyasal iktisat** alanları ortaya çıkmıştır. Yargı biçimi olarak yüklem momenti ile eklemleşme momentinin (varlıkların genel bölümlenmesi) birbirlerinden ayrılmasıyla biçimsel bir öndeyisel yargı ile biçimsel bir varlıkbilim arasındaki ilişkiler sorunu ortaya çıkmaktadır.⁷³ Böylece modern felsefenin iki büyük biçimi sahnede yer almaktadır. Birisi mantık ile varlıkbilim arasındaki ilişkilerin sorgulayıp biçimlendirme yollarıyla iş görerek mathesis ile yeni bir görünüm altında karşılaşmaktadır. Diğeri işaret etme ile zaman arasındaki ilişkileri sorgulayarak tamamlanmamış bir ifşa etmeye girişerek yorumun tema ve yöntemlerini açığa çıkarmaktadır.⁷⁴ Bu iki düşünce sistemi arasındaki ilişkinin nasıl mümkün olup olmadığı ise, Foucault'ya göre, ayrıca sorulması gereken bir sorudur. Klasik düşüncenin ana sorunu, ad ile düzen arasındaki ilişkilerdedir. Yani taxinomia olan bir adlandırma keşfederek varlığın sürekliliğini şeffaflaştırıran bir işaretler sistemi kurmaktır. Modern düşüncenin temel sorunu ise anlam ile gerçeklik biçimi ve varlık biçimi arasındaki ilişkidir. Modern düşünceye hâkim olan, hem bir

⁷² A.g.e., s. 290.

⁷³ A.g.e., s. 297.

⁷⁴ A.g.e., s. 297.

varlıkbilim hem de bir semantik olabilecek bir söylemdir.

IV.MODERN EPİSTEME (1800'DEN GÜNÜMÜZE KADAR) VE MODERN ÖZHENİN KURULUŞU

Foucault'nun buraya gelinceye kadarki bütün arkeolojik çözümlenmeleri aslında bir bakıma modern epistemeyi, ona nasıl geldiğimizi ve insanın durumunu ortaya koymak içindir. Klasik dönemin ardından modern epistemeye gelinmiştir. Modern dönem, insan aklının yüceltildiği, hümanizmin doruğa çıktığı dönemdir. Diğer iki dönemle arasında belirgin farklılıklar vardır. Daha önce şeyler ve kelimeler arasındaki bağ üzerinde durulurken, o dili konuşanın unutulduğu fark edilmişçesine insanın epistemolojik bir kurulumuna gidilmiştir adeta. Böylece **Biyoloji**, **Ekonomi** ve **Dilbilim/Filoloji** ortaya çıkmıştır. Aristoteles'in *zoon logon ekhon*'u yaşamsal, fizyolojik yönüyle biyolojinin; çalışan, artı değer üreten yönüyle ekonominin; söz söyleyen, bir dili öğrenip konuşan yönüyle filolojinin nesnesi durumuna gelerek bilgisine ulaşılmaya çalışılan varlık haline gelmiştir. Öte yandan Foucault'ya göre modern dönemin rahatsız edici "tuhaf" bir yönü de vardır: Disiplin çalışmaları. İnsan bedeni üzerinde giderek yükselen bir **biyo-iktidar**, ceza yasalarının çeşitlenmesi, panoptik hapisaneler, "**normalleştirme**" için, kurumlar ve yasalar adına artık saraylardan taşan disiplin mekanizmaları ağının her yere yayılması. Bu başlangıcın ardından, Foucault'nun modern dönem epistememesinin kuruluşunu adım adım sergilemesine geçmek mümkündür.

Rönesans'ta hâkim olan benzerlik epistemesi, dönemin sonunda çözülmeye uğrayarak özdeşlikler tablosuna yer açmıştır. Modern dönemde bu da bozulmaya uğrayarak bilginin yeni bir mekâna yerleşmesine sahne olacaktır. Klasik dönemde şeyleri birbirinden ayıran farklar ve onları birleştiren özdeşlikler, hüküm süren bir düzen anlayışının unsuruydu.

Düzenin egemenliği, bilgi alanlarında (söylem, doğal varlıklar ve zenginliklerin çözümlenmesi) birbirinden biraz farklı biçimlerde olmaktadır. XIX. Yüzyıldan itibaren ise farklı bilgisel örgütlenmelerin zamansal bir kıyas dizisi içinde tarih tarafından birbirilerine yaklaştırıldıkları bir dizi ortaya çıkacaktır. Foucault'ya göre üretim, varlıklar ve dilsel grup çözümlenmelerine yasalarını dayatacak olan bu tarihtir. Üzerinde düşünülüp tartışılmış; fakat alelaide bir kıyas olmayan, düşüncemizin es geçilemez yanı haline gelmiştir. Klasik dönemin düzen anlayışı da tarih içinde yerini almıştır. Klasik metafizik, düzenle düzen, sınıflandırmalarla özdeşlik, doğal varlıklarla doğa görünümünde; insan zihninin yetileri ile Tanrı iradesi arasında yer almaktaydı. XIX. yüzyılda da Felsefe; tarihle tarih, olaylarla köken, evrim ile varoluşun kaynağındaki ilk yırtılma, unutma ile geri dönüş arasına yerleşmektedir.⁷⁵ Foucault'ya göre böylece Hegel'den Nietzsche'ye kadar sorulan, düşünce açısından bir tarihe sahip olmanın ne demek olduğu, sorusun gelinecektir. Felsefe her ne kadar düzen düşüncesinden sıyrıldığı için metafizikten kurtulmuş olsa da bu kez de tarihin varlık tarzından ötürü zamana ve onun akımına tabi hale gelmiştir.

Bütün bu değişimler iki evrede meydana gelmiştir. Birinci evrede doğal varlıklar, zenginlikler ve dile dair ifadeler; klasik çağdaki gibi yerini almıştır. Fakat temsilin zaten oturmamış olan konumu zayıflayarak daha işlevsel bir hal almıştır. Sözcüğün de söylemde daha işlevsel bir rol üstlenmesiyle beraber ilginç ve yeni bir kavram olarak *insan* kavramını ortaya çıkarmıştır.⁷⁶ İkinci evrede bu alanlar, tarihin varoluş tarzıyla uyuşmayan bir tarza sahip olmuşlardır. Mathesisin çözümlenmesinin ardından özel bir bilgi tipini olanaklı kılmaya yönelik aşkın bir özne ve bu öznenin *emek*, *yaşam* ve *dil* şeklindeki etkinlik alanları ortaya çıkmıştır.⁷⁷ Bu yeni alanlar sırasıyla ekonomi (çalışma), insan bilimleri (yaşama), dilbilim (konuşma) konularına denk düşmektedir.

⁷⁵ Michel Foucault; **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ekim 2006, s.311.

⁷⁶ Orhan Tekelioğlu, Michel Foucault ve Sosyolojisi, s. 95.

⁷⁷ A.g.e., s.98.

Modern dönem, söylem üstüne söylemlerin yer aldığı, sözcüklerin işaret, temsil gibi naif görevleri geçerek daha "amaca yönelik" işlevler kazandığı gösterişli bir o kadar da kuşatıcı bir sahnedir. Bu yeni roller için sahneye yeni bir oyuncu getirilmiştir: Özne. Modern epistemenin izlerini takip etmek, aslında öznenin kurulum aşamalarını izlemektir. Bu ise bir yönüyle aslında (yazanın, okuyanın, oynayanın, izleyenin, dinleyenin de insan olduğunu hatırlarsak) bir çeşit oyun içinde oyun gibi olmaktadır biraz.

V. MODERN EPİSTEMENİN SÖYLEM ALANLARI

A. Ekonomik Söylem

(Zenginliklerin Çözümlemesine "Emek" Katanlar)

Modern ekonomi biliminde adı geçen belli başlı kişiler bulunmaktadır. Fakültelerin ilgili bölümlerinde ve sonrasında yaşamın içinde teorileriyle halen etkili olan bu isimlerin başında (iktisadi bilimler okumayanların bile az çok bildiği) Adam Smith gelmektedir. Michel Foucault da ekonomik söylemi dönüştüren kişilerin başında yer alması bakımından Smith'e hakkını vermektedir ve çalışma (ekonomi) alanındaki söylemin analizine, önceki dönemlerde "zenginliklerin çözümü" olarak geçen bu alana Smith'in, zenginlik kavramını emek kavramına bağlayışını kabulle başlamaktadır. Smith'ten öncekiler de kullanım ve mübadele değeri kavramlarını birbirinden ayırmıştır ve mübadele değerinin ölçüsü olarak emek kavramı daha önce de yer almıştır. Bu yönüyle teorileri benzerdir; fakat Smith, emek kavramının yerini değiştirmiştir. Malların fiyatları tarafından içerilmiş haldeki emek miktarı, oransal ve indirgenebilir bir ölçüm aracıydı. Smith ise indirgenemez, aşılabilir ve mutlak bir ölçü birimi keşfetmiştir. *"...Böylece zenginlikler artık eşdeğerliliklerinin iç düzeni, mübadele edilecek nesnelere karşılaştırılması ve her birinin bir ihtiyaç nesnesini (nihai çözümlemede hepsinin en temsilisi olan gıdayı) temsil etme konusundaki kendine özgü gücünün değerlendirilmesini ihdas etmeyecekler; onları gerçekte üretmiş olan emek birimlerine göre bölüneceklerdir. Zenginlikler her zaman, işlev gören temsili*

unsurlardır; ama nihayette temsil ettikleri artık arzu nesnesi değil de emektir."⁷⁸

Smith'in çözümlemesi, Foucault'ya göre, mübadelenin nedeni (ihtiyaçlar) ile mübadele edilebilirin ölçüsünü, mübadele edilenin doğasıyla onun bölümlenmesine olanak veren birimleri birbirinden ayırmasından ötürü esaslı bir kopuşun temsili olmaktadır. Teorinin yeni biçiminde birbirini temsil edenler ihtiyaç nesnelere değil; dönüşüme uğramış, unutulmuş zaman ve zahmettir. Bu yeni biçim, zenginliklerin çözümlenmesi alanına daha dünyevi bir boyut katmaktadır. Şöyle ki eğer zenginliklerin çözümlenmesi diye bir alan, düzen varsa; bizi mübadeleye yönlendiren şey, onu aynı anda istememiz ya da ona aynı anda ihtiyaç duymamız yani talep etmemiz değil; zaman, yorgunluk ve zahmet sınırında ölüme yazgılı oluşumuzdur. Adam Smith, ekonomi alanını, insanın zamanla ilişkisi ve ölümün kaçınılmaz oluşu ile beraber antropoloji alanına kaydırmıştır. Yeni üretim biçimlerinin ihtiyaç duyduğu emeğin oranı; insanın işgününü düzenlemeye yönelik olarak zahmet, yorgunluk, zaman ve insanın ömrünü göz önüne almayı gerektirmiştir.

Adam Smith'in teorisinde, emeğin sabit bir ölçü olarak kullanılamaması sorunu ortaya çıkmaktadır. Foucault'ya göre Ricardo, bu sorunu, emek kavramının birliğini kırarak işçinin alınıp satılan bu zahmeti, işgücü ve zamanı ile şeylerin kökeninde yer alan bu etkinliği ilk kez kökten biçimde ayırarak çözmüştür.⁷⁹ Artık işçilerin arz edip, işverenlerin talep ettiği ve bedeli ücretle ödenen emek gücü bir yanda; maden çıkartan, mal üreten ve onları taşıyan, böylece ondan önce varolmayan ve o olmaksızın ortaya çıkmayacak olan mübadele edilebilir değerleri biçimlendiren emek gücü diğer yanda olacaktır. Hem Smith hem Ricardo, ikisi için de emek, mübadele akımından geçen malların eşdeğerliliğini ölçmektedir. Ancak ikisi arasında bir de farklılık vardır: Smith için emek, geçimlik elde edilen işgünleri cinsinden

⁷⁸ Michel Foucault; **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ekim 2006, s.315.

⁷⁹ A.g.e., s. 356.

çözömlenebilir. Bu yüzden bütün diğer malların ortak birimi olarak hizmet edebilmektedir. Ricardo için ise emek miktarı, sadece emek birimleri halinde temsil edilebilir olduğundan değil, emeğin üretim faaliyeti olarak öncelikle "her değerın kaynağı" oluşundan dolayı bir şeyin değerının belirlenmesine olanak vermektedir.⁸⁰

Bütün bu çözümlmeleri karşısında Foucault'nun ustalığını bir kez daha belirtmek gerekir ki ekonomi alanında da konuya son derece hâkim bir tablo sunmaktadır. Konu, ekonomi okumamış biri için oldukça kapsamlı çözümlmeler ve terimlerle yüklüdür. Foucault, bunlardan yola çıkarak üç sonuca varmaktadır:

Birinci sonuç, kökten biçimde yeni bir nedensel dizinin kurulmasıdır. XVIII. yüzyılda ekonomik belirlenmenin işleyişi, bütün hareketleri ile açıklanmaktaydı; fakat bu hareketler, değerlerin birbirlerini temsil ettiği bir tablodan hareketle tanımlanmaktaydı. "...Fiyatlar, temsil eden unsurlar temsil edilen unsurlardan daha hızlı arttıklarında yükseliyorlardı; üretim, temsil unsurları temsil edilecek şeylere nazaran azaldıklarında düşüyordu ve benzeri..."⁸¹ Yani sadece çözümlleyen ve çözümlenen arasındaki karşılıklı güçlere ilişkin olduğu için dairesel ve yüzeysel bir nedensellik vardı. Ricardo'dan itibaren emek artık temsile oranla uzaklaştırıldığı ve artık tutunacak yerinin olmadığı bir bilgiye yerleştiği için; kendine özgü bir nedenselliğe göre örgütlenme ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu yeni dizin, büyük, çizgisel ve türdeştir. Foucault'ya göre Ricardo, düşüncenin imkân düzeyinde, değerın oluşumu ile temsil edilebilirliğini birbirinden ayırmıştır ve böylece ekonominin tarihle eklemleşmesine olanak sağlamıştır.⁸²

İkinci sonuç, *nedret (azlık, kıtlık, nadir olma)* kavramı ile ilgilidir. Klasik çözümlmede bu kavram, ihtiyaca oranla tanımlanmaktaydı. İnsanlar sahip olmadıkları nesnelere zihinlerinde canlandırdığı için kıtlık vardır; öte yandan

⁸⁰ A.g.e., s. 357.

⁸¹ A.g.e., s. 358.

⁸² A.g.e., s. 359.

toprağın sunduğu bir bolluk da vardır. İnsanların zihnindeki temsilden kaynaklanmaktadır. Ricardo, klasik çözümlenin terimlerini tersine çevirmiştir. Ona göre birincil olan zihindeki ihtiyaç ve temsilleri değil, kökensel bir yetersizliktir. Bundan dolayıdır ki emek, insanlar kalabalıklaşıp da toprağın kendiliğinden sunduğu ürünlerle ihtiyaçlarını gideremediklerinde ortaya çıkmıştır. İnsan nüfusunun artışı ile orantılı olarak ihtiyaçların artması ve buna bağlı olarak kaynakların sınırlı oluşu, ölümle daha çok yüzleşilmesine sebep olmuştur. *"...Her halk, eğer yeni kaynaklar bulamazsa yok olmaya mahkûmdur ve bunun tersine insanlar çoğaldıkça, daha çok sayıda, daha uzun mesafelerde, daha zor, dolaysız olarak daha az verimli işlere girişmektedirler."*⁸³ Sadece geçimi sağlayacak kadar ürüne ulaşmanın zorlaşması oranında ölüm baskısı daha ürkütücü bir hal almaktadır. Bundan ötürü çalışma tersine bir yoğunluk kazanmalı ve daha üretken olmak için bütün araçlar kullanılmalıdır. Daha çok yaşamak için, daha çok çalışmak gibi. Foucault'ya göre ekonomi bundan böyle ilkesini temsilin işleyişinden değil, yaşamın ölümle boğuştuğu bölgede bulmaktadır.

Varılan üçüncü sonuca gelirsek bu ise ekonominin evrimine dairdir. İnsanın sonluluğu, artık belirleyici durumdadır. Nüfus arttığı için ihtiyaç artmakta, toprak daha çok işlenmekte, işlenecek yeni topraklara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da *toprak rantını* ortaya çıkarmaktadır. İhtiyacın artışına paralel olarak daha fakir topraklar işlenmeye başlamakta bu ise tarımsal fiyatları ve toprak rantını yükseltmektedir. Ücretin geçimi karşılması içinde işçinin nominal ücreti de bu baskı altında artmalıdır. Yine de reel ücret, işçinin temel ihtiyaçlarını karşılamanın ötesine geçemez. Sonuçta girişimcilerin kârı düşecektir. Bütün bunların temelinde belirleyici unsur da insanın sonluluğu olacaktır. *"...Tarih (emek, üretim, birikim ve reel maliyetlerin artması), ancak doğal varlık gibi olan insanın sonlu olması ölçüsünde vardır...İnsan dünyanın merkezine yerleştikçe, doğayı sahiplenmekte mesafe kazandıkça, aynı*

⁸³ A.g.e., s.360.

zamanda sonluluk tarafından daha da aceleci hale getirilmekte, ölümüne daha da fazla yaklaşmaktadır...'⁸⁴

Foucault'ya göre XIX. yüzyıl tasarıları, zamanın başlangıcına değil de daha çok sonuna dairedir. Bu da bilginin artık tablo tarzında değil de dizin, zincirleme ve oluş üzerinde kurulmasından kaynaklanmaktadır. Tarih, insanın antropolojik gerçekliği olan sonluluğunu dışa sarkıtacaktır. Oluşun akışı, tüm unsurlarıyla bu sonluluğun içine hapsedilecektir. Bu akışın içinde *aşkınlık*, sonluluğun dışavurumudur. Sonluluk kendini zamanının içinde teslim ettiğinden, zaman da sonlu olmaktadır.

B. Biyolojik Söylem

Modern epistemenin etkili ve belirleyici olduğu bir diğer alan, önceki dönemde yer alan doğa tarihi alanına denk geldiğini söyleyebileceğimiz *biyolojik söylem*dir. Doğal tarih alanında, 1775-1795 yılları arasında bireyleri ve cinsleri daha genel birimler içinde bir araya getiren ve sonra da bu birimleri birbirinden ayırarak bütün bireylerin ve bütün grupların yerinin bulunmasını sağlamak üzere sınıflandırma ilkeleri hâkimdi. Tabloda grupların birbirlerine eklemlenmesini sağlayan karakterin belirlenmesi amaçtı. Karakter, bireylerin toplam temsili üzerinden belirlenmekteydi. Bireylerin çözümlenmeleri olarak temsilleri temsil ederek bir düzen oluşturmalarına izin verilmekteydi. Genel taxinomia ilkeleri, geçerli olmaya devam etmektedir. Fakat karakteri belirlemeye yönelik teknik, görülür yapı ile özdeşliğin ölçütü arasındaki ilişki, değiştirilmiştir. Sınıflandırmayı yapanlar, karakteri XVIII. yüzyıl boyunca görülür yapıların karşılaştırılması yoluyla, diğer hepsini temsil etmeye yaramasından dolayı türdeş olan unsurların ilişkilendirilmesiyle belirtmişlerdi. Fakat bir fark vardı, temsil eden unsurlar sistematikçiler için baştan saptanmışken, yöntemciler için derece derece bir karşılaştırma boyunca ortaya çıkmaktaydı. Yine de tasvir edilen yapıdan sınıflandırıcı karaktere geçiş, görülebilir olanın kendi kendine karşı uyguladığı temsili

⁸⁴ A.g.e., s. 364.

işlevler düzeyinde yapılmaktaydı.⁸⁵ Jussieu, Lamarck ve Vicq d'Azyr'den itibaren karakter, görülebilirlik alanına yabancı bir ilkeye dayandırılmıştır. Bu yeni ilke, temsillerin karşılıklı işleyişine indirgenemez nitelikte bir iç ilke olan *örgüt*tür. Örgüt, taxinomiyaların temelidir ve dört farklı biçimde ortaya çıkmaktadır.

İlk olarak örgüt, karakterler hiyerarşisi biçimindedir. Karakterler arasında özsel olanın tespit edilerek sınıflandırma için kullanılmasıdır. Örneğin bu bakımdan üreme, bitkilerin başat özelliği olarak tespit edilerek, bitkiler konusunda tohum, en önemli bölümü kabul edilmiş ve bitkiler bu açıdan çeneksizler, tek çenekliler, iki çenekliler olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır.

İkinci biçim, karakterlerin işleve bağlanmasıdır. Foucault'ya göre bir bakıma, varlıkların en görünür yüzeylelerinde özsel şeylerinin işaretlerini taşıdıklarının varsayıldığı eski imzalar teorisine geri dönülmektedir. Yine de farklı olarak burada önemli olan işlevsel bağımlılık ilişkileridir. Bitkiler konusunda çenek sayısının sınıflandırmada kullanılmasının sebebi, bitkilerin üreme işlevi için belirleyici bir role sahip olmalarıdır.

Üçüncü biçime gelindiğinde, hayat kavramının doğal varlıkların düzene sokulmasında nasıl vazgeçilmez olduğu görülmektedir. Üreme devamlılık açısından hayati bir olgudur ve bitkilerin sınıflandırılmasında çenek sayısının kullanılma sebebi de üreme de belirleyici olmasıdır. Aynı şekilde diğer canlı türleri içinde hayati olan karakter belirlenerek buna göre sınıflandırma yapılmalıdır. Bu da örgütün tutarlı olma özelliğine dayanmaktadır.

Dördüncü biçim, sınıflandırma ile adlandırma arasındaki paralelliğin bizzat olgu tarafından çözülmesidir. Sınıflandırma, görünür mekânın yerine kademe kademe yerleştirilen bir bölümlenmeye ilişkin kaldıkça, bütünlerin sınıflandırılmasının birlikte yapılması kolayca kavranabiliyordu. Ad ve cins sorunu eş biçimli idi. Ancak, artık karakter önce bireylerin örgütlenmesine

⁸⁵ A.g.e., s. 320.

atıfta bulunarak sınıflandırma yapabildiği için "ayırarak" ve "adlandırmak" ile aynı ölçütlere ve aynı işlemlere göre yapılmamaktadır.⁸⁶ Doğal varlıklar konusunda yüzeysel organlardan en gizli olanlara ve oradan da bunların sağladığı işlevlere giden bir yol bulunmaktadır. Eğer doğal varlıkları gruplandıran temel bütünler bulunmak isteniyorsa, bu yol takip edilmelidir.

Doğal varlıklar alanında örgüt kavramı, aslında daha önce de varolmuştu; fakat ilk kez Jussieu, Vicq d'Azyr ve Lamarck tarafından karakterleştirme yöntemi olarak kullanılmıştır. Örgüt kavramı bu yeni işlevi ile karakterleri birbirine bağlama; karakterleri iç-dış, görülen-görülmeyen bir yapıya göre düzenleme; karakterleri adların, söylemin ve dilinkinden başka bir mekânın içine dağıtma görevlerine sahiptir. Yani artık sadece işaret etmekle kalmayıp, varlıkların yapılarının herhangi birinin karakter yapısını almasına olanak sağlayan iç yasayı da tanımlamaktadırlar. Böylece örgütlenme, eklemleştiren yapılarla işaret eden karakterlerin arasına girmektedir.⁸⁷ Örgütlenme bu yeni işlevi ile beraber, eklemleştiren yapılarla işaret eden karakterlerin arasında yer almaktadır. Bu yeni değişim, bir taxinomia'nın yöntem ve tekniklerini değiştirirse de onun temel olabilirlik koşullarını reddetmemektedir. Doğal bir düzenin varoluş tarzına henüz değinmemekle birlikte, organik ile inorganik arasındaki paylaşımın köktenleşmesi açısından temel bir sonuca götürmektedir. Daha önce doğal varlıkların serimlendiği varlıklar tablosunda canlılar, sadece örgütlenmiş ve örgütlenmemiş iki kategori olan canlılar ve canlı olmayanların zıtlaşmasından oluşmaktaydı. Artık örgütlenme, mümkün bir sınıflandırmaya yer vermektedir ve bundan dolayı organik ve inorganik zıtlaşması kalıcı hale gelmektedir. 1775 ve 1795 yıllarından itibaren üç veya dört âlemin eklemleşmesi ortadan silinmiş olsa da organik ve inorganik zıtlaşması onun yerine tam olarak geçmemiş, başka bir düzey ve mekânda bir paylaşım dayatarak, onu mümkün olmaktan çıkarmıştır. Pallas, Lamarck ve Vicq d'Azyr'nin çalışmaları sonucunda organik, canlı ve canlıda büyüüp üreyen bir üreten haline

⁸⁶ Ag.e., s. 325.

⁸⁷ A.g.e., s. 327.

gelmiştir. İnorganik ise canlı olmayandır, gelişmez ve üretmez olandır. Ölüm gibi hayatın sınırlarında bulunan hareketsiz ve kısır olan şeydir. Hayata karşısa dahi bu onu yok etmeye ve öldürmeye yöneliktir.

Sonuç olarak yüzeysel bir etki yaratsa da yaşamsallık ve hayatın kendine özgülüğünü tanımlama gayretleriyle biyoloji, kendine bir alan açmıştır. Aynı zamanda hayat ile ölüm arasındaki zıtlık da görünür hale gelmiştir.

C. Dilbilim Söylemi

Modernizme doğru giden dönemde ortaya çıkan tartışmaların karşılığını, diğer alanlara nazaran daha derli toplu olarak, dil alanında da görmek mümkündür. Dil, klasik çağ boyunca söylem olarak temsilin kendiliğinden çözümlemesi olarak düşünülmüştür. XIX. yüzyılın başlarına kadar dil çözümlenmeleri pek az değişikliğe uğramıştır. Temsil içeriği halen bulunsa da bunlar artık sadece efsanevi olan veya olmayan mutlak bir kökene yaklaştıran bir boyut içinde değerlendirilmektedir. Genel Gramer'de bir dile ait bütün kelimeler, ilkel nedeni bir başlangıç işaretinin içinde bulunan bir anlamın taşıyıcı olarak görülmektedirler. Dillere ilişkin anlam karşılaştırmaları, dillerin kendi değerleriyle olan dikine ilişkilerini teyit etme amaçlıdır. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru bu karşılaştırma, başka bir işlev edinmiştir. Diller artık birbirlerine ne kadar benzedikleri, benzeşme yoğunlukları ve birbirlerine ne ölçüde şeffaf oldukları açısından ölçülmektedirler. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkan bu tür karşılaştırmalar, Foucault'ya göre, buradan kaynaklanmaktadır; hatta Rusya'da olduğu gibi bu çaba bazen de siyasi amaçlar göstermektedir.⁸⁸ Bu çözümlenmeler, Genel Gramer çalışmalarının iki ilkesine göndermede bulunmaktadır aynı zamanda. Bu ilkelerin birincisi, dillerin başlangıç kökenini bir ilk dile (ortak dile) dayandırmaktır. İkinci ilke, ilk ilkedен hareketle, dilleri esneten, incelten, eğip

⁸⁸ A.g.e., s. 330.

büken, biçimlerini çoğaltan, onları birbirine karıştıran bir dizi köksel olayın (göçler, istilalar, bilgisel ilerlemeler ve benzeri) olduğu ilkesidir.

Bu benzerliklere rağmen XVIII. yüzyıl sonundaki karşılaştırmalı dil çalışmaları, dillerin içeriklerinin eklemleşmesi ile köklerin değeri arasında bulunan bir aracı gözler önüne sermiştir. Söz konusu olan bu araç *bükülmedir (büküm)*. Bükümler, daha önce de bilinmekle beraber, eklenti temsil ya da temsilleri birbirine bağlamanın bir biçimi olarak temsil etme değerlerine göre çözümlenmişlerdir. Foucault, bu konuya örnek olarak Coeurdoux ve William James'in Sanskritçe, Yunanca ve Latince dilleri arasındaki karşılaştırma çalışmalarını göstermektedir. Bu tür karşılaştırmalı fiil çekimleri, Genel Gramer çözümlenmeleri düzeyinde kalsa da, ilkel hece ile onun ilk anlamı arasındaki bağı değil de kökteki değişimler ile gramerin işlevleri arasındaki karmaşık ilişkiyi gündeme getirmiştir. "*...iki farklı dilde, belirginleşmiş bir biçimsel bozulmalar dizisiyle, gene belirlenmiş olan bir gramatikal işlevler, sentaksa ilişkin değerler veya anlam değişimleri dizisi arasında sabit bir ilişki olduğu keşfedilmekteydi...*"⁸⁹ Bu olguyla birlikte Genel Gramer'in dış biçimi, değişmeye başlamıştır. Bu biçim değiştirme, çeşitli teorik kesimleri birbirine tamamen aynı biçimde bağlamda özelliğini bırakmasıdır. Bauzée ve Condillac döneminde, değişken biçimli kökler ile temsil içinde bölümlere ayrılmış haldeki anlam arasındaki ilişki ya da işaret etme gücü ile eklemleşirme iktidarı arasındaki bağlantı, adın hükümdarlığı tarafından sağlanmakta iken artık yeni bir unsur devreye girmektedir. Anlam ya da temsilde eklenti, zorunlu olarak ikincil bir değere işaret etmektedir. Yani birey ya da işaret edilen şey tarafından oynanan özne ya da tümleç ve de zaman ve eylem söz konusudur. Biçim konusunda ise hâkim yasanın kendini temsili kökleri değiştirecek kadar dayattığı, sağlam ve sabit bütün meydana getirilmektedir. Ayrıca anlamsal değer açısından ikincil, biçimsel sabitlik açısından birincil olan bu unsur; bizzat bir cins kök gibi soyutlanmış bir hece değil, çeşitli kısımları dayanışma içerisinde bulunan bir değişim sistemidir.⁹⁰

⁸⁹ A.g.e., s. 332.

⁹⁰ A.g.e., s. 332.

Foucault'ya göre bu yeni çözümlene biçimi, XVIII. yüzyılın sonuna kadar dilin temsili değerlerinin araştırılmasının içine yerleşmiştir. Söylem, hala mevcuttur. Bükümler sistemi içinde, saf gramatikal işlev ortaya çıkmaya başlamıştır. Dil artık sadece temsiller ve bunları arasındaki düşünce bağlantıları doğrultusunda düzene giren ve de temsilleri temsil eden seslerden meydana gelmiş bir şey değildir. Dil artık bunların yanı sıra bir de sistemli halde gruplaşmış seslere, hecelere, köklere, temsile ait olmayan bir rejimi dayatan biçimsel unsurlardan oluşmaktadır.

Sonuçta, ilk ifadesel değerlerin araştırılması işi XVIII. yüzyılın sonunda yerini seslerin ve sesler arasındaki ilişkilerin ve birbirileri içindeki olası değişimlerinin çözümlenmesi şeklindeki bir fonetiğe bırakmıştır. *"...Diller artık kelimelerin işaret ettiği şeyler aracılığıyla değil de, onları birbirlerine bağlayan şeyler aracılığıyla karşılaştırılmaktadırlar; şimdi temsil etmeye yönelik şu anonim ve genel düşüncenin aracılığıyla değil de kelimelerin birbirlerine karşı sahip oldukları şu görünüşte çok narin; ama aynı zamanda çok sabit, çok indirgenemez nitelikteki hassas aletler sayesinde birbirleriyle doğrudan iletişim kuracaklardır..."*⁹¹ Diller artık kendilerini diğer dillerden farklılaştıran bireyselliklerinin yanı sıra kendilerini diğer dillere yaklaştıran benzerliklerinin de belirlendiği bir iç mekanizmaya sahip olmaktadır. Bu mekanizma; özdeşlik taşıyıcısı, farklılık taşıyıcısı, komşuluğun işareti, akrabalığın damgası olarak tarihin dayanağı haline gelmektedir. Foucault'ya göre tarihsellik bu dayanak aracılığıyla dilin içine sızmaktadır. Gramerde oluşturulan tarihsellik modeli, canlı bilimdeki tarihsellik modeli ile aynıdır. Dilleri meydana getiren kelimeler ve doğal bir düzen kurmaya yarayan karakterler; temsil değerleri, ikizlenme, kendilerine temsil edilen şeyler karşısında çözümlenme, bileşim ve düzene sokma güçleri sayesinde varolabilmişlerdir. Böylece doğal varlıklar alanındakine benzer bir dönüşüm, dil alanında da olmuştur. Kelimenin bir anlama sahip olma ve temsil edebilme gücü son bulmamıştır; fakat kelime artık ona, bir cümlede yer alma ve diğer kelimelerle bağ kurma olanağı sağlayan kendi yapısı içinde kurucu bir unsur değildir. Artık kelime de dilin

⁹¹ A.g.e., s. 333.

diğer unsurlarıyla birlikte aynı yasaya tabidir. Kelimenin bir temsile bağıllığı artık gramatikal örgütlenmeye dahil olması ölçüsündedir. Kelimenin söylediği şeyi sağlaması da buna bağılıdır.

Bu değışimlerin ortaya çıkardığı dilbilim alanı, iktisat teorisi ve doğal bilimlerin ortaya çıkışına nazaran gölgede kalmaktadır. Grimm, Schlegel, Rask ve Bopp'un Hint-Avrupa dillerini soyutlama, karşılaştırmalı gramer oluşturma, bükümlerin incelenmesi gibi çalışmalar içeren filolojik eserleri; belirli bir grup dışında zor anlaşılabilir bir disiplin kurmuşlardır. Diğer alanlardaki çalışmaların etkisi gibi yaygın bir farkındalık ve ilgi oluşturmada da dil, kendisi ile beraber tüm insanların varoluş tarzını da değıştiren, etkileyen bir öneme sahiptir. Varoluş tarzındaki etkisine rağmen dil alanındaki evrilmelerin bu gölgede kalışının sebebi, dilin gözönünde oluşu ve ondaki değışmelerin onu konuşanlar tarafından ancak anlık bir farkındalıkla idrak edilmesi olabilmektedir. Hâlbuki filoloji de aynı arkeolojik alt üst oluşun içerisinde ve sonuçları kültürün içerisinde çok daha uzun zamanlara kadar ve derinden bir yayılmaya sahiptir. Ondaki değışimin böylesine karanlıkta kalışı, dille kültür arasındaki bağdan da kaynaklanmaktadır. Kültürün dilden, pozitivist bakış açısına açık bir laboratuvar nesnesi haline getirebilecek kadar dilden soyutlanması, ondaki kendine özgü değışimleri pozitif bir şekilde fark etmesi mümkün olmamaktadır.

D. Dilsel Alanın Kesitleri

Filolojik alandaki gelişmeler, dört kesitte irdelenmektedir. Bu kesitler aynı zamanda bu gelişmelerin XIX. yüzyılın başında meydana geldiğine işaret etmektedir. Foucault buna, Schlegel'in *Hindlilerin Dil ve Felsefeleri* (1808), Grimm'in *Deutsche Grammatik*'i (1818) ve Bopp'un *Sanskritçenin Fiil Çekim Sistemi* (1816) eserleri dönemi olarak nitelendirmektedir.⁹²

1. Birinci kesit, dilin kendini içten karakterize etme ve diğer dillerden farklılaşma biçimine dairdir. Klasik dönemde bir dilin kendine özgülüğü;

⁹² A.g.e., s. 396.

kelimeleri oluşturmak için kullanılan farklı sesler arasındaki oran (sesli ve sessiz harf oranı gibi), birtakım kelime kategorilerine tanınan ayrıcalık, ilişkilerin temsil edilme biçimi (örneğin edatlarla mı yoksa ad çekimleriyle mi yapıldığına göre), kelimelerin cümle içerisindeki sırası (Türkçede öznenin başta yüklemde sonda olması; ama örneğin İngilizce yüklemde öznenin hemen sonra yer alması gibi) gibi ölçütlerden hareketle belirlenmekteydi. Bu ölçütlerden hareketle de *kuzey-güney dilleri*, *duyu-ihtiyaç dilleri*, *özgürlük-kölelik dilleri*, *barbarlık-uygarlık dilleri*, *mantıksal akıl yürütme-retorik delillendirme dilleri* gibi ayrımlar yapılmıştır. Bu ayrımlar, dillerin temsili çözümleyebilme ve ardından unsurlarını birleştirebilme tarzına değinmemektedir. Foucault'ya göre Schlegel'den itibaren en azından genel bir tipoloji içerisinde, kendilerini oluşturan fiil unsurları birbirine bağlama tarzlarına göre tanımlanmışlardır. Bu unsurlardan kimileri temsilidir, kimileri de hiçbir anlamla yüklü olmamakla birlikte bir diğer unsurun söylemin birliği içindeki anlamını belirli bir birleşimle belirlemeye yaramaktadır.⁹³ Diller; adlar, fiiller, heceler ve seslerden oluşan kelimeleri yani bu malzemeyi cümle ve cümlecikler kurmak için birleştirmektedirler. Yine de seslerin, heceler ve kelimelerin ayarlanması ile oluşturulan maddi birim, sadece temsil unsurlarının basit bileşkesinin hükmü altında değildir. Her dilin kendine özgü gramatikal bileşimi olsa da bir dilden diğer bir dile anlam aktarımını neredeyse bütünüyle sağlamak mümkündür. Özerk gramatikal mekanları içerisinde dilleri, ortak bir alandan geçmek zorunda bırakmadan kıyaslamak mümkündür.

Gramatikal unsurlar arasında, unsurları birbirlerini belirleyecekleri şekilde çakıştıran bir de hece veya kelimeleri içten bozan büküm sistemi olarak iki bağlantı tarzı vardır. Birinci bağlantı tarzında dil, atomların bir araya getirilmesi gibi, her biri kendi özerkliğine sahip bir unsur kalabalığıdır. Bu bağlantı tarzında dil, birimlerinin sayısı ve bunlar arasında söylemde kurulabilecek mümkün bütün bileşimleriyle tanımlanmaktadır. İkinci bağlantı tarzında, yani hece veya kelimeleri içten bozan büküm sisteminde kendiy-

⁹³ A.g.e., s. 396.

birlikte belli sayıda değişme olanağı taşıyan köksel biçimler söz konusudur. Kullanılan değişkenler, cümle içindeki kelimeler arasındaki bağımlılık veya korelasyon ilişkisine göre seçilmektedir. Bu ikinci bağlantı tarzı, bileşim olanakları daha kısıtlı olduğu için birinciye göre daha az zengin durmaktadır. Gerçekte ise, büküm sisteminin gücünden ötürü, kökün içsel değişimine dayanan ikinci bağlantı tarzı, kelimeler açısından sınırsızca genişleyebilme olanağına sahiptir. Çince, her biri kendi özerkliğine sahip unsur kalabalığından (tek hecelerden) oluşan birinci tarz örgütlenme (bağılantı) tipine, Sanskritçe ise bükümler, içsel değişmeler bakımından zenginliği ile ikinci tip örgütlenme (bağılantı) tipine denk gelmektedir. Diğer bütün diller ise, eşit uzaklıklara sahip olarak, bu ikisi arasında yer almaktadır. *"...Çinceye daha yakın bölgede Baskça, Kıptice, Amerika dilleri bulunmaktadır; bu diller ayrılabilir unsurları birbirlerine bağlamaktadırlar. Fakat bu unsurlar, hep serbest halde ve sanki indirgenemez nitelikteki bir o kadar fiisel atom halinde kalmak yerine 'daha şimdiden kelimenin içinde erimeye başlamışlardır; Keltçe, hemen bütünüyle bükümlü bir dildir; ama orada hala 'ekli dillerin kalıntıları' bulunmaktadır..."*⁹⁴

Bütün bu ayrıntılar arasında filolojinin kurulması açısından önemli nokta, hecelerin kökte ortaya çıkan belli sayıdaki değişme olmadan artmamalarıdır. Yeni filoloji, XVIII. yüzyıldaki dilleri temsil bakımından birbirine göre daha değerli ya da değersiz olarak nitelendiren hiyerarşik sınıflandırmaları terk etmiştir ve dilleri nitelendirmek ve karakterize etmek için iç örgütlenme ölçütlerine sahiptir. Artık bütün diller birbirine eşdeğer olarak sadece iç örgütlenmeleri bakımından farklı görülmüşlerdir. Foucault'ya göre nadir konuşulan dillere olan merak da buradan kaynaklanmıştır.

2.İkinci kesit, dillerdeki bu iç değişmelerin incelenmesinden oluşmaktadır. Genel Gramerde etimolojik araştırmalar, kelimelerin ve hecelerin zaman içerisindeki dönüşümlerini kapsamaktaydı ve de sınırlıdır. Fiilen telaffuz edilen seslerin değişim biçimlerinden çok, alfabedeki harflerin

⁹⁴ A.g.e., s. 398.

başkalaşımına yöneliktir. Ayrıca bu değişimler, harflerin birbirlerine karşı her koşul ve durumda yatkinliklarının sonucu sayılmaktadır. Bu tip değişimler, telaffuz ve işitmede varolan kuşkulu yakınlıklar tarafından oluşturulmaktaydı. Bunların yanı sıra sesli harfler dilin en akışkan ve dengesiz unsuru, sessiz harfler de dilin sağlam mimarisini oluşturan unsurlar olarak kabul edilmekteydi. İlk defa Bopp, Grimm ve Bask ile beraber dil, fonetik unsurlarının bir bütünü olarak ele alınmışlardır. Genel Gramere göre dil, ağız ve dudaklar tarafından çıkarılan gürültünün harf haline gelmesiyle doğuyordu. Artık dil, bu gürültülerin ayrı sesler şeklindeki diziler halinde eklemleştirilip bölünmesi yoluyla ortaya çıkmaktadır. Dilin varoluşu artık tümüyle sese dayanmaktadır. Dilin varlığı, sesin içinde aranmaktadır. "...Söz, geçici ve derin sesselliği içinde hükümlan olmuştur. Ve peygamberlerin soluğuyla canlanan gizli güçleri, görülebilir labirentin merkezindeki bir sırrın büzülmüş sürekliliğini varsayan yazının deruniliğiyle temelden (bazı kesişmelere tahammül etmekle birlikte) zıtlasmaktadırlar..."⁹⁵ Dil artık XIX. yüzyılda görülebilir işaretten koparak melodik titreşimlere sahip bir doğa kazanmıştır ve bir sesler bütünü şeklinde çözümlenmektedir. Bu yeni çözümlene biçimi üç şekilde yapılmıştır: Birincisi, dilde kullanılan seslerin tipolojisidir. İkinci çözümlene biçimi, bir sessellik içindeki değişmeyi belirleyebilecek koşullara ulaşmaktır. Üçüncü çözümlene biçimi, dildeki dönüşümlerin tarih boyunca sabitliğine yöneliktir. Diller, insanın tarihine tabi olmak yerine kendileri bir evrim ilkesine sahip olmaktadır.

3.Üçüncü kesit, sesli ve sessiz harflerdeki değişmelere yönelik bir yasanın tanımlanmasıyla *yeni bir kök teorisi* kurulmasına ilişkindir. Klasik dönemde kökleri saptamak için ikili bir sistem bulunmaktaydı. Öncelikle keyfi bir harf sayısına yönelik alfabetik sabiteler sistemi ve de sonsuza kadar genişletilebilen anlamları genel bir tema altında gruplandırılan anlamsal sabiteler sistemi yer almaktaydı. Bu ikisinin kesiştiği yerde aynı anlamın aynı harf veya heceyle ortaya çıktığı yerde bir kök bireyselleştirilmekteydi. Ancak eğer sesli harfler ve sessiz harfler sadece belli yasalara göre belli koşullar

⁹⁵ A.g.e., s. 401.

altında dönüşebiliyorsa, o halde kök kararlı bir linguistik bireysellik olmalıdır. Bu kök, olası değişimleriyle soyutlanabilmekle çeşitli olası biçimleriyle beraber bir dil unsuru oluşturmaktadır. Dilin birincil ve tamamen basit unsurlarını belirleme uğruna ilkel seslere ve çığlıklara kadar giderek dilleri tablolaştırılan bu çabanın yerini, etimolojiyle beraber kelimelerin köklerinin ancak büküm ve türeme çözümlenmelerinin başarı kazanmasından sonra ortaya çıkabildiği kesin ve sınırlı bir çözümlenme yöntemi almıştır. XVIII. yüzyılda kök, kökeninde somut bir şeyi işaret eden ilkel bir ad ve dolaysız bir temsil olarak kendini bakışa sunan bir nesneydi. Dil de kendisini onun adsal karakterleştirmelerinin işleyişinden hareketle oluşturmaktaydı. Türeme, bu etkinliğin kapsamını genişleterek soyutlama sıfatları yaratmaktaydı. Klasik çözümlenmenin dayandığı ad-fiil çifte kutupluluğunun yerine daha karışık bir düzen gelmiştir. Bu yeni düzen, farklı tiplerden bitimler alarak çekimli fiiller ve adları oluşturan fiilsel anlamlı köklerdir. Böylelikle fiiller ve kişi zamirleri, dilin öncelikli unsurları halini almışlardır. Bu bakımdan Bopp'un çözümlenmeleri, sadece dilin iç ayrıştırması açısından değil; aynı zamanda bir dilin özü bakımından ne olduğunu tanımlayabilmesinden ötürü önemlidir. Dil artık temsiller açısından onları bölümlenme ve yeniden birleştirme gücüne sahip bir temsil sistemi değildir yalnızca. Köklerinde eylemlerin, durumların ve isteklerin en sabit olanlarına işaret etme vasfına sahiptir. Şeyleri; eylemin sonucu, nesnesi veya aracı olması ölçüsünde işaret etmektedir. Yapılanı ve maruz kalınanı anlatmaktadır. Adlar da bir eylemin sürecini bölümlenmekte, durdurmakta ve dondurmaktadır. Yani dil, köklerini artık öznenin ve onun eylemlerinin cephesine bırakmaktadır. Eylemden kaynaklanan bir irade ve güç söz konusudur burada. Eylem gibi dilde bir iradeyi ifade eder hale gelmiştir.

Foucault açısından bunun iki sonucu bulunmaktadır.⁹⁶ Birincisi; filolojinin, saf gramerin bir boyutunun keşfi yoluyla kendini meydana getirmesiyle aynı zamanda, dile derin ifade güçleri atfedilmektedir. Oysaki klasik çağda dilin ifade işlevi, köken noktasında bulunarak, sadece bir şeyin

⁹⁶ A.g.e., s. 407.

temsil edilebilmesi bağlamında açıklanmaktaydı. XIX. yüzyılda ise dil, hiçbir keyfiliğin ya da hiçbir gramatikal kuralın iptal edemeyeceği bir niteliğe sahip olmuştur. Bu nitelik, dilin, kendisini konuşanların iradesini dışa vurabilmesidir. Söz konusu olan artık alelade biçimde şeylerin taklit edilmesi ya da ikizlenmesi değildir. Buradaki ikinci sonuç, dilin uygarlıklara bağlanışının başka türlü değerlendirilmesidir. Klasik dönemde dilin uygarlığa bağlanışı, ulaşılan bilgi düzeyi ile olmaktadır. Şimdi ise dil, ait olduğu halkın zihni aracılığıyla uygarlığa bağlanmaktadır. Doğal varlıklar alanında canlı organizmanın kendisini hayatta tutan işlevleri aracılığıyla dışavuruşu gibi dil de tüm gramer yapısı içinde halkını ayakta tutan ve ona sadece kendine ait olan bir dili konuşma iktidarı veren temel iradeyi görünür hale getirmektedir.⁹⁷

Sonuçta dilin tarihselliğinin koşulları değişmiştir. Dilin tarihselliği, seçkinler grubundan değil de alt kesimlerden doğmaktadır. Çünkü dil artık; bir araç, bir ürün değil de kesintisiz yürütülen bir etkinliktir (*energeia*). Kendisini konuşan halkın tarihi ve mirası olarak değerlendirilerek, dil ve insanların özgür kaderi arasında derinden bir akrabalık kurulmuştur. BU şekilde filoloji, Foucault'ya göre, XIX. yüzyıl boyunca derin siyasal titreşimlere sahip olmuştur.

4.Dördüncü kesit, filolojinin ortaya çıkışını karakterize etme bakımından, diller arasındaki akrabalığın yeni bir tanımlamasına daırdır. Bu yeni tanımlamada diller, birbirlerine göre kesintili bütünler halinde gruplanmışlardır. Genel gramerde, bütün dillerin iki süreklilik düzeninin var olduğu kabul etmekteydi. Bu sebepten ötürü diller arasında karşılaştırma, dışlanmaktaydı. Diller, bütün insan türü için oldukça geniş sınırlar içinde aynı olan temsilleri çözümlenme, ayrıştırma ve yeniden birleştirme işlevine sahiptiler. Grimm ve Bopp'tan itibaren, diller dolaysız ve yanlamasına karşılaştırılmaktadır. Dolaysız karşılaştırma; kökteki değişimleri, büküm sistemlerini, bitim dizilerini incelemeyi yeterli görmektedir. Yanlamasına kıyaslama; bir dili, diğer bütün dillerin hepsini mümkün kılan biçime

⁹⁷ A.g.e., s. 407.

dayandırmayı imkânsız olarak gördüğünden, dilleri biçimsel yakınlıklarına göre gruplandırmaktadır. Aralarındaki benzerlik sadece ortak köklerin çok sayıda oluşunda bulunmamakta; dillerin içyapılarına ve gramere kadar gitmektedir, Dolaysız kıyaslanma ile gramatikal yapılar, kendilerine özgü iki karakter göstermektedirler. Birincisi sadece sistemler halinde varolabilme karakteri. Tek heceli köklerde belli sayıda bükümün mümkün olması ve bitimlerin ağırlığının, sayısının ve doğasının belirlenebilir nitelikte etkiler yapmasıdır. Takılama biçimleri, bütünüyle sabit bazı modellere karşılık gelmektedir. Buna karşın çok heceli köklere sahip dillerde, bütün değişim ve bileşimler, başka yasalara tabidir. Bu iki sistem arasında, ne aracı bir tip ne de geçiş biçimleri bulunmaktadır. Birinden diğerine süreksizlik vardır. Öte yandan gramatikal sistemler, belli sayıda evrim ve değişim yarasını hükme bağladığı için, bir dilin yaşlanma göstergesinin belli bir noktaya kadar saptanmasına izin vermektedir. Belli bir biçimin belli bir kökten ortaya çıkabilmesi için bir dönüşüme ihtiyaç duyulmuştur. Klasik çağda diller karşılaştırılırken, birbirine benzeyen iki dil ya bir ilkel dile bağlanmakta ya birinin diğerinden kaynaklandığı kabul edilmekteydi ya da aralarında istila, ticaret ve benzeri türden bir alışverişin varolduğu kabul edilmekteydi. Şimdiyse iki dil arasında benzer sistemler görüldüğünde, birinin diğerinden türediğine ya da ikisinin birden üçüncü bir dilden kaynaklanıp bir yönüyle benzer daha sonra da ayrı sistemler geliştirdikleri düşünülmemektedir.

Bunların sonucunda tarihselliğin dil alanına da dâhil edildiği görülmektedir. Diller tarihinin düşünülebilmesi, dillerin kendilerini kökenlerine kesintisiz bir şekilde bağlayan büyük kronolojik süreklilikten kopartılmaları gerekmiştir. Ayrıca içine kapatıldıkları temsillerin ortak tabakasından kurtulmaları gerekmiştir. Foucault'ya göre bu iki kopuş sayesinde gramatikal sistemlerin türdeş olmaması, kendilerine özgü bölümlenmeleri; her birinin değişimini hüküm altına alan yasaları evrilmelerini saptayan yollarıyla beraber ortaya çıkmıştır.⁹⁸ Sonsuz türetmeler ve sınırsız karışımların

⁹⁸ Michel Foucault; **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ekim 2006, s.411.

çözömlenmesi dil düzeni içinde askıya alınmasıyla dilin, tarihselliğın etkisine girmesi mümkün olmuştur.

Diller ve canlı varlıklar arasındaki farklılıklardan ötürü tarihsellikleri de farklılaşmaktadır. Canlı varlıklar, işlevleri ve varoluş koşulları arasındaki belli bir ilişki aracılığıyla gerçek bir tarihe sahiptirler. Ayrıca canlı varlıkların tarihselliklerini mümkün kılan, örgütlü bireylerin iç bileşimidir ve içinde yaşadıkları dış dünya aracılığıyla gerçek bir tarih halini almaktadır. Bu tarihin gün ışığına çıkarılması ve bir söylem halinde tasvir edilmesi; Cuvier'nin karşılaştırmalı anatomisine ortam ve canlı üzerine etki eden koşullar çözömlenmesinin eklenebilmesiyle mümkün olmuştur. Buna karşın dilin anatomisi, Tarih'in unsuru içinde bir işleve sahiptir. Çünkü mümkün ve ani değişimlerin hangi yönde olabileceklerinin bildirmeye yönelik bir değişimler anatomisidir. Yeni gramerde dilsel değişimler, zaman içinde dolaysız olarak incelenmektedir. Pozitifliği, dille temsil arasındaki bir kopuşla olmaktadır. Dillerin iç örgütlenmeleri ve işlev açısından izin verip dışladıkları, ancak kelimelerin biçimi içerisinde kavranabilmektedir. Fakat bu biçim, yasasını ancak daha önceki durumlarına, olası değişimlerine eklendiğinde ilan edebilmektedir. Dil, temsil ettiği şeyden koparılarak, kendi yerelliği içinde açığa çıkarılmakta ve tarih içinde kavranabilme durumuna tabi olmaktadır. Foucault'ya göre Saussure, filolojinin zamansal eğiliminden ancak dilin temsille ilişkisini ihya ederek kurtulabilmiştir. Bunu da işareti Genel Gramer tarzında iki düşünce arasındaki bağlantıyla açıklayan bir "semyoloji" yeniden kurarak yapmıştır. Hayatın ve dilin tarihselliği; karakterleri canlıdan, gramer kurallarını kendini çözümleyen bir temsilin yasalarından ayırarak mümkün olmuştur. Bu tarihsellik, biyoloji alanı, birey-ortam ilişkilerini bildiren ek bir tarihe daha ihtiyaç duymuştur. Dilin tarihi, biyolojik alandakinin aksine, kendini aracısız ve hemen keşfetmektedir. Gramerciler tarafından bir iç tarihi tanımlama amacıyla tespit edilen ilişkiler, filoloji tarafından çözülmektedir. Bu iç tarih aynı zamanda nesnellik içinde sağlandıktan sonra, asıl tarihin yararı için, belleklerin dışına düşmüş olayların yeniden oluşturulmasında yol gösterici olmaktadır.

Dile dair dört teorik kesit, filolojinin arkeolojik zeminini oluşturmaktadırlar. Bundan dolayı genel gramerin tanımlanmasına izin verdikleriyle denk düşmekte ve zıtlaşmaktadırlar. Dört teorik kesitin sonuncusundan birincisine doğru gidilirken diller arasındaki akrabalık teorisinin, bütün diller üzerinde bir dış ilkedan yola çıkılarak ve sınırlı sonuçlara sahip olarak aynı biçimde etki eden kesintisiz aşınma unsurları ve karışımlar varsayan *türeme* teorisinin karşısında yer almaktadır.⁹⁹ Kök soyutlanabildiği, bir dil grubuna içsel ve her şeyden fiisel biçimlere çekirdek olarak hizmet eden bir bireysellik olduğu için kök hecesi teorisi, işaret etme teorisine zıtlaşmaktadır. Kök, dili doğa ve ilkel çığılıklarla birleştirmek, kendini sonsuza kadar dönüştürebilen bir sessellik olarak tüketmektedir. Dildeki iç değişimlerin incelenmesi de temsili eklemleşme teorisi ile zıtlaşmış durumdadır. Kelimeler artık öncelikle morfolojileri ve sesselliklerinin geçirebileceği muhtemel değişimlere göre karakterize edilmektedir. Sonuçta XIX. yüzyıldaki gramatikal çözümler, dili soyutlayarak onu özerk bir örgütlenme olarak ele almaktadır. Bunu yaparken dilin yargılar, yüklemeler ve iddialar ile olan bağını koparmaktadır. Dil böylece, kendine özgü bir varlık kazanmış olmaktadır.

Dünyaya varılıkbilimsel bir dolanma içerisinde dâhil olduğu için dil, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bilgiye nazaran temel bir konumda bulunmaktaydı. Temsillerin dolaysız ve kendiliğinden açılımı durumundaydı. Dil, bir bilgi konumundaydı ve bilgide tam hak sahibi olarak bir söylemde aynı zamanda. Bütün genellikler, dil içinde oluşmaktaydı ve bu nitelendirmeden ötürü klasik dönemde dile bakış adçıydı. XIX. yüzyıldan itibaren ise dil, kendi içine kapanarak yasalarını ve kendine ait nesnelliği ortaya koymuştur. Bir bilgi nesnesi halini almıştır. Dil, genel gramerle beraber mantık halini alarak yükselmenin ardından şimdi bir nesne statüsüne inmiştir. Foucault'ya göre bu düzey eşitlemesi üç şekilde telafi edilmiştir.¹⁰⁰ Birincisinde dil, söylem olarak kendini dışavurmak isteyen her bilimsel bilgi için bir araçtır. Dilin kendisi de

⁹⁹ Michel Foucault; **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev. M.Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ekim 2006, s.413.

¹⁰⁰ A.g.e., s. 415.

ne kadar bir bilimsel nesne olursa olsun, dil aracı olarak, bilen öznenin kendini ifade edişinde yer almaktadır. XIX. yüzyılda bilimsel dili nesneleştirmeye çalışma kaygısı ve gramerlerin, kelime haznelerinin, kelimelerin sentetik biçimlerinin bağımsız bir mantığını bulma çabası da bundan kaynaklanmaktadır. Klasik dönemdeki evrensel bir dil oluşturma arzusunun yerini, simgesel bir mantık, düşünceyi biçim ve bağlantılarını bütün dillerin dışında temsil etme olanağı veren şeffaf bir dil icat etme çabası almıştır. Sözel olmayan bir mantık ve tarihsel bir gramerin özdeş olan pozitiflik zeminleri, Mantıksal Cebir ve Hint-Avrupa Dilleri çalışmalarıyla Genel Gramerin çözülmesinin iki yüzü olarak- yer bulmuştur.

Dile ilişkin düzey eşitlemesinde ikinci telafi, dilin incelenmesine atfedilen eleştirel değerdir. Tutarlı ve kalın tarihsel geçerlik haline gelen dil, içerisinde pek çok unsuru (gelenek, düşünce ve benzeri) barındırarak bir anı yığını haline gelmektedir. Kelimelere hâkim olamayan, düşüncelerini tarihsel boyutlarını tutamadıkları sözel ifadeler içerisine yerleştiren insanlar; dilin isteklerine tabi olmaktadır. Bir dile ait gramatikal düzen, o dilde söylenebilecek her şeyin *a priori*'sidir. Felsefelerden, kanaatlerden, bilimlerden kendilerini mümkün kılan kelimelere ve kelimelerden de canlılığı daha gramer ağlarının içerisine alınmamış bir düşünceye kadar gitme ihtiyacı; XIX. yüzyılda çok vurgulanan yorumlama tekniklerinin canlanmasını sağlamıştır. Çünkü dil, Rönesans dönemindeki gizemli yoğunluğunu geri kazanmıştır; fakat bu kez amaç dile gömülü olan ilk sözü bulmak değildir. Bu kez amaç, düşüncelerin gramatikal kıvrımlarını açığa çıkarmaktır. "...*Kapital'in birinci cildi 'değer'in yorumudur; Nietzsche'nin bütün eseri birkaç Yunanca kelimenin yorumudur; Freud, görünür söylemlerimizi, fantazmalarımızı, rüyalarımızı, bedenimizi hem destekleyen hem de oyan bütün şu sessiz cümlelerin yorumudur. Söylemin derinliğinde söylenen şeyin çözümlenmesi olarak filoloji, eleştirinin modern biçimi haline gelmiştir...*"¹⁰¹ Yorumun çabası; insanlar, Tanrı ve bilgiyi ve diğer her şeyi mümkün kılan kelimelere doğru

¹⁰¹ Michel Foucault; **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev. M.Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ekim 2006, s.417.

gitmektedir. Yorum tarafından keşfedilen en önemli şey, dil tarafından çoktan egemenlik altına alındığımızdır. Modern düşünce içerisinde yorum yöntemleri, biçimselleştirme tekniklerine karşı çıkmaktadır. Öte yandan yorumlamak ve biçimselleştirmek, günümüzde iki büyük çözümlene biçimi haline gelmiştir. Bu ikisi tarafından bir baskı oluşturulsa da kültürün derinliklerine dalmak için yeterince güçlü değildirler.

Dilin eşdüzeye indirilmesi konusunda üçüncü ve sonuncu telafi ve en önemlisi edebiyatın ortaya çıkmasıdır. Eski çağlardan bu yana (Homeros, Dante) bir yazın olsa da kelimenin ortaya çıkışı yakın tarihtedir. Kelimenin ortaya çıkışından önceki eserlerde "*edebiyat*" denilen bir dil biçimidir. Ancak kendine özgü varoluş tarzı "*edebi*" olan özel bir dilin soyutlanması, dilin nesne halini alarak kalınlığının içine dalarak, kendini tümüyle saf yazma eylemine atfen yeniden oluşturması XIX. yüzyılın başındadır. Edebiyat, filolojiye meydan okuma ve aynı zamanda onun ilk biçimidir. Gramerin dili, edebiyat tarafından, çıplak sözün iktidarına götürülmektedir. Burada kelimelerin emrediciliği söz konusudur. Edebiyatın ne olduğu, düşünceler söyleminden farklılaşmasında ortaya çıkmaktadır. Klasik çağda dolaşıma sokulduğu zevk, beğeni, doğallık ve gerçeklikten koparak; rezalet, çirkinlik ve olanaksızlık konularıyla kendi oyunsal mekânını yaratmaktadır. Bütün söylemlere karşı kendi varoluşunu haykırmaktan başka yarası olmayan bir dilin dışavurumu halini almaktadır. Kendi biçimini söylemekten başka bir içeriğe sahip değilmişçesine kendi üzerine sonsuz bir dönüş içinde büzülmektedir. Bütün unsurları kendine özgü, anlık ve evrensel biçimde birbirine yaklaştırmaktadır. Yazma eylemi ise dilin bilgi nesnesi haline geldiği bu noktada bütününüyle zıt bir biçimde yeniden ortaya çıkmaktadır. Ne sesselliğe ne de muhataba sahip olarak kendinden başka söyleyecek bir şeyi olmayan, bir kâğıdın üzerine ihtiyatla ve sessizce bırakılan kelimelerdir.

Dil, billurlaşarak geri dönmekte, yorum edebiyatla yeniden ortaya çıkmakta ve biçimselleştirme kaygısıyla bir filoloji kurulmaktadır. Klasik düşünce düzeni işte böylece yok olmaktadır. Klasik düşünceden modern

düşünceye geçişin eşiği, kelimeler temsillerle kesişmekten ve şeylerin bilgisini kendiliklerinden çerçevelemekten çıktıklarında aşılmış olmaktadır.

VI. MODERN DÜŞÜNCE, DİL VE İNSANIN VARLIĞI

Buraya kadar epistemelerle ayrılan dönemler ve bu dönemler içerisinde dilin durumu aktarılmıştır. Modern dönemin serimlenmesi, hem şimdiki zaman oluşu bakımından etkileriyle hem de ortaya çıkardığı insan modeli bakımından ilginçliğiyle üzerinde daha fazla durulmayı hak etmektedir. Diğer alanlara bakıldığında doğal tarihin tablosu çözüldüğü zaman varlıklar dağılmak yerine hayatın gizemi etrafında gruplanmışlardır. Zenginlikler alanının çözümlenmesi ortadan kalktığında ekonomik süreçler, üretim ve onu mümkün kılan şeyler etrafında gruplanmışlardır. Oysa genel gramerdeki söylem birliği ortadan kalktığında dil, birliği tekrardan kurulamayacak kadar çok sayıda varoluş tarzı halinde ortaya çıkmıştır. Felsefenin dilden uzun süre dilden uzak durması muhtemelen bu sebepten kaynaklanmaktadır. Dil, diğer alanlara gösterilen ilginin yanında yan bir alan olarak kalmıştır. Dil, çıkarabileceği engellere karşı önlem almak bakımından söz konusu edilmiştir. Dilin düşünce alanına doğrudan ve kendi için girişi ancak XIX. yüzyılın sonunda mümkün olmuştur. Hatta Foucault'nun düşüncesine göre Nietzsche, XX. yüzyılda dile dair kökten bir düşünce yoluyla onu felsefeye yakınlaştıran ilk kişidir.¹⁰² Açılan felsefi-filolojik düzlem üzerinde dil, egemen olunması gereken bir gizemli çoğulluk olarak görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak da dünyanın bütüncül yorumlanmasına ilişkin bütün söylemlerin bütünsel olarak tek bir kelimedede, bütün kitapların tek bir sayfada içermelerine ilişkin temalar ortaya çıkmıştır. Dilin parçalı varoluşunu bir birliğe ulaştırma çabası görülmektedir. Dil ile varlık arasındaki ilişki, kelimeler ve konuşan-sorgulayan insanın varlığına dair sorulara verilen yanıtlar ise büyük bir açığa işaret etmektedir. Foucault, buradaki eksikliğin tamamlanmasına yönelik söylem oyununa bir kişinin daha

¹⁰² Michel Foucault; **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ekim 2006, s.426.

dâhil edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu, *Las Meninas*'taki sıra dışı durumla vurguladığı, temsil edilen ama varolmayandır. Bu kişi hem nesne hem de özne olan kişidir, **insan**dır. Unutulmuş ya da gözden kaçmıştır, Her koşulda bir açıklık olarak durmaktadır. "*...İnsan, XVIII. yüzyılın sonundan önce varolmuyordu... İnsan, bilginin evreni düzenleme çabası içinde, bundan iki yüzyıldan daha az bir zaman önce, kendi elleriyle imal ettiği çok yeni bir yaratıktır: fakat bu yaratık o kadar çabuk ihtiyarlamıştır ki nihayet içinde tanınabileceği aydınlanma anını, karanlıklar içinde binlerce yıl beklemiş olduğu kolaylıkla hayal edilmiştir...*"¹⁰³ **Bu iddia, insanın unutulması demektir ki Heidegger ve Foucault'nun düşüncelerinin ortaklaştığı noktalardan birisidir.** Elbette bilimler ve bilgi alanlarının hepsi insanı tanımanın bir yoludur; ancak bir konuda ayırım yapmak gerekmektedir. Analizleri, sınıflandırmaları, kullandıkları kavramların yanında bu bilgi alanları; insana insan olarak epistemolojik bir bilinç vermemektedir. İnsan, bir bilgi nesnesi ve bilen özne olarak ikircikli konumu içerisinde arkeolojik bir değişimin derin hareketi içinde ortaya çıkmıştır. Bununla beraber dilde yaşanan değişimin ve gelişimin önemli bir kesişim noktası, **insanın sonluluğu** olmuştur.

VII. MODERN DÜŞÜNCENİN DÖRT AYAĞI

A. Geride Kalan Sonsuzluk ve İnsanın Sonluluğu

"...ölümün sınırı, dilin önünde ya da daha doğrusu dilin içerisinde sonsuz bir uzamın kapılarını açar. Ölümün her an gelme tehdidi karşısında dil, aşırı bir aceleyle yoluna devam eder; ama aynı zamanda yeniden başlar, kendini anlatır, öyküsünün öyküsünü ve bu iç içe geçişin asla bitmeyebileceğini keşfeder. Ölüme doğru yol alırken yansır, aynaya benzeyen bir şeyle karşılaşır; kendini durduracak olan bu ölüme durdurmak için yalnızca tek bir güce sahiptir; sınırsız bir ayna oyununda kendi imgesini doğurmak..."¹⁰⁴

¹⁰³ Michel Foucault; **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev. M.Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ekim 2006, s.431.

¹⁰⁴ Michel Foucault; **Sonsuza Giden Dil**, 1. Baskı, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 2006, s.73.

Modern epistemede insan, kendine özgü varlığı ile, hayatın, emeğin ve dilin yasalarına göre düzenlenmiş şeylerin arasında bir oyuğa yerleşmektedir. Kendilerine kapanmış canlılar, mübadele nesnelere ve kelimelerin ortasında, onlar tarafından talep edilerek sıkıştırılmaktadır. Çünkü insan, konuşan varlıktır; ayrıca diğer varlıkların bütünlüğünü düzene sokan varlıktır. Varoluşunun somutluğunu ve belirlenmesini bulduğu çalışma, yaşama ve konuşma alanlarına tabi durumdadır. Varlıklar alanı için bir canlı, ekonomi alanı için bir üretim aracı, dil alanı için de kelimelerin taşıyıcı konumuyla açık hale getirilmektedir. Bütün bu alanlar içerisinde olabilirlikler aranırken insanın sonluluğu ile yüzleşilmektedir.

İnsanın sonluluğu olgusunun ciddi bir mesele olarak varolabilmesi için insanın varlığının, öznel yapısı içerisinde "var" edilmesi gerekmektedir. Foucault'nun bu konuda önemli bir iddiası bulunmaktadır. Modern döneme gelinceye kadar insan, "var" olamamıştır. Bu iddia elbette ki yaşamaya devam eden, konuşan, hem özne hem nesne olabilen insanın modern döneme gelinceye kadar kendi öznel konumunu kazanamamasını kastetmektedir. Önceki dönemlerdeki (doğal tarih, zenginliklerin çözümlenmesi, genel gramer) konu alanları da insan hakkında bilgi vermekteydi. Ancak doğal tarih alanında bir cins ya da tür olarak; zenginliklerin çözümlenmesi alanında ihtiyaç, arzu, hayal gücü; genel gramer alanında temsiller ve şeyler arasında insan, yalnızca parantez içerisinde vardı. Klasik çağda insanın insan olarak bir epistemolojik bilinci bulunmamaktaydı.¹⁰⁵ İnsan, bilgi çabasında, deyim derindeyse diğer varlıklarla aynı potada eritilmekteydi. Doğadaki diğer varlıklar ve insan arasındaki farklılıklara rağmen bunun böyle olması, bilgi mekanizmaları ve bu mekanizmaların işlevleri aracılığıyla yapılmaktaydı. Bilimsel söylemlerde insana uygun özel bir alanın ortaya çıkması; ancak insanın içinde bulunduğu parantezden çıkması ile mümkün olmuştur. Şeyler ve varlıklar arasındaki ilişkilere dayanarak, ayırım yapılmadan ilişkilere dayanarak yapılan

¹⁰⁵ Veli Urhan; **Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme**, Paradigma Yayınları, Kasım 2000, s.66.

tanımlamalar ve bilimsel söylemlerden oluşan çizgisellik düşüncesi; bunun daha önce olmasına izin vermemiştir. Konuşan ve kelimelerinin kullanıcısı, dilin taşıyıcısı olan insan; dile yüklediği saydamlık niteliğinden ötürü kendine bir alan açmayı "ihmal" etmişti. Sözcükler sadece diğer şeylerin doğrudan temsillerine tahsis edilmişti ve görevi şeyler arasındaki ilişkileri göstermekti. Modern dönemde, sonsuzluk bağlamının yerini sonluluk bağlamı devralacaktır. Böylece insanın, sadece bilgisel bir uzam oluşundan kaynaklı felsefi yansımasının yokluğu modern dönem içinde bilgi sorunlarının ilk biçimlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Birincisinde insan, sonluluk bağlamında bir belirlenimler sorunsalına eklemlenmiştir. "...*İnsan' bir sonluluğa, biyoloji yasalarına, üretim ilişkilerine, anlamlama sistemlerine tabi olarak ele alındı.*¹⁰⁶ Bu sonluluk anlayışı insan bedeninde; yaşam, emek ve dil belirlenimlerinde temsil edildi.

İkincisinde insanın hem özne hem de nesne olarak kendi bilgisinin koşullarının çatışma noktasında varoluşudur. Böylece fen bilimlerinden ayrı olarak insanın kültürel, toplumsal ve bireysel yaşam alanlarına ilişkin felsefi ve yorumsamacı yansımalarının yer aldığı iki model uygulanmıştır. İlki insanın fizyolojik, biyolojik yapısı ile toplumsal algı ve kavrayışlarının sorunsallaştırıldığı bir *doğal* modeldir. İkincisi, insana dair bilginin kültür, toplum ve tarihle ilişkilerini varsayan *sosyo-kültürel* modeldir.

Tüm bunların öncesinde yeryüzünün tanık olduğu tüm gelişmeler içerisinde ihtişamlı Rönesans hümanizmi ve klasik dönemin rasyonalizmi insana ayrıcalıklı bir yer tanımış gibi görünse de Foucault'ya göre gerçekte insanı düşünememişlerdir.¹⁰⁷ İnsanın akla gelişi ve insan bilimlerinin her birinin ortaya çıkışı; bir sorun, bir talep sonucunda olmuştur."*...psikolojinin XIX. yüzyılda bilim olarak yavaş yavaş kurulabilmesi için, hiç kuşkusuz endüstri toplumunun bireylere dayattığı yeni ölçüler gerekmiştir; sosyolojik*

¹⁰⁶ Orhan Tekelioğlu, **Michel Foucault ve Sosyolojisi**, s. 99.

¹⁰⁷ Michel Foucault, **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 2006, s. 444.

tipten bir düşüncenin ortaya çıkabilmesi için, hiç kuşkusuz Devrim'den beri toplumsal dengeler üzerinde ve bizzat burjuvaziyi ihdas etmiş olanının üzerinde ağırlık yapan tehditlerin ortaya çıkması gerekmiştir...¹⁰⁸ İnsan bilimleri; biyoloji, filoloji ve ekonomi ile aynı özden ortaya çıkmıştır. Hatta bu ampirik rasyonelliğinden ötürü hem gerekli hem de Batı kültürü için belirleyici olmuştur.

B. Alelade Ampirik ve Vaat Edilen Aşkınlık İkiliğinde İnsan

İnsanın bilgi alanlarında ortaya çıkması, Batı düşüncesinde metafiziğin de sonu olmuştur. Klasik dönemde temsil ve sonsuzluk metafiziği ile doğal tarih, zenginlikler ve dilin çözümlenmesi arasındaki ilişkide artık sonluluk ve insanın varoluşunun analizi ortaya çıkmıştır. Öte yandan Foucault'ya modern düşüncede her ne kadar metafizik dışlansa da ondan bütünüyle kopamamıştır. Bunun, insanın kendine özgü yapısından kaynaklandığı söylemek mümkün olabilmektedir. İnsanın sonluluğu ile bağlantılı bir zıtlık içerisinde metafizik oluşturma eğilimi yine de vardır.

Sonluluk düşüncesinde insan, bilginin edinilmesini mümkün kılan hem de bilginin edinileceği varlık olarak *ampirik-aşkın* bir varlıktır. Önceleri temsiller bilgi edinmeye olanak tanınan ve çözümlenmeye uğrarken, ampirik bilgi için başvuru alanı artık sonluluğu içerisinde insandır. Artık çözümlenmeye çalışılan insandır. Bilginin koşulları, onun sonlu yapısı içinde verili olan ampirik içeriklerden sağlanmaya çalışılmaktadır. Modernizme geçiş eşiği de aslında insanın nesnel yöntemlerle incelenmesinde değil, insan denilen ampirik-aşkın ikiliğin oluştuğu andadır. Foucault'ya göre o sırada iki çözümlenme biçimi ortaya çıkmıştır. Bu çözümlenmelerden birincisi, insan bedenine ilişkindir. Bedensel alan içindeki algılama, duygusal mekanizmalar, sinirsel-motor şemalar, şeyler ve organizmanın ortak eklemleşmesine dair olanlar bir çeşit aşkın estetik işlevi görmüştür. Bu çözümlenmede bilginin oluşmasında anatomik-fizyolojik koşulların etkisi ortaya çıkarılmaktadır.

¹⁰⁸ Michel Foucault, **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 2006, s.480.

Amaç, *insan bilgisinin doğasını ortaya koymaktır*. İkinci çözümleme biçimi, insan yanılısamlarının incelenmesiyle bir tür aşkın diyalektik işlevi olan çözümlenmelerdir. Böylece bilginin; tarihsel, sosyal ve ekonomik koşullarla insan ilişkileri içinde oluştuğu ortaya konularak *insan bilgisinin tarihi* mümkün kılınmıştır. Bilginin tarihinin ampirik bilgiye sunulması aynı zamanda ampirik bilginin biçimlerine hükmedebileceği gösterilmiştir. Bu çözümlenmeler, birbirine ihtiyaç duymaksızın çözümlenmeden vazgeçerek, yalnızca kendilerine dayandıkları iddiasında bulunabilmektedirler. Bunun sebebi aşkın düşünce olarak işlev görenlerin, içeriklerin kendisi olmasıdır. Söz konusu çözümlenmelerdeki bilginin doğası ve tarihi konuları, belli bir eleştiri kullanımını varsaymaktadır. Bu eleştiri, bilginin doğal koşullarının incelenmesini olanaklı kılan başlangıç düzeyindeki bilgiyi istikrarlı ve nihai biçimler içerisinde oluşturulmuş olan bilgiden ayıran paylaşım ile bilginin tarihsel koşullarının incelenmesini olanaklı kılan, gerçeklik yanılısamasını bilimsel teoriden ayıran paylaşımlar sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bunların yanı sıra karanlıkta kalan bir paylaşım daha vardır. Bu; tarihin yabancılaşmasından uzak, yanılısamlar dağıldıkça kendini ortaya çıkaran nesnel gerçekliğin varlığının paylaşımıdır. Bu gerçeklik, bilginin doğası ve tarihine ilişkin doğru söylemin tutturulmasına izin veren gerçekliktir. Duruma göre bu söylem ikircikli bir hal almaktadır: Temelini ve modelini gerçekliğin içinde bulduğunda ve *pozitivist* türden bir çözümleme olmaktadır. Doğasını ve tarihini tanımladığı gerçekliği önceden bildirip taslağını önceden çizdiğinde *nihai söz (eskatolojik)* olmaktadır. Foucault, Comte ve Marx'ı, bu iki söylemin (nihai söz ve pozitivism) arkeolojik yönden birbirinden bağımsız olmadıklarına tanık göstermektedir. Aynı anda hem ampirik hem de eleştirel olmak isteyen bir söylem, aynı anda hem pozitivist hem de nihai söz olabilmektedir. İşte insan da burada hem indirgenmiş hem de vaat edilmiş bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Hüküm süren, eleştiri öncesi saflıktır ve bundan ötürü modern düşünce, ne indirgenmiş ne de vaat edilmiş bir söylemin yerini aramaktan kaçınmamıştır. Bulduğu söylem hem aşkın olanı ve ampirik olanı birbirinden ayrı tutacak hem de ikisini aynı anda hedeflemeye izin verecek bir söylemdir. Bu söylemin öznesi, ampirik bilgilerin yeri ve bu bilgileri mümkün

kılan şeyin yakınında olarak içeriklerde saf biçimde çözümlenmeye izin verecek şekilde insandır."...sonuç olarak, adeta estetik ve adeta diyalektiğe nazaran; aynı anda hem onları bir özne teorisi içinde kuracak hem de onlara herhalde beden deneyinin ve kültür deneyin aynı anda kök salacakları şu üçüncül ve aracı terim halinde eklemleşmelerine izin verecek bir analitik rolünü oynayacak olan bir söylem..."¹⁰⁹ Modern düşüncede bu karmaşıklığın altından kalkma işi, *yaşanmışlığın çözümlenmesine* verilmektedir. Çünkü yaşanmışlık, hem ampirik içeriklerin devreye girdiği mekandır hem de onları olanaklı hale getiren ve ilk biçimlerini işaret eden kökensel biçimdir. Yaşanmışlık; beden ile kültürün zamanı arasında, doğanın belirlemeleriyle tarihin kesiştiği yerdir. Ancak burada, beden yoluyla doğanın deneye indirgenmeyen bir zamansallık içinde temsil edilmesi ve tarihin taşıyıcısı olan kültürün çökelti anlamların dolaysızlığı içinde hissedilmesi koşulu vardır. Her ne kadar modern düşüncede yaşanmışlık, nihai söz ve pozitivizme bir karşı koyuş sergileyip aşkın olanı öne çıkarmaya çabalasa da ampiriğe indirgenmiş saf gerçeklik söylemini ve deneye insanın geleceğine dair öngörülerde bulunmayı savuşturursa da karma bir söylem olmaktan kurtulamaz. Bu nedenle spesifik ve tasvire dönük bir dilin uygulanabileceği kadar somut, ardından bu saflıktan kaçmanın ve onu tartışmanın olanaklı olacağı kadar şeylerin pozitifliğinden uzak bir alana hitap etmektedir. Yaşanmışlık; doğa bilgisindeki nesnellik imkânını, beden üzerinde taslaklaşan deneye eklemleştirme peşindedir. İnsanda ampiriği aşkın olarak değerlendirme arzusunun yarattığı aceleci talepleri daha özenli hale getirmeye dönük bir işlevi vardır. Bu nedenle, nihai söz ile pozitivizm arasındaki çatışma, yaşanmışa geri dönüşte değildir. Bu çatışmanın kaynağı düşüncemizin tarihselliğini olanaklı kılan şeyle uygun kaçmamasından ötürü sapkın gözükken bir sorudur. Söz konusu soru, *insanın gerçekten var olup olmadığına dairdir*. İnsan var olmadığı takdirde her şeyin ne ve nasıl olacağını düşünmenin, bir paradoksa sebep olduğuna inanılmaktadır. Çünkü insanın henüz yakın tarihte bu denli ön plana çıkması, bazı şeyleri görmeye engel olmaktadır. Kaygıların bu cephesinden

¹⁰⁹ Michel Foucault, **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 2006, s.447.

bakıldığında, Nietzsche'nin, insanın yok oluşu ve üstinsanın ortaya çıkışına dair sözlerinin neden o kadar sarstığı da anlaşılmaktadır. "...*bu bir geri dönüş felsefesi içinde, insanın çoktan beri kaybolduğu ve kaybolmaya son vermediği ve bizim modern insan düşüncemizin, ona yönelik büyük ilgimizin, hümanizmamızın, onun homurdanan yokluğu üzerinde sakince uyudukları anlamına gelmekteydi. Yalnızca bize ait olan ve onu tanıdıkça, bize dünyanın gerçekliğini açan bir sonluluğa bağlı olduğumuza inanan bizlerin, bir kaplanın sırtına bağlı bağlandığımızı hatırlamamız gerekmez mi?*"¹¹⁰

C. Cogito Ama Düşünülmemiş

Bilginin hem öznesi hem de nesnesi olarak ikili bir yapıya sahip olan insan, modern düşüncede de ikilikler içerisinde kurulmaktadır. "*Cogito (düşünen) ve düşünülmemiş*" ikiliği de Foucault'nun, modern dünyada insanın yapılandırılmasına dair sergilediği üçüncü ikiliktir.

Foucault'ya göre her ne kadar insan ampirik-aşkın ikizlenmenin yeri haline gelmişse de bir *cogito*'nun dolaysız şeffaflığı içinde görünmemektedir. Öte yandan insan elbette kendi bilincine ulaşamayan ve asla ulaşamayacak diğer nesnelere gibi de değildir. Kendine özgü bir varoluş tarzı vardır. Bu önceki başlıklar altında da vurgulanmıştı. Bu varoluş tarzı, aşkınlığın yeniden ortaya çıkmasını sağlamıştır. Modern düşüncede modern biçimiyle aşkınlık, doğa bilimlerinin varlığında değil, insanın varoluşu içindedir. Buna dair sorular da artık doğaya değil de insanın yapısına yönelmiştir. Gerçeklik yerine varlık, doğa yerine insan, bilginin imkânı yerine bir ilk bilmemenin olanaklılığı, felsefi teorilerin bilim karşısındaki dayanıksızlığı yerine deney alanının açık bir felsefi bilinç olarak yeniden ele alınmasının söz konusu olduğu dördüncü bir yer değiştirme vardır. Böylece modern düşüncede *cogito* kavramı, yeniden ortaya çıkmıştır. Descartes için *cogito*'yu ele alırken esas olan, yanılta düşüncelerin yarattığı tehlikeleri bertaraf etmektir. Şimdi ise modern düşüncede *cogito* da değişmiştir. "...*Modern cogito'da bunun tersine*

¹¹⁰ Michel Foucault, **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 2006, s.449.

kendini kendine sunan düşünce ile düşüncenin içinden, köklerini düşünülmemişin içine salan kesimi hem ayıran hem de birleştiren mesafeyi en büyük boyutuna göre değerlendirmek söz konusudur...¹¹¹ Açıklığa götürme bakımından "düşünüyorum", önermesinin "varım" önermesi karşısında önemi azalmış gibi görünmektedir.

Bununla beraber cogito konusundaki değişimler, iki sonuç ortaya çıkarmıştır. Birinci sonuç, negatif bir sonuçtur ve tarih alanı ile ilgilidir. Katrezyen cogito teması fenomenoloji tarafından Kant'ın Hume eleştirisinden çıkardığı aşkınlık motifi ile birleştirilmiştir. Böylece Husserl'in Batı *ratio*'sunu, saf felsefenin kökten hale getirilmesi ve kendi tarihinin olabirliğinin temeli olacak bir düşünce halinde canlandırdığına inanılmaktadır.¹¹² Foucault'ya göre Husserl bu birleştirmeyi, aşkınlık çözümlemesinin uygulanma noktasını ve cogito'nun işlevini değiştirerek yapmıştır. Fenomenoloji aslında XVIII. ve XIX. yüzyılda modern epistemedeki kopuşun hassas ve uyarlanmış fark edilmiştir. Fenomenolojinin ortaya çıkışı; dilin, hayatın, emeğin keşfi ile insanın varoluş tarzı ve düşünülmemişle arasındaki ilişkiyle bağlantılıdır. Bundan dolayı hep ontolojik sorulara yönelmiştir.

Ortaya çıkan ikinci sonuç, pozitif bir sonuçtur ve insanın düşünülmemiş ile olan ilişkisine ve Batı kültüründe bunların biçimsel olarak ortaya çıkışına dairdir. İnsanın, bilgi alanı üzerinde pozitif bir biçim olarak kendini oluşturmasından itibaren; bilgi, objektif bir biçimde insanı kat etmeye koşulmuştur. İnsanın düşünce ve eylemlerine, bilincine ışık tutsa dahi yine de karanlıkta kalan bir alan olduğu izlenimi olmaktadır. Bu alan, bilindiğidir. Düşünülmemiş, bilinçdışının daha genel adıdır. Foucault açısından düşünülmemiş ve bilinçdışı arkeolojik düzeyde, ortaya çıkış bakımından çağdaştır. Epistemenin içinde, düşüncenin içinde-dışında-kenarında yer alırken aynı zamanda kendi karanlık alanını da keşfetmiştir insan. Bilinçdışı ya da düşünülmemiş olan, insana sonradan yerleşmemiştir; o, ikiliğin içinde

¹¹¹ Michel Foucault, **Kelimeler ve Şeyler**, 3. Baskı, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 2006, s.452.

¹¹² A.g.e., s. 453.

insana ikizdir; ama *Başka* olan bir ikizdir. Hem insanın bilgi içinde ortaya çıkışında ondan uzaklaştığı hem de insanın onsuz tanınamayacağı bir bölgedir. Önceden beri sessizce varolmayı sürdürmüştür. Foucault'nun tespitine göre; Hegel'in fenomenolojisinde "*für sich*" (kendi için)in karşısında yer alan "*an sich*" (kendinde), Schopenhauer felsefesinde "*Unbewusste*" (bilinçsiz), Marx'ta "*yabancılaşmış insan*", Husserl'de "*gizil, aktüel olmayan, çökelti, icra edilmemiş*" gibi kavramlarla yer almıştır. Şimdi modern düşünce bilinçdışının üzerindeki örtüyü kaldırmaya niyetlenmiştir.

D. Kökenin Geri Çekilişi ve Geri Dönüşü

Modern düşüncenin dördüncü eksen, kökene ilişkindir. Özellikle XVIII. yüzyılda önemli bir kavram ve önemli bir arayış çabasının sebebi olan köken, modern düşüncede bu önemini yitirmiş gibi görünmektedir. Çünkü modern düşünceye göre hayat, dil ve emek; sahip oldukları tarihsellikte dahi kökenlerini gerçekten söyleyemezler. Artık köken değildir tarihselliğe sebep olan. Bir kökenin gerekliliğinin kendi yapısı içinde ortaya çıkmasına izin veren tarihselliktir. Emek, dil ve hayat alanlarının tarihsellikleriyle sergilenişi ve kökenlerinin ulaşılabilir özdeşliğiyle bağlantılı olarak insan ortaya çıkmıştır; ama insanın kökeniyle ilişki onlarla aynı tarzda değildir. İnsan kendini; bir canlı varlık, çalışan varlık ve konuşan özne olarak tanımladığı andan itibaren zaten başlamış olan bir taban üzerinde kendi için geçerli kökeni bulabilmektedir. Bir bakıma tarihsel başlangıç sayılabilecek bu köken, diğer kazanımların yıkılmasında başlangıç halini almaktadır. İnsan için köken; hayat (yaşama), emek (çalışma) ve dil (konuşma) alanlarında kendisinden önce zaten başlamış olanla eklemleşme biçimidir; kendisine en yakın olandır. Modern düşüncede köken; klasik çağdaki idealleştirmeden farklıdır, diğer varlıkların tarihselliklerinde sergilenen kökenden de farklıdır. İnsanı, kendinden başka bir şey olarak, kendinden önceki oluşumlara dahil eden bir şeydir. Hep daha eskiye giderek insanın olmadığı bir zamana kadar da varabilmektedir; bu ulaşılmazlık içinde insanın kökensiz bir varlık olduğu sonucu çıkabilmektedir. Şeyler, kökensiz varlık olan insanda başlangıçlarını

bulmaktadır. Çünkü insan, zamanı kendisinden itibaren oluşturmaktadır. Böylece köken, başka bir biçimde de olsa yeniden düşünülen bir kavram olmaktadır. Bu, kökenin geri dönüşüdür. Zamanın birliğini ihya edercesine insanın kronolojisini pozitivist çabalarla ona dâhil etmeye çalışan modern düşünce; köken, insan ve şeylerle tersine bir ilişki kurmuştur. İnsanın kökeni, zamansal ardışıklık içine iliştilmektedir; yine de insanın şeylere dair edindiği bilgilerle kurduğu bilimleri ve deneylerini insanın kronolojisine göre sıraya sokmasına izin verilmektedir. Şeylerin ve insanın kökeni bu noktada birbirine tabi olmaktadır. Bu durum modern düşüncenin, uyumsuz iki sıralama olgusu ile köken düşüncesini karakterize eden asimetriyi göstermektedir. Hiçbir kökenin mevcut olmayışı; ama insanın belleğiyle şeyler için bir kökeni mümkün kılması, iki eğilimin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Her bilgiyi psikolojik bilgi haline getirmek ve psikolojiyi bütün bilimlerin bilimi yapmak. Ya da tersi olarak bu kökensel tabakayı pozitivismi rahatsız edecek denli göz önünde tutarak tasvir etmek. Modern düşünce burada, kökeni yeniden bulma görevini üstlenirken kökenin geri çekilmesini bulmaktadır. Köken, kendisine ulaşılmak istendiğinde geri çekilmekte, böylece paradoksal bir çaba ortaya çıkmaktadır. *"...mutlu olmasa da tam olan bu geri dönüşün zıddında Hölderlin'in, Nietzsche'nin ve Heidegger'in deneyleri resmolmaktadır; geri dönüş bu deneyde, kendini ancak kökenin aşırı geri çekilmesinin içinde-Tanrıların vazgeçtikleri, tekne'nin iradesinin egemenliğini kurduğu yerde-teslim etmektedir. Böylece burada hiç de bir tamamlanış veya eğri değil de kökeni bizzat kendi geri çekilmesi ölçüsünde teslim eden şu kesintisiz yırtılma söz konusu olmaktadır..."*¹¹³ Modern düşünce varlığı bizzat olduğu şeyin içinde bulmaya çalışmaktadır; kökenin kendine özgü varlığı içinde hapsolmuş durumdadır. Zaman, ulaşılmaya çalışıldıkça geri çekilen kökeni içinden çıktığı başlangıçtan ve kökeni haber verenden uzaklaştırmaktadır. Kökenin geri çekilişi, deney onun içinde pozitifliğini dışavurup kıvılcımlandığı için, başat konumdadır ve şeyler, insanın kendi varlığıyla çağdaş olmayışından dolayı kendilerin özgü bir zamana teslim olmaktadır. Bu

¹¹³ Michel Foucault, **Kelimeler ve Şeyler**, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 3. Baskı, 2006, s.465.

nokta önemlidir; çünkü sonluluk düşüncesinin başlangıç kavramı yine ortaya çıkmaktadır. Ancak sonluluk daha önce şeylerin hayat, tarih ve dilin egemenliğinde oluşuyla ilan edilmişken bu kez insan varlığı ve zaman arasındaki aşılmaz ilişki temelinde ortaya çıkmaktadır.

Sonuçta modern düşünce, sonluluğu köken sorgulaması içinde bulmuştur. Bu son tespitle, XVIII. yüzyıl sonunda epistemeyi deviren dörtgen kapanmaktadır. İnsanın varoluş tarzı; pozitifliklerin sonluluk ile bağı, ampirik-aşkın ikizlenmesi, cogito ile düşünülmemiş arasındaki ilişki ve kökenin geri çekilmesine dönüşü ile tanımlanmaktadır. XIX. yüzyılın sonundan bu yana düşünce, bilmenin olanaklılığını, bu varoluş tarzının çözümlenmesine dayandırmaktadır.

VIII. DİL VE HAKİKAT ÜZERİNE BİR KAVRAM: PARRHESIA

Foucault'nun felsefesi, hangi konu olursa olsun, odağında güç ve iktidar kavramlarını barındıran bir felsefe. Bu ise onun üzerinde çalışırken, bir tür politik felsefeye doğru çekilme riski barındırıyor içerisinde. Oysa salt politik bir felsefe olarak ele almak, çalışmalarının geniş çerçevesi ve derinliğine haksızlık derecesinde bir daraltma olur. Öyle ki kendisi de politik konulara duyarlı olmakla birlikte yine de Sartre gibi hem aktif bir eylemci hem de filozof olan düşünürleri kimi zaman "sınırlı entellektüel" olmakla eleştirmektedir. Ve bu da yani kendini herhangi bir çerçeve veya isimle sınırlandırmak tam da onun kaçındığı bir şey. Yine de Foucault'nun düşüncelerinde dil konusu da onun güç ve iktidar görüşlerinden bağımsız değildir.

Dilin kullanımı konusunda Foucault'nun dikkati çektiği bir diğer kavramdır **Parrhesia**. Antik Yunan edebiyatında M.Ö. V. yüzyılın sonundan itibaren kullanılan daha sonra M.S. IV. Yüzyılın sonu V. Yüzyıl boyunca da patristik metinlerde rastlanan bir sözcük olduğunu aktarır. Foucault, deyim yerindeyse, burada yine arkeolojik bir kazıyla gözden uzakta kalmış bir kavramı açığa çıkarmıştır. Zira söz söyleme, konuşma denildiğinde Antik

Yunan boyunca metinlere baktığımızda ön plana çıkanın, konuşan kişinin hitap ettiği kişileri etkilemesi amacını içeren '**Retorik**' sanatına rastlarız. Oysa Foucault, söz söyleme konusunda, bizi, maruz kaldığımız retorikten bambaşka bir sözcükle tanıştırır. *Parrhesia*, retoriğin aksine konuşanın dinleyici üzerinde tahakküm kurma niyeti taşımadığı, kalbini ve zihnini dinleyiciye açtığı bir söz etkinliğidir. *Parrhesia* kullanan kişiye "**Parrhesiastes**" denmektedir. *Parrhesiastes*, düşündüklerini gizleyecek herhangi bir retorik biçime başvurmaz. Bunun aksine en dolaysız sözcük ve ifade biçimlerini kullanır. Retorik, konuşmacıya dinleyicilerin zihinleri üzerinde (retorikçinin söylediği şey konusundaki kendi fikrinden bağımsız olarak) hâkimiyet kurmasına yardımcı olan teknik araçlar sağlar. Esas amaç, hitap edileni etkilemek, yönlendirmek haline gelir. Oysa *parrhesia*'da *parrhesiastes* diğer insanların zihinleri üzerinde faaliyet yürütürken gerçekten neye inandığını mümkün olduğunca dolaysız gösterir.

Foucault'ya göre konuşmacının inanç ya da kanıları, sözcelenenin [*enunciandum*] öznesidir. *Parrhesia* her ne kadar kişinin kalbindekini yani hissettiklerini ve zihnindekileri yani düşüncelerini, inançlarını kısacası kendini konuşma yoluyla açması anlamına gelse de aslında bu kadar basit değildir. *Parrhesia*'da, kişinin içini döktüğü alelade bir konuşmadan öte, göze alınmış bir risk söz konusudur. Bu riski ortaya çıkarana ise konuşması ile dinleyiciler arasındaki statü farklılığıdır. Bunun yanı sıra bir söz etkinliği olarak *Parrhesia*, şu özelliklere sahiptir:¹¹⁴

a. **Açıksözlülük:** Konuşan kişi düşündüklerini ve hissettiklerini açıkça, dolaysız şekilde dile getirir.

b. **Hakikat:** Sadece açıksözlülük özelliğini vurgulamak, bu kavramı, *Parrhesia*'yı "boşboğazlık" anlamına getirebilir. Buysa *Parrhesia*'yı, konuşan kişinin zihnindekileri gelişigüzel, niteliğe önem vermeden açtığı bir etkinliğe dönüştürebilir. Onu böyle düşünmek, aslında kavramı aşağılamaktır.

¹¹⁴ Michel Foucault, **Doğruyu Söylemek**, çev.: Kerem Eksen, Ayrıntı Yay., 1. Baskı, s.10.

Foucault'ya göre Platon da "**Devlet**" adlı eserinde bunu yapmıştır. Devlet adlı kitabında Platon, eserin pek çok yerinde belli bir konuda neyin nasıl söylenmesi "gerektiği", "devletin yararına, düşmanlarına ya da yurttaşlarına yalan söyleyebilmesi" hakkı¹¹⁵, gençleri eğitirken söylenmemesi gereken şeyler, gizlenmesi gereken sözler¹¹⁶ gibi konular geçmektedir. *Parrhesia*, Hıristiyan literatüründe de "boşboğazlık, her şeyi alelade biçimde olduğu gibi söyleme" tanımıyla yer alarak Tanrı'nın sessizliğine karşıt olarak nitelenir. Mükemmel varoluş ve sonsuzluk, dingin bir sessizlikle bütünleştirilirken, bu türlü konuşmak buna ters görülmüştür. Oysa *Parrhesia*, konuşan kişinin doğru olduğunu bildiği şeyi söylemesidir. Söylenen şeyin doğruluğuna duyulan inanç da söylenen şeyin gerçekten de doğru oluşundan kaynaklanır. Böylece *Parrhesiastes* (*Parrhesia* kullanan), hakikati söyleyen kişidir. Foucault'ya göre bu yönüyle *Parrhesia*, **modern epistemolojik çerçeveye** de uymamaktadır. Çünkü modern epistemolojik çerçeve, Descartes'tan gelen, hakikat ve inancın ancak akli bir kanıtla ve deneyimle örtüştüğü düşüncesiyle biçimlenmiştir. Oysa Yunanlarda ikisinin örtüşmesi için böyle bir deneyime gerek yoktur; zira bu örtüşme bizzat sözel etkinlik dâhilinde oluşur. Descartes'ın doğruluk konusunda açık ve seçik bir kanıt isteğine karşılık, Yunan düşüncesinde kişinin bazı ahlaki niteliklere sahip olması, doğruluğu sağlamaktadır. *Parrhesiastes*'in dürüstlüğü konusunda cesaret niteliği kanıt gösterilmektedir.

c. **Tehlike:** Cesaret, *Parrhesiastes*'te önemlidir; çünkü hakikati söylemek bir risk ve tehlike içerir. Konuşmacı ile dinleyiciler arasındaki statü farklılığı ile bu açıklanmaktadır. Örneğin bir filozofun bir diktatöre ya da zorba bir yöneticiye, yönetiminin insancıl olmadığını söylemesi hem hakikati dile getirmek hem de risk almak, tehlikeyi göze almak olur. Çünkü bu yaptığının sonucunda bu filozof, hapse atılabilir hatta öldürülebilir.¹¹⁷ Tehlike içeren

¹¹⁵ Platon, **Devlet**, Remzi Kitabevi, çev.: Sabahattin Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz, 3. Baskı, 1975, paragraf 389c, s.80.

¹¹⁶ Platon, **Devlet**, Remzi Kitabevi, çev.: Sabahattin Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz, 3. Baskı, 1975, paragraf 390e, s.81.

¹¹⁷ Michel Foucault, **Doğruyu Söylemek**, s.14.

durumlarda dahi hakikati söylemek, *Parrhesiastes* olmaktır. Cesaret gerektirir. Foucault'ya göre, kral ve tiran risk almadığı için *Parrhesia* kullanamaz.

Parrhesia oyununda kişi kendi kendiyile de başka türlü bir ilişkiye girmiş olur. Söyledikleri ile kendine karşı sahtekâr olan biri değil, bir hakikat anlatıcısı olmayı seçmiştir. Aynı zamanda olası tehlikenin geldiği kişi olan öteki ile de belli bir ilişki kurmuştur.

d. **Eleştiri:** *Parrhesia*, kişinin bir başkasına ya da kişinin kendisine yönelik bir eleştiri biçimidir.¹¹⁸ *Parrhesia*, hakikati söyleyen kişi ile dinleyici arasında bir oyundur. Dinleyici, bu yolla belli bir konuda başka türlü davranmaya yönelik uyarılmakta ya da eleştirilmektedir. Konuşan kişi kendini de eleştiriyor olabilir. Ama her eleştiri, *Parrhesia* demek değildir. Foucault, burada da konuşan kişi ile dinleyici arasındaki güç ve statü bağlantısına dikkat çeker. *Parrhesiastes*, eleştiri yönelttiği kişiden statü bakımından daha güçsüz mevki bakımından daha aşağı durumdadır. Bir babanın çocuğunu eleştirmesi değil de çocuğun babasını eleştirmesi ya da bir vatandaşın çoğunluğu eleştirmesi halinde *Parrhesia* olabilir.

Antik Yunan'da oy kullanma hakkına sahip olmadıkları için dolayısıyla vatandaş sayılmadıkları için kadınlar ve köleler daha baştan *Parrhesia* oyununa katılmaktan mahrum bırakılmışlardır. *Parrhesiastes* olmak için öncelikle erkek bir vatandaş olmak gerekmiştir. Foucault burada "*demokratik Parrhesia*" ve "*monarşik Parrhesia*" gibi türlerden de söz etmektedir.¹¹⁹

e. **Ödev:** *Parrhesia* yapan kişi yani hakikati söyleyen kişi, buna mecbur olduğu için değil, bunu yapmayı bir ödev saydığı için söyler hakikati. Ancak işkence tehdidi altında hakikati söylemek zorunda kalmak da *Parrhesia* değildir. Bunu yapmaya zorlanmak, hakikat söylense de, onun *Parrhesia* olmasını engeller. Bu söz etkinliğini anlamlı kılan, hakikatin ödev türü bir

¹¹⁸ Michel Foucault, *Doğruyu Söylemek*, s.15.

¹¹⁹ Michel Foucault, *Doğruyu Söylemek*, s.16.

sorumlulukla, isteyerek dile getirilmesidir. İşkence altında, şiddet zoruyla onu dile getirmekse, *Parrhesia* yapmak sayılamamaktadır. Çünkü burada kişi, kendi iradesiyle söylememektedir, buna zorlanmıştır. Öte yandan bir suç işlendiğinde bunu işleyen kişinin içten gelen ahlaki bir zorunlulukla suçunu birine itiraf etmesi de bir *Parrhesia* ediminde bulunmaktır. Bu bakımdan, yine Fouacult'nun bir kazı titizliğinde ortaya çıkardığı bu kavram; dil, hakikat ve ahlâk konularının kesiştiği, ilgi çekici bir kavram olmaktadır.

SONUÇ

"İnsan olmasa, varlık dilsiz olurdu; var olurdu; ama hakiki olmazdı."

Alexandre KOJÉVE

Heidegger ve Foucault'nun felsefelerinde genel olarak belirgin bir modern dönem eleştirisi göze çarpmaktadır. Bu eleştiri, akılcılık ve ona duyulan eğilim etrafında yoğunlaşmaktadır. Akılcılık, teknik bilgi ve onun bir sonucu makineleşme ve bilgi teknolojileri sonucunda; varlığından uzak bir insanın merkeze alındığı, imgelerin kavramlarla hızla yer değiştir(il)diği bir çağ ortaya çıkmıştır. Heidegger'e göre, kültürün de teknolojik olduğu bu çağda felsefe adeta hükmünü yitirmiş ve onun yerine şiir, varlığın sesini duyabilmektedir. Sınıflandırmalar, sayısal veriler, tablolar, grafikler, ölçümlerle çevrilmiş bilgi alanları; insanı ve onda dile gelen varlığı anlamaktan çok uzaktır. Yenidünya, yeni deneyimler sunmaktadır ve Foucault bu yeni deneyimlerin, en vücuda gelir haliyle disiplin mekanizmalarında ortaya çıktığını göstermektedir. İnsana odaklı bakışlar, ondan en yüksek verimi almaya yöneliktir. Bu temel üzerinde, bir biyo-iktidar bakışlarını her yönde hissettirmektedir.

"Modern Zamanlar", endüstri ve bireysel teşebbüsün hikâyesidir. İnsanlık, mutluluğu bulma mücadelesi veriyor." Bu cümle; **Charlie Chaplin**'in yazıp yönettiği ve başrolünde oynadığı, 1936 yapımı, **"Modern Times"** (**"Modern Zamanlar"**) adlı sessiz filminin girişinden alıntıdır. Sessiz bir film olmasına rağmen, neredeyse bütün bir film boyunca sadece işyeri (bir fabrika) sahibinin sesi duyulmaktadır. Film; çalışan bir saat, bir koyun sürüsü ve yine toplu halde işyerine doğru sürüklenen insan görüntüsüyle başlamaktadır. Kahramanımız; çalışma hayatına ve ortama bir türlü uyum sağlayamadığı için, önce akıl hastanesine ardından bu kez de hapis haneye kapatılır. Film, modern kalabalık içerisinde kendi olarak var olmaya çalışan bir

insanın düştüğü durumlardan örnekler sunarken; makineler ve mekanikleşen hayata göndermelerde bulunmaktadır. Sanatın gücü, burada da kendini göstererek kitaplar dolusu yazılabilecek tespitleri; birkaç sahne ile sunabilmektedir. Filmin sessiz oluşu gibi, günümüzde insan da sesini kaybetmiştir. Çünkü dilsel alanın bilgisi de diğer alanlar gibi teknik bakıştan nasibini almış durumdadır. Foucault'ya göre çağdaş bilgi, kendisini karakterize eden dilsel ve epistemolojik kurallardan kurtaramamaktadır. Bu kurallar, bütün alanlarda kuşatıcı ve ezici bir denetleme mekanizmasına sahiptir.

Heidegger ve Foucault'ya göre bilgi alanları, insanın ontolojisini ortaya koymalıdır. Dil alanı için de bu gereklidir. Çünkü bizzat dilin kendisinin kökleri, insanın ontolojisine dayanmaktadır. Üstelik dil, insanın bütün eylem alanlarında yer alan yegâne şey olduğu için, insanla beraber varolduğu için; daha özel bir yere sahiptir. İnsandan uzak bir dil incelemesi, akılsallığın cetvelinde kuru, yavan ve mekanik bir halde kısırlaşmaya mahkûmdur. Şimdiye kadar dil felsefesinin genel eğilimi, dilleri karşılaştırmaya ve tablolaştırmaya, "sözcelem"leri incelemeye dayalı olmuştur. Dil, bir laboratuvar nesnelliğinde inceleme kaygısı ile onu var eden ve onunla varolan insandan koparılmıştır. Dil ve insan, dünyadan ve şimdi'den koparılmıştır. Bilgiyi salt tekniğe ve araçsallığa indirgeyen bakış, dili de bir teknik araç haline getirmiştir.

Modern dünyada insanın durumu, kaybolmuşluğu; Heidegger ve Foucault tarafından dikkate alınan konuların başında gelmektedir. Bilim ve teknoloji anlayışı, Aydınlanma felsefesinin hayali olan insanın özgürleşmesinden çok, onun köksüzleşmesine sebep olmuştur. Heidegger'e göre insan teknikle beraber topraktan daha da kopmuş ve köksüz hale gelmiştir. Bunu ifade ederken tespitinin çarpıcılığını atom bombası benzetmesiyle pekiştirmektedir. Ona göre artık insanlığın yok olması için atom bombasına gerek yoktur; çünkü köksüzleşme de atom bombasıyla aynı felakete işaret etmektedir.

Hem Heidegger hem de Foucault, benzer eleştiriyi yaparken, Descartes'ın meşhur "Düşünüyorum; o halde varım." önermesinden yola çıkmaktadırlar. Özellikle 17. yüzyılda Descartes'la başlayan özne temelli araştırmaların ve bilimlerin amacı, doğanın yasalarına ulaşarak ona egemen olmaktı. Özne olarak insanın kendini bilmesi, kendinin farkında olması bunun temelini yerleştirilmişti. Descartes'ın önermesinde de olduğu gibi öznenin kendini bilmesi, apaçık hale gelmesi; kendi üzerine düşünen varlık olmasında bulunmuştu. Böylece her şey, düşünen insanın kendi tasarımları olarak ortaya çıkmıştır. Bu özne merkezliyeti modern felsefe ve bilimlerin temeli olarak onları biçimlendirmiştir. Fakat bu merkezileştirme, hem özne hem de nesne olan ikili konumdaki insanın da bir insan yapımı ürün olmasıyla sonuçlanmıştır. Çevrenin, doğanın bu yeni bakışa göre yeniden biçimlendirilmesi; insanın sonluluğu ile yaşamının bu yeni bakışa göre şekillendirilmesi; varlıktan uzak, kendi kökeninden uzak bir insan projesi meydana getirmiştir. Foucault'ya göre bu, Nietzsche'nin çok önceden gördüğü bir boşluktur.

Foucault'ya göre sonsuzluk karşısında insanın sonluluğu, ampirik-aşkın ikiliği, cogito-düşünülmemiş ve kökenin geri çekilişi-geri dönüşü şeklindeki dört teorik kesit; fiil, eklemleşme, türeme ve adlandırma şeklindeki dört alanla bağlantılı olarak klasik dönem dil teorisini oluşturmaktadır. Benzerlik ve simetri ilişkisi açısından fiil teorisi, "olmak" fiili zemininde, dili kendi dışına taşıyarak varlığı iddia etmektedir. Sonluluk çözümlemesi, insanın pozitiflikler tarafından nasıl belirlendiğini; öte yandan bu belirlemelere ortaya çıkma olanağını kendi pozitif gerçekliği içinde sonlu varlığıyla insanın verdiğini göstermektedir. Eklemleşme teorisi, kelimeler ve onların temsil ettiği şeylerin bölümlere ayrılmasının nasıl olduğunu gösterirken; ampirik-aşkın ikizlenme çözümlemesi, deney içinde verilmiş olanla deneyi olanaklı kılan şeyin sonsuz bir salınım içinde nasıl denk düştüklerini göstermektedir. Dilin ilk işaretleri aranırken onun unsurlarında daha önce gözden kaçırılmış ya da unutulmuş gibi duran bir temsil ortaya çıkmaktaydı. Benzer şekilde "düşünülmemiş" de modern düşüncede "cogito" kavramıyla

çevrenmektedir. Son olarak klasik düşüncedeki türeme teorisi, dilin kökenine dair irdelemeleriyle modern düşüncedeki köken tartışma ve arayışlarına denk düşmektedir. Bütün bunlar, klasik düşüncenin farklı şekillerde de olsa devam ettiği anlamına gelmez. İki dönem arasındaki bu denk düşmelere rağmen genel gramerin dört teorik kesiti, fiili durumda korunmamıştır. Genel gramer, temsillerin ardışıklığı içine, eşanlılık biçimlerini varsayan bir dili dâhil etmeye çalışmaktaydı. İnsanın varoluş tarzının çözümlemesinde benzer çaba sonunda, insanın sonluluğu ve zamanın aşılamazlığı ile karşılaşmıştır. Böylelikle temsilin önceliği kaybolarak söylem teorisi çözülmüştür. Ardından kendini iki düzeyde sergilemiştir. Ampirik düzeyde, dört kesit dursa da işlevleri tersine dönmüş durumdadır. Klasik söylem çözümlemesi, artık temsil teorisiyle süreklilik içinde olmadığı andan itibaren iki parçaya ayrılmıştır. Birincisi, gramatikal biçimlerin ampirik bilgisi içine dâhil edilmiştir. İkinci yanıyla da bir sonluluk analitiği haline gelmiştir. Bu durum, işleyişin tersine dönmelerinden ileri gelmektedir. İnsanın varoluş tarzının çözümlenmesi, ancak temsil eden söylem çözümlemesinin çözülüşü ve tersine döndürülmesi ile mümkün olmuştur. Foucault'ya göre modern düşüncede dilin birliği ve varlığının yeniden ortaya çıkışının, bu tarzda tanımlanan insan varoluşu üzerinde bir tehdit olabileceği tahmini yürütülebilir. Modern düşüncenin; kültür açısından bir süreksizlik ve çelişki içermeksizin hem dil hem de insanın varlığını aynı anda düşünmeyi sağlayacak yeni bir düşünce tarzına doğru gittiği de düşünülebilir. Foucault açısından böyle bir düşünce tarzı, klasik düşünceye bir geri dönüş olurdu. Ona göre dilin varlığı ve insanın varlığı Batı kültüründe hiçbir zaman birlikte varolup eklemleşmemiştir. Bu iki alanın uyuşamazlığı (dilin, insanın varoluşunu tam anlamıyla dışa vurmaya sağlayamaması; insanın dili tüm yönleriyle kavrayabilmesinin güç oluşu) Batı düşüncesinin temel hatlarından biridir.

Klasik düşüncede işaret teorisi, eş temsillerin sabit farklılıklar ve sınırlı özdeşlikler içinde bir tablosunu sunmaktaydı. Sonluluk çözümlemesi bunun tam tersi olarak insanın belirlenmişliğini gösterirken bu belirlenmişliğin temelinde köklü sınırları içinde yine insan olduğunu göstermektedir. Sonluluk

çözümlemesinde *Başka* ve *Uzak* olanın aynı zamanda nasıl *Yakın* ve *Aynı* olduğu sergilenmektedir. Foucault'ya göre modern düşünce, hiçbir zaman tamamlanamayan oluşuma sahip farklılığa değil de her zaman tamamlanması gereken aynılığa doğru bir gidiştir, aynılığın örtüsünü açmaktır. Bu örtü açma; Çift'in eşanlı ortaya çıkışı olmadan ikiliklerin (geri çekilme-geri dönüş, ampirik-aşkın, düşünce-düşünülmemiş) pozitiflik sınırından olan ve temsillerdeki "ve" nin içinde yer alan küçük; ama kaçınılmaz açıklık olmadan mümkün olamaz.

Modern düşünce içinde-kendisinden kopulamadığı için- antropoloji de, tıpkı insanın çözümlenmesi gibi kurucu bir rol üstlenmektedir. Temsilin sentez ve çözümlenmelerinin tek başına belirleme gücünü yitirmesinden itibaren bu tarz bir çözümlenme, gerekli hale gelmiştir. Ampirik sentezler "Düşünüyorum" önermesi dışında bir yerde oluşmakta, insanın sonluluğu içinde yaşayan-konuşan-çalışan bireyin sonluluğu da ortaya çıkmıştır. Foucault'ya göre Kant, "Mantık" eserinde "*Was ist der Mensch?*" ("*İnsan nedir?*") sorusunu eklemeyerek bunu somutlaştırmıştır. XIX. yüzyıldan beri felsefeyi meşgul eden bu sorunun arkasında, ampirik ile aşkın karışıklığının üstü kapalı biçimde kullanılması bulunmaktadır. Modern düşüncenin karakteristiği, karma bir yapıya sahip olmasıdır ve bunu kendisi oluşturmuştur. İnsana yönelik kaygılar, onu yaşayan-konuşan-çalışan varlık olarak tanımlama gayreti, insanın hükümranlığının başladığına işaret etmektedir. Doğa, mübadele, söylem ve insan yine insan aracılığıyla ve onun sonluluğu temelinde değerlendirilmektedir aslında. Aşkınlık, ampirikliği kendi ağıyla kaplarken; ampirik içerikler canlanmakta ve aşkınlık tezlerini uzaklaştıran bir söylem içerisinde düşünülmektedir. Foucault'ya göre bu kıvrım içinde felsefe, uykuya dalmıştır. Bu, antropolojinin uykusudur. İnsana dair her ampirik bilgi, bilginin temellerinin, sınırlarının ve her gerçeğin gerçekliğinin kendisinde keşfedilebileceği olası bir felsefi alan olarak bir değere sahiptir. Modern felsefenin dış biçimi antropolojiktir. Dogmatizmi ikiye katlayarak, onu birbirilerini destekleyen iki farklı düzeye dağıtmaya yöneliktir. İnsan deneyine sunulabilecek her şeyin çözümlenmesi haline gelmektedir. Antropolojik

temellerini böylesine tahrip etmek, onu uykusundan uyandırmak için gereklidir. Modern düşünce kendini antropolojiyi kökünden koparmaya adanmıştır. Bu çabayı ilk gösteren kişi Nietzsche olmuştur. Çünkü o, filolojik bir eleştiri ve biyolojizm yoluyla, insan ve Tanrının birbirlerine ait olduklarını, birincisinin ölümünün ikincisini de öldüreceğini söylemiştir. Üstinsanın ortaya çıkışı, insanın ölümü koşulunu gerektirmektedir. Nietzsche, modern felsefenin başlama eşiğini göstermektedir. Ona göre artık insanın kayıplığının getirdiği boşluk içinde düşünülmektedir. Bu boşluk vardır; çünkü eksikliği fark edilmeden, doldurulması gereken bir şey olarak görülmeden sürmektedir.

Heidegger ve Foucault için bu, kesişme noktalarının Nietzsche oluşu, ortak bir konudur. Her şeyin araçsal bir değere sahip olduğu ve araçsallıkla yorumlandığı teknik dünyada, Heidegger için de bir tehlike söz konusudur. Bu tehlike varlığın özünün düşünülmemesidir. Artık varlığın özünü düşünmeye değer olarak görerek onun izini sürmek gerekmektedir. Bunun için de, sorulması gereken soru şudur: *‘Nasıl düşünmeliyiz?’* Bu soruyla birlikte varlığın özüne, varolanların arasında kendini dil'e getirme imkânı sağlanmış olacaktır. Heidegger'e göre en önemli adım budur; çünkü dil, bütün düşünme girişimlerine olanak tanıyan öncelikli yapıdır. Hiçbir edim, eylem; dil olmadan bir mekâna sahip olamaz. Bu yüzden dilin, nasıl değerlendirildiği önemlidir.

Dili, herkesin sadece iletişimde ara bulucu araç olarak gördüğünde, herkes kamu vasatlığında düşünmeye itilmiş olacaktır. Birbirinden farklı düşünmeyen insanlardan oluşan bir ortamda, anlamlandırmayla açığa çıkarılacak bir insan tasarımına gerek duyulmayacaktır. Dili de tekniğin hizmetine sunulmuş bir araç haline getirerek, vasatlığın korunduğu bir söylem ortaya çıkarılabilir ancak.

KAYNAKÇA

AKTOK, Özgür, BAL, Metin; **Heidegger**, Doğu Batı Yayınları, 1. Baskı, Mart 2010.

ALTINÖRS, Atakan; **Anlam Doğrulama ve Edimsellik**, Alfa Yayınları, 1. Baskı, Mart 2001.

ALTINÖRS Atakan; **Dil Felsefesi Sözlüğü**, Paradigma Yayınları, Kasım 2000.

ALTUĞ, Taylan; **Dile Gelen Felsefe**, YKY Yayınları, 2. Baskı, Nisan 2008.

ARSLAN, Hüsamettin; **Retorik Hermeneutik ve Sosyal Bilimler** (Derleme ve Tercüme: Hüsamettin Arslan), Paradigma Yayınları, Şubat 2002.

AYDOĞAN, H.Ahmet; (çeviren ve yayına hazırlayan); **Heidegger (Heidegger Üzerine Derlenmiş Yazılar)** , Say Yayınları,1. baskı, 2008.

BAUDRILLARD, Jean; **Simülakrlar ve Simülasyon**, çev. Oğuz Adanır, Doğu Batı Yayınları, 4. Baskı, Eylül 2008.

BERNAUER, James W.;**Foucault'nun Özgürlük Serüveni**,Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, 2005.

BOCHENSKI, I.M.; **Çağdaş Avrupa Felsefesi**,çev. Serdar Rifat Kırkoğlu, Yazko Yayınları, 1981.

BORSCHKE, Tilman; **Klassiker der Sprachphilosophie**, Verlag C.H. Beck München, 1996.

BOWLES, Samuel-GINTIS Herbert; **Demokrasi ve Kapitalizm**, çev.: Osman Akınhay, Ayrıntı Yay., 1. Baskı, 1996.

CERTEAU, Michel de; **Tarih ve Psikanaliz**, çev.: Ayşegül Sönmezay, Türkiye İş Bankası Yay., 1. Baskı, 2009.

CEVİZCİ, Ahmet; **Aydınlanma Felsefesi**, Ezgi Kitabevi, 2002.

ÇOTUKSÖKEN, Betül; **Felsefi Söylem Nedir?**, İnkılap Yayınları, 1. Baskı, 2000.

ÇOTUKSÖKEN, Betül; **Felsefe: Özne-Söylem**, İnkılâp Yayınları, 1. Baskı, 2002.

ÇÜÇEN, A. Kadir; **Heidegger'de Varlık ve Zaman**, Asa Yayınları, 3. Baskı, 2003.

ÇÜÇEN, A. Kadir; **Bilim ve Teknoloji: Husserl, Heidegger ve Gadamer**, Anlama ve Yorum- Doğan Özlem Armağan Kitabı, İnkılâp Yay., 2004.

DEMİRCAN, Ö. v.d.; **Yirminci Yüzyıl Dilbilimi**, çev. ve sunuşlar: Berke Vardar, Multilingual Yay., Ocak 1999.

DERRIDA, Jacques; **Göstergebilim ve Gramatoloji**, çev. Tülin Akşin, Afa Yayınları, Ekim 1994.

ELLUL, Jacques; **Sözün Düşüşü**, çev. Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, 1. Baskı, Mayıs 1998.

FOUCAULT, Michel; **Bilginin Arkeolojisi**, çev. Veli Urhan, Birey Yayıncılık, 1. Baskı, Kasım 1999.

FOUCAULT, Michel; **Bu Bir Pipo Değildir**, çev.: Selahattin Hilav, YKY Yay., 8. Baskı, Şubat 2011.

FOUCAULT, Michel; **Büyük Kapatılma**, çev.: Işık Ergüden-Ferda Keskin, Ayrıntı Yay., 2. Basım, 2005.

FOUCAULT, Michel; **Cinselliğin Tarihi**, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yay., 4. Baskı, İstanbul, 2012.

FOUCAULT, Michel; **Doğruyu Söylemek**, çev.: Kerem Eksen, Ayrıntı Yay., 1. Baskı, 2005.

FOUCAULT, Michel; **Felsefe Sahnesi**, çev.: Işık Ergüden, Ayrıntı Yay., 1. Baskı, 2004.

FOUCAULT, Michel; **İktidarın Gözü**, çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003.

FOUCAULT, Michel; **Kelimeler ve Şeyler**, çev. M.Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ekim 2006.

FOUCAULT, Michel; **Kliniğin Doğuşu**, çev.: İnci Malak Uysal, Epos Yay., 2. Baskı, 2006.

FOUCAULT, Michel; **Psikoloji ve Ruhsal Hastalık**, çev.: Prof. Dr. Muhsin Hesapçioğlu, Birey Yay., 1. Baskı, 2000.

FOUCAULT, Michel; **Sonsuza Giden Dil**, çev. Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı, 2006.

FOUCAULT, Michel; **Söylemin Düzeni**, çev. Turhan Ilgaz, Hil Yayınları, 1. Baskı, 1987.

FOUCAULT, Michel; **Toplumunu Savunmak Gerekir**, çev. Şehsuvar Aktaş, YKY Yayınları, 4. Baskı, Mart 2008.

HABERMAS, Jurgan; '**İdeoloji**' **Olarak Teknik ve Bilim**, çev.: Mustafa Tüzel, YKY Yay., 5. Baskı, 2004.

HEIDEGGER, Martin; **Düşünmek Ne Demektir?**, çev.: Rıdvan Şentürk, Paradigma Yay., 1. Baskı, 2009.

HEIDEGGER, Martin; **Metafizik Nedir?**, çev. Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 1991.

HEIDEGGER, Martin; **Nedir Bu Felsefe?**, çev.: Ali Irgat, Afa Yay., 1995.

HEIDEGGER, Martin; **Özdeşlik ve Ayrım**, çev.: Necati Aça, Bilim ve Sanat Yay., 1997.

HEIDEGGER, Martin; **Teknik Ve Dönüş** ,çev. Necati Aça, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.

HEIDEGGER, Martin; **Sein und Zeit**, Max Niemeyer Verlag Tübingen, 1967.

HEIDEGGER, Martin; **Varlık ve Zaman**, çev. Kaan H. Ökten, Agora Kitaplığı,1. baskı, 2008.

HUSSERL, Edmund; **Avrupa İnsanlığının Krizi ve Felsefe**,çev.: Ayça Sabuncuoğlu-Önay Sözer, Afa Yay., 1994.

HÜHNERFELD, Paul; **Heidegger Bir Filozof, Bir Alman**, çev.: Doğan Özlem, Paradigma Yay., 1. Baskı, 2002.

İYİ, Sevgi; **Çağımızda Metafizik Sorunu**, Ayraç Yayınları, 1999.

İYİ, Sevgi; **Martin Heidegger'de İnsan Sorunu**, Asa Yayınları, 1. Basım, 2003.

KESKİN, Ferda; **Söylem, Arkeoloji ve İktidar**, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Sayı:9, Doğu-Batı Yay., Kasım-Aralık-Ocak 1999.

KELLY, Mark G.E.; **The Political Philosophy of Michel Foucault**, Routledge, 1. Published, 2009.

LOCKE, John; **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, çev: Vehbi Hacıkadiroğlu, Kabcacı Yayınları, 2. Basım, 1996.

MAGEE, Bryan; **Yeni Düşün Adamları- Çağdaş Felsefeyi Yaratanlardan Kimileriyle Söyleşiler**, Çeviri Editörü: Mete Tunçay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, 2004.

MENGÜŞOĞLU, Takiyettin; **Felsefeye Giriş**, Remzi Kitabevi, 9. Baskı, 2005.

PLATON; **Devlet**, çev.: Sabahattin Eyüboğlu-M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, 3. Basım, 1975.

PÖGGELER, Otto; ALLEMANN, Beda; **Heidegger Üzerine İki Yazı**, çev.: Doğan Özlem, İnkılâp Yay., 2006.

SAFRANSKI, Rüdiger; **Bir Alman Üstat Heidegger**, çev. Ali Nalbant, Kabcacı Yayınları, Eylül 2008.

SAID, Edward W.; **Michel Foucault 1926-1984**, çev.: Özgür Emir, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Sayı:9, Doğu-Batı Yay., Kasım-Aralık-Ocak 1999.

SEARLE, John R.; **Bilinç ve Dil**, çev. Muhittin Macit, Cüneyt Özpilavcı, Litera yayınları, 2005.

SOYKAN, Ömer Naci; **Felsefe ve Dil**, Kabcacı Yayınları, 1995.

SPIEGEL, der (Alman Dergisi); **Profesör Heidegger, 1933'te Neler Oldu?** (Der Spiegel'in Heidegger'le Tarihi Söyleşisi), çev.: Turhan Ilgaz, YKY Yay., 1. Baskı, 1993.

STRAUSS, Claude Levi; **İrk, Tarih ve Kültür**, çev: Haldun Bayrı, Reha Erdem, Arzu Oyacıoğlu, Işık Ergüden, Metis Yayınları, 4. baskı, 2007.

TEKELİOĞLU, Orhan; **Michel Foucault ve Sosyolojisi**, çev.: İbrahim Sirkeci, Bağlam Yay., 1. Baskı, 1999.

TEKELİOĞLU, Orhan; **Moderniteye Sıkışan Özgürlük: Foucault'nun "Kendilik Teknolojileri"ne Bir Bakış**, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, Sayı:9, Doğu-Batı Yay., Kasım-Aralık-Ocak 1999.

UĞUR, Nizamettin; **Anlambilim**, Doruk Yayınları, Kasım 2007.

URHAN, Veli; **Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme**, Paradigma Yayınları, Kasım 2000.

VARDAR, Berke; **Dil Bilimin Temel Kavram Ve İlkeleri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, No:492.

VYGOTSKY, L.S.; **Düşünce ve Dil**, çev.: S. Koray, Toplumsal Dönüşüm Yay., 2. Baskı, 1998.

YAGUELLO, Marina; **Hayali Diller**, çev.: Necmettin Kâmil Sevil, YKY Yay., 1. Baskı, 2006.

EKLER

Ek I: Dil Üzerine Verilmiş Eserler Kronolojisi¹²⁰

KURAMSAL YAPITLAR	KURGU YAPITLAR
1610 Galileo, <i>Nuncius sidereus</i> (Yıldızların Habercisi)	
1615 Rahip Ricci'nin <i>Anılar</i> 'ı (Çin'de İlk Cizvit Misyoneri)	
1629 Descartes, <i>Rahip Mersenne'e</i> <i>Mektup</i> (evrensel dil üzerine)	
1637 Mersenne, <i>Harmonie universelle</i> (Evrensel Uyum)	
1638 Wilkins, <i>Discovery of a World in</i> <i>The Moon</i> (Ay'da Bir Dünyanın Keşfi)	Godwin, <i>The Man in the Moon</i> (Ay'daki İnsan)
1641 Wilkins, <i>Mercury or the Secret</i> <i>And Swift Messengeer</i> (Merkür ya da Sır ve Hız)	
1649	Cyrano de Bergerac, <i>L'Autre Monde:</i> <i>Les États et empires de la Lune</i>
(1656)	(Öteki Dünya: Ay'ın Devlet ve İmparatorlukları)
1652 (1662)	<i>Les États et empires du Soleil</i> (Güneş'in Devlet ve imparatorlukları)

¹²⁰ Tablo, Marina Yaguello'nun "**Hayali Diller**" ("*Les Langues Imaginaires*") adlı kitabından alınmıştır. [Çeviren, Necmettin Kâmil Sevil, YKY Yayınları, Kasım 2008, Sayfa 201.]

- 1660 Port Royal, *Grammaire générale et Raisonnée*'si (Genel ve Açıklamalı Dilbilgisi)
- 1661 Dalgarno, *Ars signorum* (Göstergeler Sanatı)
- 1666 Leibniz, *De arte combinatoira* (Birleştirme Sanatı Üzerine)
- 1668 Wilkins, *Essay Toward a Real Character* (Gerçek Karakter Yaratmaya Yönelik Çalışma)
Comenius, *Via Lucis* (Aydınlık Yol)
- 1669 Webb, *The Language of the Empire of China is the Primitive Language* (Çin İmparatorluğu'nun Dili İlk Dil midir?)
- 1676 Foigny, *Jacques Sadeur*
Veyras, *Les Sévarambes* (Sevaramblar)
- 1686 Fontenelle, *Entretiens sur la pluralité De mondes* (Dünyaların Çokluğu Üzerine Konuşmalar)
- 1703 Leibniz, *Nouveaux Essais...* (Yeni Denemeler)
- 1730 Desfontaines, *Le Nouveau Gulliver* (Yeni Guliver)
- 1746 Condillac, *Essai sur l'origine des connaissances humaines* (İnsan Bilgilerinin Kökeni Üzerine Deneme)
- 1750 Berington, *Dissertation on the Mosaical Creation* (Mozaik Yaratım Üzerine İnceleme)
Berington, *Dissertation on the Mosaical Creation* (Mozaik Yaratım Üzerine İnceleme)
- 1751 J.Harris, *Hermés...* Swedenborg, *Des Terres dans Notre monde*

- 1758 *Solaire* (Güneş Sistemimizde Dünyalar)
- 1765 De Brosses, *Traité de formation Mécanique des langues* (Mekanik Dillerin Yapımı Üzerine İnceleme)
- 1772 Court de Gébelin, *Histoire naturelle de la parole* (Sözün Doğal Tarihi)
Herder, *Abhandlung Über den Ursprung der Sprache* (Dilin Kökeni Üzerine Deneme)
- 1776 De l'Épée, *Institution des sourds et muets...* (Sağır ve Dilsiz Kurumu)
- 1781 Rousseau, *Essai sur l'origine des langues* (Dillerin Kökeni Üzerine Deneme)
- 1784 (Sanskritçenin bulunması)
- 1797 De Maimieux, *Pasigraphie*
- 1798 Yazarı bilinmiyor, *Human Vicissitudes or Travels into Unexplored Regions* (İnsan Kusurları ya da Keşfedilmemiş Bölgelere Yolculuk)
- 1808 Schlegel, *Über die Sprache und Weisheit der Indier* (Hint Dili ve Bilgeliği Üzerine)
Nodier, *Dictionnaire raisonné des onomatopées françaises* (Fransızca Yansımaların Açıklamalı Sözlüğü)
- 1832 Bopp, *Vergleichende*
- 1852 *Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Litauischen, Altslawischen, Gotischen und Deutschen* (Sanskrit, Zend Dili, Yunanca, Latince, Litvanca, Eski

Slavca, Got Dili ve Almancanın Karşılaştırmalı Dilbilgisi)

- 1852 Grimm, *Ueber den Ursprung der Sprache*
(Dilin Kökeni Üzerine)
- 1853 Gobineau, *Essai sur l'inégalité des races Humaines* (İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine Deneme)
- 1858 Renan, *De l'origine du langage* (Dilin Kökeni Üzerine)
- 1859 Darwin, *On the Origin of Species*
(Türlerin Kökeni Üzerine)
- 1861 Schleicher, *Compendium* (Özet)
- 1863 Benloew, *De quelques caractères du langage primitif* (İlk Dilin Birkaç Özelliği Üzerine)
- 1865 Mandel, *Kalıtım Yasaları*
- 1866 (Paris Dilbilim Derneği'nin kurulması)
- 1867 Max Müller, *Lectures on the Science of Language* (Dil Bilimi Üzerine Dersler)
- 1869 De Rosny, *De l'origine du langage*
(Dilin Kökeni Üzerine)
- 1871 Bulwer-Lytton, *The Coming Race*
(Gelecek Irk)
- 1887 (Zamenhof *Esperantoyu* bulur)
- 1905 Trombetti, *L'Unità d'origine del linguaggio* (Dillerin Tek Kökeni)
- 1916 Saussure, *Cours de linguistique générale* (Genel Dilbilim Dersleri)

- 1921 Sapir, *Language* (Dil)
- 1929 Prag Dilbilim Çevresi, 29 Tezleri
- 1948 Orwell, *1984*
- 1954 Tolkien, *The Lord of the Rings*
(Yüzüklerin Efendisi)
- 1956 Whorf, *Language, Thought and Reality* (Dil, Düşünce ve Gerçeklik)
- 1957 Chomsky, *Syntactic Structures*
(Sözdizimsel Yapılar)
- 1958 Vance, *The Languages of Pao* (Pao Dilleri)
- 1965 Chomsky, *Aspects of the Theory of Syntax* (Sözdizim Kuramının Görünüşleri)
- 1966 Delany, *Babel 17* (Babil 17)
- 1973 Watson, *The Embedding* (Yerleştirme)
- 1978 Burgess, *1985*

**Ek II: "Las Meninas" ("Las Meninas or The Family of Philip IV") Tablosu
Ressam Diego Velasquez de Silva (1599-1660)**

Ek III: "Las Meninas" ("Las Meninas or The Family of Philip IV")

Tablosu Detay

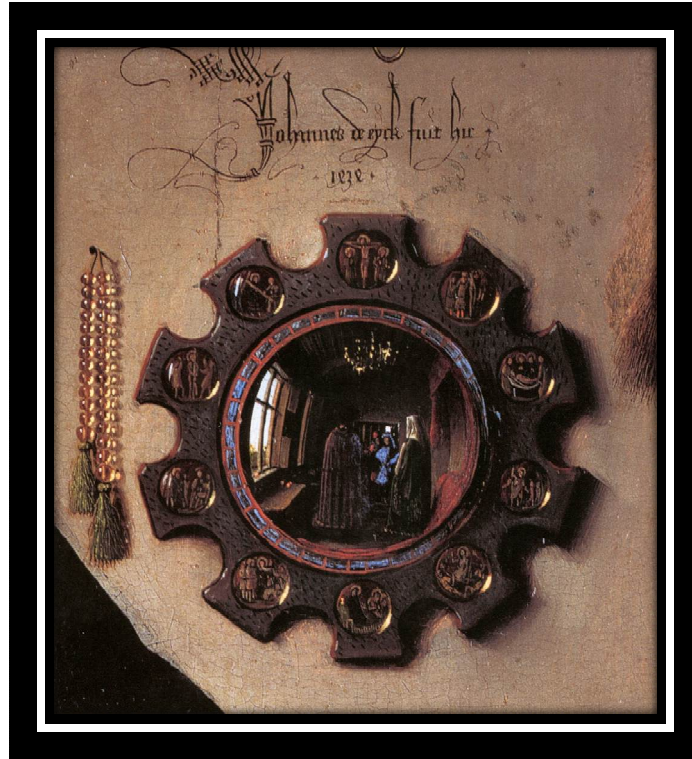

Ek IV: "Arnolfini'nin Evlenmesi" ("Portret Van Giovanni Arnolfini en zijn vrouw") Tablosu

Resam Jan Van Eyck

Ek V: "Arnolfini'nin Evlenmesi" ("Portret Van Giovanni Arnolfini en zijn vrouw") Tablosu Detay

ÖZET

DALMIŞ, Dilek. Heidegger ve Foucault'nun Dil Felsefesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Bu çalışmanın amacı, Martin Heidegger ve Michel Foucault'nun dil felsefesini incelemek ve düşüncelerini diğer dil felsefesi eserleri ile karşılaştırmaktır. Her iki filozofun da dil görüşleri, varlık görüşleriyle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Bunun yanı sıra modernizm eleştirileri ve modern insanın durumuna yönelik görüşlerine de yer verilmiştir.

Heidegger ve Foucault; varlığı gözden kaçırdığı ve köklerinden uzaklaştığı için analitik ve karşılaştırmalı dil felsefelerini eleştirmektedirler. Heidegger'e göre varlığın taşıyıcısı olan insan, kendini dilde göstermektedir. Teknik ve bilim, dili de teknik bir araç haline getirerek, onu özünden uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle analitik ve mantıkçı dil felsefesi terk edilmelidir. Çünkü varlığın özü, hesaplar arasında kaybolmuştur. Varlığın özünün dönüşü için "Nasıl düşünmeliyiz?" sorusunu sormalıyız. Düşünme ve dil, aynı şeydir. Dil, ifade aracı değildir; insanın edimlerinin bizzat mekânıdır.

Heidegger'in düşünceleri, Foucault'yu da etkilemiştir. Fakat düşünceleri arasında benzerlikler kadar farklılıklar da bulunmaktadır. Foucault'ya göre her dönemde etkin olan, çağı biçimlendiren bir "episteme" vardır ve ondan kurtulmak mümkün değildir. Modern döneme kadar diğer bilgisel alanlar gibi dil de epistemelere bağlı olarak çeşitli süreçlerden geçmiştir.

Ortaçağ ve Rönesans epistemesi, "*benzerlik epistemesi*" olarak üçlü bir yapıya sahiptir. Bu üçlü yapı; "*işaret eden*", "*işaret edilen*" ve "*benzerlik*" şeklindedir. Şeylerde gizli işaretleri bulma arzusu, mistik dil çalışmalarını doğurmuştur. Klasik epistemede ana konu, işaret edenle edilenin nasıl bağlanacağıdır. Söylemin görevi, şeyleri adlandırmaktır. Bu dönemde üç bilgi alanı ortaya çıkmıştır: Genel Gramer, Doğa Tarihi, Zenginliklerin Çözülmesi. Dilin taşıyıcısı ve "*varlığın bekçisi*" olan insan ise henüz yoktur. Ancak Modern episteme bir farka sahiptir. Bu dönemde dilin görevi, şeyler ve temsiller arasındaki bağı kurmaktır. Klasik dönemdeki Genel

Gramer, Doğa Tarihi ve Zenginliklerin Çözümlemesi alanları, sırasıyla şu alanlara dönüşmüştür: Dilbilim (Filoloji), Biyoloji, Ekonomi. Bu dönemde insan varlığı da Antropoloji yoluyla bilgi nesnesi olmuştur.

Heidegger ve Foucault'nun dil felsefeleri, sonlu insan varlığına, anlamını geri kazandırma amacını taşımaktadır.

Anahtar Sözcükler:

1. Dil
2. Episteme
3. Dasein
4. Varlık
5. Söylem

ABSTRACT

DALMIŞ, Dilek. The Philosophy of Language of Heidegger and Foucault, Postgraduate Thesis, Ankara, 2012.

The aim of this study is, to analyse the philosophy of language of Martin Heidegger and Michel Foucault and compare their thinks with the other works in the philosophy of language. The philosophy of language of Heidegger and Foucault are studied in relation with their ontologies. And their critics to modern times and to position of human at modern times are studied.

Because of to be overlooked of existence and being far away from origin, Heidegger and Foucault criticize the analytic and comparative philosophy of language. According to Heidegger, the human, who carries to existence, demonstrate to self in language. The technique and science make language a technical tool and take away language from its own. Therefore the analytic and logician philosophy of language must be left. Because the essence of existence is lost in calculations. For the returning to essence of existence must be asked "How must we think like?" Thinking and language is one. Language is not a tool for expression, language is the extent of human actions.

Heidegger's thinking influenced Foucault's. However there are some similarities and discrepancies between thinks of two philosophers. According to Foucault every period has an Episteme which is effective and shaper on period and it's impossible to escape from Episteme. Until the modern period, language passed from process the shaped by episteme as the other knowledge districts.

Middle Ages and Renaissance Episteme has trio structure and named "resemblance episteme". This trio structure consist of "indicator", "indicated" and "conjecture". The will to find the secret signs in the thinks brought forth mystical language studies. The main theme of Classical Episteme is how the indicator can be linked to the indicated. In the Classssical Episteme there is a dual structure consist of "indicator" and "indicated". And the basic function of discourse is to suit a name to the things. This period provides three knowledge districts: General Grammar, The History of Nature, Analysis of

Productiviness. Human the watchman of existence and who carries the language is still absent.

But Modern Episteme has a different. In this period function of language is to set up a link between things and agents. The tree knowledge districts in Classical period (General Grammar, The History of Nature, Analysis of Productiviness) changed to this tree districts: Linguistics, Biology, Economics. And in this period human being is a object of knowledge by Antropology.

The philosophy of Language of Heidegger and Foucault aim to provide to human mean of existence.

Key words:

- 1. Language**
- 2. Episteme**
- 3. Dasein**
- 4. Existence**
- 5. Discourse**

